

Το Επιστημονικό Περιοδικό με τίτλο «ΚΟΙΝΩΝΙΑ & ψυχική ΥΓΕΙΑ» εκδίδεται στο πλαίσιο του έργου «Δράσεις για την άρση των εμποδίων κοινωνικής ένταξης και εργασιακής ενσωμάτωσης κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων» που υλοποιείται από το Τμήμα Ψυχολογίας του Α.Π.Θ. (Ε.Π. «Υγεία-Πρόνοια 2000-2008», Άξονας Προτεραιότητας 1 «Υγεία», Μέτρο 1.4 «Ανάπτυξη της Δημόσιας Υγείας»). Το έργο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο κατά 75% και από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης κατά 25%.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
Α.Π.Θ.

«ΚΟΙΝΩΝΙΑ & ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ»
Τριμηνιαία Επιστημονική Έκδοση
για θέματα Υγείας και Κοινωνικού Αποκλεισμού

Ιδιοκτησία

Επιτροπή Ερευνών
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Εκδότης - Διευθυντής

Μπαϊρακτάρης Κώστας

Επιστημονική Επιτροπή

Δικαίου Μαρία, Ζαφειρίδης Φοίβος,
Μεγαλοοικονόμου Θεόδωρος, Μιχαήλ Σάββας,
Μπακιρτζής Κων/νος, Μπιτσαράκης Παντελής,
Πανταζής Παύλος, Παπαϊωάννου Σκεύος,
Φαφαηλίου Μαρία

Συντακτική Ομάδα

Λαϊνός Σωτήρης, Σηφάκη Μυρτώ,
Σπανού Ελένη, Σταμάτη Γιούλη,
Φίγγου Λία, Φραγκιαδάκης Κων/νος

Εποπτεία Τεύχους

Παπαϊωάννου Σκεύος

Επιμέλεια κειμένων

Σταμάτη Γιούλη

Εκτύπωση / Βιβλιοδεσία

Κανάκης Ευθύμιος, Grapholine

Οικονομική Διαχείριση

Αδάμ Σοφία

Δημιουργία σκίτσων

Ακοκαλίδης Γεώργιος

Στοιχεία Επικοινωνίας

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης,
Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ψυχολογίας,
Πανεπιστημιούπολη Α.Π.Θ., 54124, Θεσσαλονίκη
Τηλ.: 2310 997324

<http://www.socialexclusion.gr>
e-mail: info@socialexclusion.gr

- **Το περιοδικό ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ.**
Διατίθεται και σε ηλεκτρονική μορφή στη διεύθυνση: www.socialexclusion.gr. Όποιος επιθυμεί να παραλάβει το περιοδικό σε έντυπη μορφή, μπορεί να αποστείλει μήνυμα στο: info@socialexclusion.gr, με θέμα: «Αποστολή Περιοδικής Έκδοσης», αναγράφοντας τον αριθμό τεύχους και σημειώνοντας τα πλήρη στοιχεία του (όνομα, διεύθυνση, τηλέφωνο).
- Όσοι αναγνώστες ενδιαφέρονται να γίνουν τακτικοί συνδρομητές του περιοδικού παρακαλούνται να αποστείλουν μήνυμα στην ίδια διεύθυνση (info@socialexclusion.gr) ή να επικοινωνήσουν τηλεφωνικά (τηλ.: 2310 997324, Σταμάτη Γιούλη).
- Στο πλαίσιο της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών και της διάχυσης της γνώσης επιτρέπεται η υπό διαφορετική μορφή έκδοσης -έντυπης ή ηλεκτρονικής- ανατύπωση, δημοσίευση ή αναπαραγωγή μέρους ή του συνόλου των κειμένων, υπό τις εξής προϋποθέσεις:
 1. να γίνεται ρητή αναφορά στο συγγραφέα και στο μεταφραστή
 2. να γίνεται ρητή αναφορά στην πηγή προέλευσης
 3. να πραγματοποιείται πιστά η διάθεση ή η αναπαραγωγή των πληροφοριών.
- Τα κείμενα που ακολουθούν εκπροσωπούν τις απόψεις των συγγραφέων τους.

© Επιτροπή Ερευνών Α.Π.Θ. 2006
ISSN 1790-9554

- Γενική Γραμματεία Επικοινωνίας - Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης Κ.Α.Δ. 8112

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Σημείωμα του Υπευθύνου του Τεύχους	<i>σελ.</i> 5
Σημείωμα της Συντακτικής Ομάδας	7
Χαιρετισμός Εκπροσώπου της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του Ε.Π. «Υγεία-Πρόνοια» 2000-2008	12
Αριστομένης Ι. Συγγελάκης	
Γυναικείοι Συνεταιρισμοί Νομού Θεσσαλονίκης και Νομού Σερρών	15
Βάσω Νεδέλικου, Στέλλα Καμπράγκου, Μαρία Δουμηρή	
Γυναικείοι Συνεταιρισμοί Κοκκινόγειων Δράμας	18
Κούλα Ηλιάδου	
Κοινωνική Οικονομία–Τοπικό Κράτος: Μια μικρή εμπειρία	23
Φανούριος Οικονομάκης	
Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας: Κοινωνική Οικονομία και Τοπική Αυτοδιοίκηση	26
Σίμος Δανιηλίδης	
Εκπρόσωπος της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του Ε.Π. «Υγεία-Πρόνοια 2000-2008»	31
Νικόλαος Μνιέστρης	
Αγροτικός Συνεταιρισμός «Monte San Pantaleone»	34
Giancarlo Carena	
Κοινωνικός Συνεταιρισμός «La città verde»	37
Giorgio Rosso	
Εθελοντική Εργασία Θεσσαλονίκης	40
Ομάδα Παραγωγικού Εργαστηρίου	
Κοινωνική Οικονομία, Συμβουλευτική και Δικτύωση για την Απασχόληση και τη Βιώσιμη Ανάπτυξη	45
Σκεύος Παπαϊωάννου	
Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα	61
Σοφία Αδάμ	
Πρόταση για την Κοινωνική Οικονομία και τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα	71

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Κοινωνική Διάσταση της Ψυχιατρικήςσελ.	73
Νίκανδρος Μπούρας	
Χρήστες και Επιζώντες της Ψυχιατρικής στο Διεθνές Προσκήνιο. Ένας Απολογισμός	81
Peter Lehmann	
Νοσοκομείο Αγίας Όλγας, Αθήνα, 26.1.2009	91
Νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ, Θεσσαλονίκη, 12.2.2009	94
Γιώργος Γιαννουλόπουλος: Δήλωση παραίτησης	96

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η πρωτόγνωρη μετά το 1929/30 χρηματοπιστωτική κρίση, που βρίσκεται σε εξέλιξη και ήδη διαφαίνονται τα δραματικά της αποτελέσματα στην καθημερινή ζωή εκατομμυρίων ανθρώπων σε παγκόσμιο επίπεδο, χωρίς μάλιστα να προβλέπεται η εξέλιξη και το τέλος της, μας οδηγεί σε ορισμένες διαπιστώσεις:

Ο νεοφιλελευθερισμός και ο «άγριος» καπιταλισμός της λεγόμενης «νέας οικονομίας» απέτυχαν παταγωδώς, συσσωρεύοντας ωστόσο τεράστια προβλήματα σε ολόκληρη την ανθρωπότητα και προκαλώντας ένα κλίμα ανασφάλειας, φόβου και πανικού για το μέλλον.

Ωστόσο, ούτε η οικονομία ούτε η κατεστημένη πολιτική φαίνεται να έχουν πρόθεση να αλλιάξουν προσανατολισμό και στρατηγική. Αυτό διαφαίνεται από τις πολιτικές που αποσκοπούν κυρίως στο να στηρίξουν αυτούς που προκάλεσαν την κρίση και όχι τα θύματά της διατηρώντας αμετάβλητη τη νεοφιλελεύθερη πολιτική.

Η κρίση αυτή, όπως εξάλλου κάθε κρίση, εμπεριέχει μια ελπίδα και μια ευκαιρία για ενδυνάμωση εκείνων των κοινωνικών ομάδων που ασκούν αδιαλείπτως κριτική και αντιστέκονται σε πολιτικές και λογικές που εντείνουν τις διακρίσεις, τις ανισότητες, την εκμετάλλευση, τον κοινωνικό αποκλεισμό, εξωθώντας τεράστιες ομάδες πληθυσμού στη φτώχεια και την ένδεια, στην απειπισία και την απόγνωση.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, ιδέες και προτάσεις για αλλαγή του κυρίαρχου μοντέλου ανάπτυξης, για μια στροφή προς μια αειφόρο, βιώσιμη ανάπτυξη, μια ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, αλλά και μια μεγάλη ευκαιρία να βρουν μεγαλύτερη ανταπόκριση στην πράξη και στη ζωή των ανθρώπων.

Προς αυτή την κατεύθυνση είναι ανάγκη να στραφεί η προσπάθεια των κοινωνικών κινημάτων, της κοινωνίας των πολιτών, των τοπικών κοινωνιών και της τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλά και των κοινωνικών επιστημών ως ενιαίας κριτικής κοινωνικής επιστήμης που συμβάλλει διαμέσου της κριτικής στην αποκάλυψη των αιτίων της κρίσης, αλλά και στη μεταστροφή της σε ευκαιρία για ανατροπές που οδηγούν σε πραγματικές κοινωνικές υπερβάσεις.¹

Η εξαιρετική αυτή ευκαιρία της κρίσης –και σε αντίθεση με την κατεστημένη πολιτική, η οποία τη θεωρεί ως ατύχημα και δυσλειτουργία της οικονομίας και της αγοράς, αλλά και ως αποτέλεσμα της «απληστίας κάποιων ασυνείδητων τραπεζιτών»– θα

1. Η εξαιρετική εμπειρία από τη συνεργασία μου με μια ομάδα του Τμήματος Ψυχολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κατέδειξε ότι: Όταν ένα Τμήμα Ψυχολογίας υπερβαίνει το πλαίσιο που επιβάλλει η κατεστημένη αντίληψη περί καταμερισμού εργασίας και περιχαράκωσης των γνωστικών αντικειμένων και προσπαθεί να διερευνήσει τα ιστορικά, κοινωνικά και οικονομικά αίτια των ψυχοπαθολογικών φαινομένων, υπενθυμίζει κάτι που έχει ξεχαστεί: ότι η ψυχολογία αποτελεί οργανικό μέρος των κοινωνικών επιστημών, των οποίων ο χωρισμός σε επιμέρους αντικείμενα εξυπηρετεί κυρίως ιδεολογικο-πολιτικούς και τεχνοκρατικούς στόχους. Όμως μας λέει και κάτι άλλο: ότι υπάρχει ελπίδα!

πρέπει από τη σκοπιά των κοινωνικών κινημάτων, της κοινωνίας των πολιτών, των τοπικών κοινωνιών και της τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλά και των κοινωνικών επιστημών, να αναλυθεί και να κατανοηθεί ως ενυπάρχον, ενδογενές στοιχείο στη δομή, τη λογική και τη λειτουργία του καπιταλισμού και ιδιαίτερα στη σημερινή του εκδοχή.

Η προσωπική μας ωστόσο εμπειρία και η ενασχόλησή μας με ζητήματα κοινωνικής οικονομίας, τα τελευταία 25 χρόνια, μας οδηγεί σε μια συγκρατημένη αισιοδοξία. Αυτό, βεβαίως, έχει να κάνει με τη σχετικά υπανάπτυκτη κοινωνία των πολιτών και των κοινωνικών κινημάτων, με την ελεγχόμενη και μόνο κατ' επίφαση τοπική αυτοδιοίκηση, καθώς και με τον κατακερματισμό και την κυριαρχία του θετικιστικού και τεχνοκρατικού τρόπου σκέψης των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, το παράδειγμα των κοινωνικών κινημάτων: Τα κοινωνικά κινήματα στην Ελλάδα, παλιά και νέα, έχουν έναν έντονο πολιτικό χαρακτήρα με τη στενή έννοια του όρου. Αυτό αφορά ιδιαίτερα τα λεγόμενα νέα κοινωνικά κινήματα. Από τη μια, είναι κατακερματισμένα και εγκληωβισμένα σε μια πολύ εξειδικευμένη πτυχή ενός προβλήματος και συνήθως εκδηλώνουν αντίσταση όταν κορυφωθεί το πρόβλημα και από την άλλη, δεν εκδηλώνονται κινηματικού παρεμβατικού χαρακτήρα πρωτοβουλίες σε όλους τους καίριους τομείς της ανθρώπινης ζωής όπως π.χ. της κοινωνικής πολιτικής, της εκπαίδευσης, της υγείας, του πολιτισμού, του περιβάλλοντος, αλλά και της οικονομίας. Αυτό εκφράζει κατά τη γνώμη μας μια στρεβλή αντίληψη για το πώς αλληλάζει μια κοινωνία και ποια είναι η σημασία των διαφόρων τομέων της ανθρώπινης ζωής. Η οικονομία παραδείγματος χάριν και όχι μόνο από μαρξιστική άποψη, συνεχίζει να είναι καθοριστική για τη συνολική κοινωνία και ιδιαίτερα για ανθρώπους που εξωθούνται στο περιθώριο. Σε αντίθεση με την Ελλάδα, έχουμε σε άλλες χώρες ταυτόχρονα με την πολιτική κινητοποίηση, τη διαμαρτυρία και την ανυπακοή, πρωτοβουλίες και δράσεις στο χώρο της κοινωνικής πολιτικής, της εκπαίδευσης, της υγείας, του πολιτισμού, του περιβάλλοντος, αλλά και της οικονομίας. Σε όλους αυτούς τους τομείς προωθούνται ιδέες και αναλαμβάνονται στην πράξη πρωτοβουλίες που στοχεύουν συνολικά στη διαμόρφωση μιας άλλης κοινωνίας. Απαντούν συγκεκριμένα σε υπαρκτά προβλήματα, αλλά ταυτόχρονα προτείνουν έναν άλλο δρόμο, μια άλλη πορεία: το πρακτικό συνδέεται με μια κοινωνικοπολιτική πρόταση, μια συγκεκριμένη ουτοπία για έναν άλλο κόσμο, που είναι εφικτός αφού οι απαιτούμενες προϋποθέσεις γι' αυτόν ενυπάρχουν στην πραγματικότητα. Μένει να αναγνωριστούν, να συνειδητοποιηθούν και να αναδιοργανωθούν με ένα κατάλληλο τρόπο σύνθεσης.

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΑΡΘΡΩΝ

Γυναικείοι Συνεταιρισμοί Νομού Θεσσαλονίκης και Νομού Σερρών

*Βάσω Νεδέλλκου
Στέλλα Καμπράγκου
Μαρία Δουμπρή*

Στη θεματική ενότητα «Περιγραφή του πεδίου των κοινωνικών επιχειρήσεων» παρουσιάστηκαν οι γυναικείοι συνεταιρισμοί των Ποροΐων Σερρών, του Ανατολικού Θεσσαλονίκης και του Καλαμωτού Θεσσαλονίκης. Οι εκπρόσωποι των συνεταιρισμών εστιάζουν στο αντικείμενο των συγκεκριμένων επιχειρήσεων, στις δυσκολίες που υπήρχαν κατά την έναρξη των εγχειρημάτων, στην παρούσα κατάσταση, καθώς και στις υπάρχουσες προοπτικές. Ως κοινό στοιχείο των τριών εισηγήσεων αναδεικνύεται η χρησιμότητα της κοινωνικής οικονομίας ως μιας εναλλακτικής αλληλά, ταυτόχρονα, αξιόπιστης πρότασης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Γυναικείος Παραγωγικός Συνεταιρισμός Κοκκινογείων Δράμας

Κούλα Ηλιάδου

Ο Γυναικείος Παραγωγικός Συνεταιρισμός Κοκκινογείων Δράμας αποτελεί ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον παράδειγμα δημιουργίας και ανάπτυξης κοινωνικού συνεταιρισμού. Στην παρουσίαση, που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της θεματικής ενότητας «Βιωσιμότητα Κοινωνικών Επιχειρήσεων» περιγράφονται όλα τα στάδια εξέλιξης της προσπάθειας. Μέσα από την εισήγηση αναδύονται σημαντικές συνιστώσες που συμβάλλουν στην ενίσχυση αναλόγων εγχειρημάτων, όπως: οι ξεκάθαροι όροι συνεργασίας μεταξύ των ατόμων που αποτελούν τον συνεταιρισμό, η αξιοποίηση των χρηματοδοτικών ενισχύσεων, η καλή αντίληψη των αναγκών της αγοράς όσον αφορά τα παραγόμενα προϊόντα, η υψηλή ποιότητά τους, αλληλά και η δικτύωσή τους με άλλους φορείς.

Κοινωνική Οικονομία–Τοπικό Κράτος: Μια μικρή εμπειρία

Φανούριος Οικονομάκης

Η φαντασία, το σχέδιο και ο στόχος αποτελούν, σύμφωνα με τον κ. Οικονομάκη, σημαντικές παραμέτρους παρέμβασης στις τοπικές κοινωνίες. Η αναγνώριση και η αξιοποίηση του πολιτιστικού πλούτου των ελληνικών τοπικών κοινωνιών (παραδο-

σιακές δομές, κοινοτιστικές αξίες, τρόποι και μέθοδοι παραγωγής), καθώς και η ενσωμάτωσή τους στο γενικό σχεδιασμό της πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης δημιουργούν τις προϋποθέσεις εναλλακτικών μορφών οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Παρουσιάζεται το παράδειγμα των συνεταιρισμών του Δήμου Ρούβα Ηρακλείου, επισημαίνονται οι ελλείψεις και τα κενά σε θεσμικό-οργανωτικό και οικονομικό επίπεδο και πραγματοποιούνται προτάσεις αντιμετώπισής τους.

Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας: Κοινωνική Οικονομία και Τοπική Αυτοδιοίκηση

Σίμος Δανιηλίδης

Στην εισήγηση του Σ. Δανιηλίδη συναντάμε τις θέσεις της ΚΕΔΚΕ για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα. Περιγράφονται τα οφέλη σε τοπικό επίπεδο και συζητείται ο ρόλος που οφείλει να διαδραματίσει στον ολοένα αναπτυσσόμενο τομέα η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Προτείνονται πεδία δράσης και τρόποι έμπρακτης στήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη σχετική εμπειρία και τον μελλοντικό σχεδιασμό του Δήμου Συκεών Θεσσαλονίκης.

Εκπρόσωπος της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του Ε.Π. «Υγεία-Πρόνοια 2000-2008»

Νικόλαος Μνιέστρης

Ο εκπρόσωπος της Ε.Υ.Δ. του Τομεακού Επιχειρησιακού Προγράμματος «Υγεία-Πρόνοια» 2000-2008 του Γ' ΚΠΣ, κ. Μνιέστρης, εστιάζει στο θεσμικό και διαχειριστικό πλαίσιο που αφορά στην ανάπτυξη δομών και υποδομών παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας στην Ελλάδα (Νόμος 2716/99), όπου εντάσσονται και οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Άρθρο 12). Αποτιμώνται πραγματοποιηθείσες ενέργειες, επισημαίνονται ανεπάρκειες και καταδεικνύονται δυνατότητες ενίσχυσης επιχειρήσεων του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας. Έμφαση δίνεται σε χρηματοδοτικές και υποστηρικτικές παραμέτρους των Κοινωνικών Επιχειρήσεων εντός της νέας προγραμματικής περιόδου και της υλοποίησης του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ 2007-2013).

Αγροτικός Συνεταιρισμός «Monte San Pantaleone»

Giancarlo Carena

Ο Giancarlo Carena, διευθυντής του Αγροτικού Συνεταιρισμού «Monte San Pantaleone», επικεντρώνεται στην ανάπτυξη του τομέα των κοινωνικών επιχειρήσεων στην ιταλική περιφέρεια της Friuli-Venezia Giulia. Η γέννηση του συνεταιρισμού «San Pan-

taleone», το 1978, τοποθετείται εντός της διαδικασίας αποϊδρυματοποίησης που εξελίσσεται αυτή την εποχή στην Τεργέστη από τον Franco Basaglia. Συνδέεται στενά με τη διαμόρφωση αφενός, ενός εργαλείου ικανού να δρά υπέρ της αξιοποίησης του δυναμικού των ατόμων που τελούν υπό αποκλεισμό και αφετέρου, μίας νέας μορφής συνένωσης του κόσμου της παραγωγής και του κόσμου της κοινωνικής προστασίας και υποστήριξης –κόσμων που παραδοσιακά διαχωρίζονται εντός των «προηγμένων» κοινωνιών. Ως κεντρικά ζητήματα της ανάπτυξης των κοινωνικών επιχειρήσεων αναδεικνύονται: α) οι ανάγκες των ψυχικά πασχόντων και η ανεύρεση εναλλακτικών τρόπων ανταπόκρισης, β) οι δυνατότητες αξιοποίησης της πολυμορφίας και της διαφορετικότητας των ανθρώπων, γ) η ενίσχυση των εγχειρημάτων του τομέα των κοινωνικών επιχειρήσεων μέσω της προσέλευσης έμπειρων συνεργατών, δ) η διερεύνηση χρηματοδοτικών δυνατοτήτων και ε) η βέλτιστη αξιοποίηση των οικονομικών πόρων.

Κοινωνικός Συνεταιρισμός «La città verde»

Giorgio Rosso

Ο Giorgio Rosso, εκπρόσωπος του Συνεταιρισμού «La città verde», αναδεικνύει με την εισήγησή του όψεις ενός άλλου παραδείγματος. Τα ιδιαίτερα κοινωνικο-οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της βορειοιταλικής περιφέρειας Emilia Romagna συνδέονται με την ανάπτυξη επιχειρήσεων του τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Τονίζεται ο ρόλος θεσμικών αλλαγών και νομοθετικών ρυθμίσεων, όπως ο γνωστός Νόμος 180 για την ψυχιατρική μεταρρύθμιση της εποχής του Basaglia (1978), καθώς και σειρά νόμων για την ανάπτυξη κοινωνικής επιχειρηματικότητας (Ν.381/1991) και την εργασιακή ένταξη και ενσωμάτωση ευπαθών κοινωνικών ομάδων (Ν. 68/1999). Εξετάζονται διαφορετικοί τύποι συνεταιρισμών, επισημαίνονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και καταδεικνύονται οι διαστάσεις και τα δυναμικά αποτελέσματα διαδικασιών δικτύωσης και συνεργασίας.

Εθελοντική Εργασία Θεσσαλονίκης

Ομάδα Παραγωγικού Εργαστηρίου

Στη θεματική ενότητα που αφορούσε την εσωτερική οργάνωση των κοινωνικών επιχειρήσεων παρουσιάστηκε η λειτουργία του Παραγωγικού Εργαστηρίου της Εθελοντικής Εργασίας Θεσσαλονίκης (Ε.Ε.Θ.). Στο κείμενο αναδεικνύεται ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα παραδείγματα συγκρότησης ενός μοντέλου οργάνωσης κοινωνικής επιχείρησης. Επίσης, γίνεται εμφανής η προσπάθεια η εσωτερική οργάνωση να είναι συμβατή με το ευρύτερο ιδεολογικό/πολιτικό πλαίσιο της οργάνωσης και τις αρχές που χαρακτηρίζουν τη φιλοσοφία της Ε.Ε.Θ. Τα διάφορα ζητήματα που αφορούν την εσωτερική οργάνωση όπως οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων, ο επιμερισμός των ευθυνών, η διαχείριση, υποτάσσονται και δεν υποτάσσουν τις αρχές της συλλογικής δράσης, της δυνατότητας συμμετοχής και του μοιράσματος των ευθυνών. Συζητούν-

ται οι αρχές που χαρακτηρίζουν το εγχείρημα, οι δυσκολίες που ανακύπτουν και οι δυνατότητες υπέρβασής τους.

Κοινωνική Οικονομία, Συμβουλευτική και Δικτύωση για την Απασχόληση και τη Βιώσιμη Ανάπτυξη

Σκεύος Παπαϊωάννου

Σύμφωνα με το κείμενο του Σκεύου Παπαϊωάννου, η τελευταία χρηματοπιστωτική κρίση είναι ενδεικτική ενός μετασχηματισμού σε εξέλιξη, που δεν αφήνει τίποτε ανέπαφο. Η νέα κοινωνική τάξη βασισμένη στην επικρατούσα νεοφιλελεύθερη αντίληψη παράγει φτώχεια, ανεργία και περιθωριοποίηση, προάγει την αποσυλλογικοποίηση και προωθεί ένα νέο είδος «ατόμου», τα χαρακτηριστικά του οποίου βρίσκονται σε σύγκρουση με πολλά ανθρωπολογικά και πολιτιστικά στοιχεία της ανθρώπινης ύπαρξης. Παράλληλα, η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, αλλά και στις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες, ξεκινώντας από την παραδοχή ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός –όπως και άλλα κοινωνικά προβλήματα– οφείλονται σε ατομική ευθύνη, συνίσταται σε μέτρα που στοχεύουν στην αλληλαγή συμπεριφορών και χαρακτηριστικών των ίδιων των αποκλεισμένων. Σύμφωνα με το συγγραφέα, η υπάρχουσα «Κοινωνική Πολιτική» θα πρέπει επιτακτικά να δώσει τη θέση της σε μια «Κοινωνιακή Πολιτική» σε μια πολιτική ανάπτυξης, που να «κιντοποιεί τους πολίτες προς την κατεύθυνση της δημιουργίας νέων δομών στο χώρο της οικονομίας, του πολιτισμού, της πολιτικής και των κοινωνικών σχέσεων και προβλημάτων». Οι δομές αυτές θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν το υπάρχον πολιτισμικό, φυσικό και κοινωνικό κεφάλαιο των τοπικών κοινωνιών, θα στηρίζονται σε όρους δημοκρατίας, αλληλεγγύης, ισότητας και κοινωνικής χειραφέτησης και παράλληλα, θα επιδιώκουν την εξασφάλιση των υλικών όρων για μια ισόρροπη, αειφόρο, οικο-λογική ανάπτυξη.

Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα

Σοφία Αδάμ

Ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας παρουσιάζει ιδιαίτερη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια. Πρόκειται για ένα υπο συνεχή διαμόρφωση πεδίο στο οποίο συναντώνται διαφορετικά ιστορικά και ιδεολογικά παραδείγματα. Το παρακάτω άρθρο μας βοηθάει να αποτιμήσουμε τις μέχρι τώρα εμπειρίες, καθώς και να κατανοήσουμε τη συζήτηση για τις μελλοντικές κατευθύνσεις και προοπτικές. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η συγγραφέας αναλύει τις προσεγγίσεις της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, τα χαρακτηριστικά και τις μορφές των κοινωνικών επιχειρήσεων, τους τρόπους σύνδεσης με το Δημόσιο και τον Ιδιωτικό τομέα, καθώς και τη σχέση ανάμεσα στους στόχους, την οικονομική δραστηριότητα και τους πόρους μιας κοινωνικής επιχείρησης. Τα παραπάνω συνδέονται με την ελληνική πραγματικότητα, κύριο έλλειμμα της οποίας είναι η απουσία, θεσμικά και ουσιαστικά, πρωταγωνιστικού ρόλου των κοινωνικών ομάδων στις οποίες οι κοινωνικές επιχειρήσεις κύρια απευθύνονται.

Κοινωνική Διάσταση της Ψυχιατρικής

Νίκανδρος Μπούρας

Στο κείμενο του, ο Νίκανδρος Μπούρας ασχολείται με την ανάπτυξη και την εξέλιξη των ψυχιατρικών υπηρεσιών στη Μεγάλη Βρετανία βασισμένος στη μεγάλη του εμπειρία στο πεδίο. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην κοινοτική ψυχιατρική όπως αυτή εξελίχθηκε στη Μεγάλη Βρετανία, στις αρχές στις οποίες βασίστηκε η εξέλιξή της, στα βασικά πλεονεκτήματα που αναδείχθηκαν, καθώς και στις δυσκολίες που προέκυψαν. Στη συνέχεια ο συγγραφέας αναφέρεται στις σημερινές πρακτικές της κοινοτικής Ψυχιατρικής, όπως αυτές εφαρμόζονται στη Μεγάλη Βρετανία. Ο συγγραφέας αποτιμώντας συνοδικά την πορεία της βρετανικής ψυχιατρικής τα τελευταία τριάντα χρόνια υποστηρίζει ότι δεν είχε τον χαρακτήρα μιας ριζοσπαστικής μεταρρύθμισης, αλλά ήταν μια εξέλιξη που χαρακτηρίστηκε από τον συμβιβασμό διαφόρων ιδεολογικών τάσεων. Βασικά θετικά χαρακτηριστικά αυτής της πορείας ήταν η μεταφορά του βάρους της παρέμβασης στην κοινότητα από τα μεγάλα άσυλα, τα αποτελεσματικά μοντέλα επαγγελματικής αποκατάστασης και η συγκρότηση σε συλλογικά και κινηματικά κάποιες φορές πλαίσια των άμεσα ενδιαφερομένων πασχόντων πολιτών. Ως βασικοί κίνδυνοι αναφέρονται το ενδεχόμενο επαναϊδρυματοποίησης αρκετών ανθρώπων λόγω επιστημονικών, οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων, αλλά και η κυριαρχία της νεοφιλελεύθερης φιλοσοφίας της «ελεύθερης αγοράς» στο χώρο της ψυχικής υγείας.

Χρήστες και επιζώντες της ψυχιατρικής στο διεθνές προσκήνιο. Ένας απολογισμός

Peter Lehmann

Στο άρθρο του ο Peter Lehmann, προβαίνει σε σύντομο απολογισμό πεπραγμένων των ευρωπαϊκών και παγκόσμιων κινημάτων (πρώην)Χρηστών και Επιζώντων της Ψυχιατρικής. Αναφέρεται συνοπτικά στο έργο του Ευρωπαϊκού Δικτύου (πρώην)Χρηστών και Επιζώντων της Ψυχιατρικής (ENUSP), ιδρυτικό μέλος του οποίου είναι και ο ίδιος. Παρουσιάζει παράλληλα όλες τις οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στον ίδιο τομέα και αναφέρεται σε όλες τις εξελίξεις των τελευταίων ετών σε επίπεδο δράσεων, πρωτοβουλιών και κατακτήσεων από την πλευρά των Επιζώντων. Από την έντονη κριτική του δεν ξεφεύγουν οργανώσεις οι οποίες, ενώ φαινομενικά υποστηρίζουν τα δικαιώματα και τις διεκδικήσεις των (πρώην)Χρηστών, στην πραγματικότητα χρηματοδοτούνται και υποκινούνται από μεγάλες φαρμακευτικές εταιρείες προωθώντας εντέλει τα συμφέροντά τους. Κλείνοντας ο συγγραφέας αναφέρεται σε μελλοντικά σχέδια και συνεργασίες στις οποίες στοχεύει η ENUSP.

Συντακτική Ομάδα

Χαιρετισμός Εκπροσώπου της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του Ε.Π. «Υγεία-Πρόνοια» 2000-2008 *

Αριστομένης Ι. Συγγελάκης **

Κύριε Καθηγητά, αγαπητοί συνεργάτες του Προγράμματος, κυρίες και κύριοι και κυρίως εργαζόμενοι και μέλη των Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης του τομέα Ψυχικής Υγείας –που σήμερα η εκδήλωση δικαιοματικά σας ανήκει– δεν θα ήθελα να πω πολλή πράγματα. Θα ήθελα να θέσω το στίγμα των σκέψεων και των προθέσεων μας στη Διαχειριστική Αρχή γιατί πολύ συχνά εμείς που έχουμε την ευθύνη ενός μέρους του σχεδιασμού, και κυρίως της υλοποίησης και της παρακολούθησης και διαχείρισης των προγραμμάτων πολλές φορές καταφεύγουμε σε γραφειοκρατικές λογικές –μοιραίο είναι. Άλλες φορές υιοθετούμε συμπεριφορές και αποφάσεις που μπορεί να μην είναι κατανοητές σε εσάς, στους ανθρώπους με ψυχικά προβλήματα ή στους επαγγελματίες του χώρου. Κάποιες φορές κατηγορούμαστε –όχι άδικα– ως απλοί διεκπεραιωτές ειλημμένων αποφάσεων σε άλλα επίπεδα και ίσως σε μερικές περιπτώσεις υπάρχει και μία βασιμότητα στην κριτική που γίνεται ότι τελικά με άλλον τρόπο σκεφτόμαστε εμείς, άλλες ανάγκες έχουμε υπόψη, άλλους στόχους θέτουμε και άλλες είναι οι ανάγκες της κοινωνίας. Γι' αυτόν τον λόγο, οι προσκλήσεις και η παρουσία μας σε αυτές τις διαδικασίες, τις οποίες τις θεωρούμε πραγματικά ουσιαστικές και όχι τυπικές ή προσηχηματικές, σε συνέδρια και ημερίδες –όπως αυτές που πραγματοποιεί το Α.Π.Θ., το Τμήμα Ψυχολογίας, που για μία άλλη φορά μπορούμε να το πούμε πως είναι από τους καλύτερους αν όχι ο καλύτερος δικαιούχος που έχουμε στο συγκεκριμένο μέτρο (1.4) για τη Δημόσια Υγεία και τον Κοινωνικό Αποκλεισμό– κυρίως γίνεται για εμάς προκειμένου να μπορέσουμε να αφουγκραστούμε τα προβλήματα να καταλάβουμε τις πραγματικές σας ανάγκες και επιθυμίες να μπορέσουμε να γίνουμε πιο συμβατοί στη δράση μας και στην πράξη μας με αυτά που εσείς έχετε ανάγκη και που η κοινωνία επιδιώκει.

Σε σχέση με το ζήτημα της ψυχικής υγείας και της κοινωνικής ένταξης, ή ενσωμάτωσης, ή όπως αλλιώς θα μπορούσε να το πει κανείς με όρους περισσότερο ή λιγότερο πολιτικά ορθούς, πάντως της πάλης ενάντια στον Κοινωνικό Αποκλεισμό και στην περιθωριοποίηση των ψυχικά πασχόντων, θα έλεγα ότι αυτό το ταξίδι έχει αρχίσει εδώ και πολλές δεκαετίες στις χώρες της Ευρώπης. Η Ελλάδα υλοποιεί τα τελευταία χρόνια με πολύ έντονους ρυθμούς την Ψυχιατρική Μεταρρύθμιση. Δικαιούμαστε ήδη να είμαστε υπερήφανοι για πράγματα που έχουν γίνει. Έχει προχωρήσει κατά πολύ ο αποϊδρυματισμός και πάρα πολλοί άνθρωποι –ψυχικά πάσχοντες– έχουν βγει από το

* Απομαγνητοφωνημένα Πρακτικά Εκπαιδευτικού Εργαστηρίου για την Κοινωνική Οικονομία, που πραγματοποιήθηκε στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, στις 8-9.11.2008.

** Οδοντίατρος MSc, Πολιτικός Επιστήμιος MSc, Υποψήφιος Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών, Στέλεχος Μονάδας Β, Ειδική Υπηρεσία τομέα Υγείας & Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Γλάδστωνος 1Α, 106 77, Αθήνα, e-mail: asyngelakis@mou.gr, τηλ.: 2131 500798.

ίδρυμα και τους περιορισμούς που αυτό συνεπάγεται. Έχουν δημιουργηθεί δομές στην κοινότητα που προσφέρουν πρωτοβάθμια ψυχική φροντίδα σε ψυχικά πάσχοντες αλληλά και στο γενικότερο πληθυσμό, καθώς όλοι γνωρίζουμε πόσο σημαντικό και πόσο συχνό είναι πλέον το ζήτημα των ψυχικών διαταραχών. Έχουμε αναλάβει –η κοινωνία κυρίως– δράσεις εναντίον του στίγματος και του κοινωνικού αποκλεισμού. Είναι, ωστόσο, γενική πεποίθηση ότι έχουμε μείνει πίσω στο ζήτημα της πραγματικής ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης, κομβικό σημείο της οποίας είναι και η εργασιακή ένταξη. Για να μπορεί να ασκήσει ο καθένας πραγματικά το θεμελιώδες αυτό κοινωνικό δικαίωμα που είναι το δικαίωμα στην εργασία χωρίς ανισότητες, χωρίς αποκλεισμούς, χωρίς περιορισμούς.

Δεν είμαστε όμως φυσικά αφελείς. Γνωρίζουμε ότι ο στόχος αυτός έχει δύο πολύ σοβαρούς φραγμούς: ο ένας αναφέρεται σε όσους λόγω ζητημάτων γενικής ή ψυχικής υγείας συναντούν μία μεγαλύτερη δυσκολία και κυρίως στο πώς η κοινωνία αντιμετωπίζει αυτή την υπαρκτή δυσκολία, συχνά με ρατσισμό, με αποκλεισμό, με διάκριση, με στιγματισμό. Ο δεύτερος σοβαρός φραγμός είναι ότι το συγκεκριμένο πλαίσιο οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας συχνά αποκλείει τους λιγότερο ικανούς, αποκλείει τους πιο αδύναμους, θα πρόσθετα ότι στις μέρες μας αποκλείει πλέον και ένα σημαντικό κομμάτι του ενεργού εργατικού δυναμικού. Άρα, λοιπόν, πρέπει να γίνει μία προσπάθεια σε διπλό επίπεδο: σε ό,τι αφορά στον πρώτο φραγμό είναι σαφές ότι δράσεις σαν τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης απαντούν ουσιαστικά στο ζητούμενο: την εργασιακή ένταξη κι αποτελούν πλέον πραγματικότητα και στην Ελλάδα. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. παρέχουν τη δυνατότητα σε ανθρώπους που στο παρελθόν η κοινωνία αντιμετώπιζε είτε με σκληρότητα είτε με φιλάνθρωπια –που σίγουρα δεν είναι το ζητούμενο– να εργαστούν, να παράξουν κοινωνικό έργο, να νιώσουν χρήσιμοι για τους εαυτούς τους και τους άλλους. Να εκπληρώσουν δηλαδή, έως ένα βαθμό, βασικά στοιχεία της κοινωνικής αποστολής της εργασίας που είναι ο αυτοπροσδιορισμός, η προσφορά στο κοινωνικό σύνολο, η εξασφάλιση των μέσων επιβίωσης.

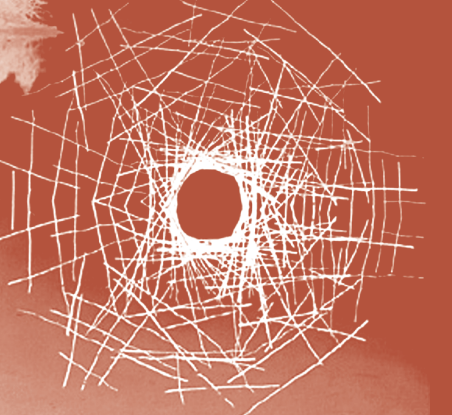
Αυτή η προσπάθεια θα μπορούσε σίγουρα να είναι πολύ μεγαλύτερη. Αν και τα στοιχεία ίσως δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία, εντούτοις, γύρω στα 3.5 εκατομμύρια ευρώ διατίθενται ήδη από το Ε.Π. «Υγεία-Πρόνοια» για τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς. 10 Κοινωνικοί συνεταιρισμοί Ψυχικής Υγείας λειτουργούν αυτή τη στιγμή με χρηματοδότηση από το Γ' ΚΠΣ και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, απλωμένοι σε όλη σχεδόν την έκταση της επικράτειας. Πάνω από 100 άνθρωποι έχουν βρει δουλειά και είμαστε αρκετά ικανοποιημένοι με τον τρόπο που λειτουργούν. Όμως σίγουρα αυτό το εγχείρημα θα πρέπει να μεγαλώσει, να ισχυροποιηθεί και να βαθύνει τις ρίζες του

στην εργασία και στην παραγωγή. Τι σημαίνει αυτό; Θα πρέπει να φτάσει το σημείο εκείνο ανάπτυξης και ολοκλήρωσης ούτως ώστε να μην απαιτεί –ή απαιτεί έστω– κάποια πρόσθετη ενίσχυση αλλά να βρει τον τρόπο με τον οποίο θα εξασφαλίσει την βιωσιμότητά του. Αυτό δεν θα γίνει βέβαια –δεν μπορεί να γίνει– με όρους αγοράς. Πρέπει να γίνει με όρους κοινωνίας. Ως επιβράβευση του έργου που παράγεται. Ως ανταπόκριση σε μια υπαρκτή κοινωνική ανάγκη, σε μια κρίσιμη κοινωνική λειτουργία. Άρα θα πρέπει οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί –και όσοι παρευρίσκεστε ελπίζω ότι ήδη το κάνετε– να πείσετε τους γύρω σας ότι δεν είστε και δεν θέλετε να είστε αποδέκτες βοήθειας και φιλανθρωπίας ούτε, έστω, αποδέκτες της κοινωνικής αλληλεγγύης των άλλων. Ότι είστε –και είμαστε όλοι όσοι με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο ασχολούμαστε στο ζήτημα αυτό– άνθρωποι που αγωνίζεστε για να προσφέρετε στην κοινωνία, στο μέτρο των δυνατοτήτων σας. Ότι ο θεσμός που υπηρετείτε είναι χρήσιμος κι απαραίτητος για την κοινωνία στο σύνολό της. Άρα λοιπόν το ζήτημα της ανάπτυξης, ολοκλήρωσης και εμπάθυνσης αυτού του θεσμού είναι θεμελιώδους σημασίας για την κοινωνική του βιωσιμότητα.

Ένα δεύτερο ζήτημα είναι ότι θα πρέπει ο ρόλος του Κοι.Σ.Π.Ε. και αυτό το πολύ σημαντικό έργο που παράγεται εκεί (παράγετε και εσείς αλλά παράγεται και συλλογικά) θα πρέπει να συνδεθεί ακόμα περισσότερο με κοινωνικούς θεσμούς δημοκρατικού ελέγχου. Θα πρέπει δηλαδή πραγματικά η κοινωνία, τα συνδικάτα, η τοπική αυτοδιοίκηση, η οργανωμένη πολιτεία, ανεξάρτητες πρωτοβουλίες στην περιοχή ευθύνης σας και άλλα κοινωνικά υποκείμενα να έχουν στενή σχέση και σύνδεση ούτως ώστε ό,τι υλοποιείται να είναι και προϊόν της δικής τους συμμετοχής, συναπόφασης και νομιμοποίησης. Και δεν μιλάμε απλώς για την απαραίτητη διαφάνεια και καλή διαχείριση, αλλά για την ενεργό συμμετοχή της κοινωνίας στο σχεδιασμό, την υλοποίηση, την αξιολόγηση των Κοι.Σ.Π.Ε. και κάθε κοινωνικής δομής και υπηρεσίας.

Και ένα τελευταίο που αφορά κυρίως εμάς, αφορά το κράτος και την πολιτεία, είναι να μην μείνουν οι Κοι.Σ.Π.Ε. ορφανοί και μόνοι, ως μία όαση μέσα σε μία έρημο που θα προκύψει από τυχόν απορύθμιση των κοινωνικών υπηρεσιών, γιατί τότε δεν θα έχουν κανένα αποτέλεσμα. Αντίθετα, φιλοδοξούμε κι ελπίζουμε να αποτελέσουν οργανικό τμήμα ενός ευρύτερου δικτύου υπηρεσιών υγείας, κοινωνικής αποκατάστασης, εργασιακής ένταξης. Μόνο τότε θα μπορούμε να πούμε ότι υλοποιούν, πετυχαίνουν τον σκοπό τους και μόνο τότε οι άνθρωποι, που εργάζονται και πραγματικά αγωνίζονται για να πετύχουν οι Κοι.Σ.Π.Ε. τους στόχους τους, θα νιώθουν συμμετοχοί στην υλοποίηση ενός ευρύτερου συλλογικού ονείρου για την κοινωνική χειραφέτηση και για την πραγματική ισότητα, την ισότητα στα δικαιώματα και όχι απλώς στις ευκαιρίες.

Σας ευχαριστώ πολύ και καλή επιτυχία στο έργο σας.

Γυναικείοι Συνεταιρισμοί Νομού Θεσσαλονίκης και Νομού Σερρών

Βάσω Νεδέλκου *
Στέλλα Καμπράγκου **
Μαρία Δουμπρή ***

Αγροτουριστικός Βιοτεχνικός Συνεταιρισμός Γυναικών Ποροΐων Σερρών

Καλησπέρα σας. Ονομάζομαι Νεδέλκου Βάσω και είμαι μέλος του Συνεταιρισμού Γυναικών Ποροΐων. Θα πω λίγα πράγματα για τον Συνεταιρισμό. Ιδρύθηκε το 1999, αφού προηγήθηκαν δύο μεγάλα σεμινάρια αγροτουρισμού, από το πρόγραμμα «Now» με θέμα «Ο αποκλεισμός της γυναίκας από τον χώρο εργασίας». Σήμερα μου δίνεται και η ευκαιρία να ευχαριστήσω έναν άνθρωπο, ο οποίος ανήκει σ' αυτόν τον χώρο. Είναι καθηγητής του τμήματος Γεωπονίας του Α.Π.Θ., ο κ. Βασίλης Μάνος, ο οποίος εάν δεν επέμενε να γίνουν αυτά τα σεμινάρια στα Ποροΐα και ο Συνεταιρισμός αυτή τη στιγμή δε θα υφιστάμεθα κι εμείς σαν επιχείρηση. Γιατί τον συνεταιρισμό τον βλέπουμε σαν επιχείρηση. Στα δέκα χρόνια που λειτουργούμε καταλάβαμε ότι οι γυναίκες σαν ομάδα μπορούν να καταφέρουν πάρα πολλά. Αποδείξαμε ότι μπορούμε να προσφέρουμε και μέσα στο σπίτι και έξω από αυτό. Μην ξεχνάμε ότι η κοινωνία στην επαρχία διαφέρει από αυτή των πόλεων, ειδικά για εμάς που είμαστε σε ένα χωριό στα σύνορα τη Ελλάδος. Οι γυναίκες δεν έχουν πολλές δυνατότητες, δεν έχουν πολλές ευκαιρίες και δεν ξέρουν πως να διαθέσουν τον ελεύθερο χρόνο τους. Εμείς πιστεύω ότι βρήκαμε τη χρυσή τομή. Γίναμε μια

ομάδα που είμαστε όλη τη μέρα μαζί· καταφέραμε να βοηθήσουμε σε σημαντικό βαθμό το οικογενειακό εισόδημα. Παράλληλα, ενώ η δραστηριότητά μας ήταν αρχικά συμπληρωματική στο οικογενειακό εισόδημα, μετά από δέκα χρόνια είμαστε σε θέση να πούμε ότι αποτελεί την κύρια εργασία. Αυτό συμβαίνει καθώς η περιοχή μας είναι αγροτική και έχουν εκλείψει πλέον οι καπνοπαραγωγικές εργασίες. Συνεπώς ο Συνεταιρισμός ήταν κάτι ιδανικό για μας και γι' αυτό τον λόγο και πάλη πρέπει να ευχαριστήσουμε τον κ. Μάνο, ο οποίος εάν δεν μας πίεζε να γίνει ο Συνεταιρισμός, θα είχαμε φύγει όλοι στις πόλεις, ενώ θέλουμε να ζούμε στον τόπο μας και να συνεχίσουμε να ζούμε εκεί.

Βάσω Νεδέλκου

Γυναικείοι Αγροτικός Συνεταιρισμός Ανατολικού Θεσσαλονίκης «Βαλημάδα»

Γεια σας. Ως πρόεδρος του Γυναικείου Αγροτικού Συνεταιρισμού Ανατολικού, θα σας πω λίγα λόγια για το πώς στήσαμε τον Συνεταιρισμό και τι ακριβώς έχει γίνει μέχρι στιγμής. Πριν ενάμιση χρόνο, ένα απόγευμα, ήρθαν στο χωριό

* Αντιπρόεδρος Αγροτουριστικού Βιοτεχνικού Συνεταιρισμού Γυναικών Ποροΐων Σερρών. *Διεύθυνση:* Άνω Ποροΐα Σερρών, 62 055, Σέρρες, τηλ.: 23270 51550, fax: 23270 51551. Απομαγνητοφωνημένα Πρακτικά Εκπαιδευτικού Εργαστηρίου για την Κοινωνική Οικονομία, Θεματική Ενότητα «Περιγραφή του Πεδίου των Κοινωνικών Επιχειρήσεων», Σάββατο 8.11.2008.

** Πρόεδρος Συνεταιρισμού Ανατολικού Θεσσαλονίκης. *Διεύθυνση:* Αντιγονιδών 229, 57 300, Ανατολικό Θεσσαλονίκης, τηλ.: 2310 718696, fax: 2310 718330. Απομαγνητοφωνημένα Πρακτικά Εκπαιδευτικού Εργαστηρίου για την Κοινωνική Οικονομία, Θεματική Ενότητα «Περιγραφή του Πεδίου των Κοινωνικών Επιχειρήσεων», Σάββατο 8.11.2008.

*** Εκπρόσωπος Συνεταιρισμού Καθαρωτού Θεσσαλονίκης. *Διεύθυνση:* Καθαρωτό Θεσσαλονίκης, 57012, τηλ.: 23930 81305, fax: 23930 81305. Απομαγνητοφωνημένα Πρακτικά Εκπαιδευτικού Εργαστηρίου για την Κοινωνική Οικονομία, Θεματική Ενότητα «Περιγραφή του Πεδίου των Κοινωνικών Επιχειρήσεων», Σάββατο 8.11.2008.

μας τρία άτομα από την Αναπτυξιακή Θεσσαλονίκης και μας μίλησαν για ένα πρόγραμμα Συμβουλευτικής για Μακροχρόνια Άνεργες άνω των 45 ετών. Ήμασταν πολλές γυναίκες που βρεθήκαμε εκεί. Οκτώ από αυτές συναντηθήκαμε αργότερα και συζητήσαμε για το τι θα μπορούσαμε να κάνουμε ως ομάδα. Σκεφτήκαμε κάποιο Συνεταιρισμό. Τελικά, με τη βοήθεια της ΑΝ.Ε.Θ., ξεκινήσαμε ως ομάδα τις συναντήσεις με ψυχολόγο, δικηγόρο, γεωπόνο και άλλους. Αποφασίσαμε μετά από αρκετές συναντήσεις να πάρουμε μέρος δοκιμαστικά σε ένα πανηγύρι που γίνεται στο χωριό μας στα τέλη Αυγούστου, φτιάχνοντας χειροποίητες πίτες, τραχανά, γλυκά του κουταλιού και άλλα. Πήγε πολύ καλά και πουλήσαμε αρκετά προϊόντα. Αυτό μας χαροποίησε. Συνεχίστηκαν οι επαφές με την ΑΝ.Ε.Θ. και με το Κέντρο Εργάνη, ενώ ενδιάμεσα κάναμε επισκέψεις σε Γυναικείους Συνεταιρισμούς. Στη συνέχεια βρήκαμε και νοικιάσαμε ένα χώρο που διαμορφώσαμε κατάλληλα. Κάναμε το καταστατικό, την έναρξη στην εφορία και υποβάλαμε αίτηση στον ΟΑΕΔ για επιδότηση. Δυστυχώς ο ΟΑΕΔ μας απέρριψε με τη δικαιολογία ότι ήμασταν υπεράριθμες. Κάναμε ένσταση και πήραμε και δεύτερη απορριπτική. Αυτό το γεγονός μας έχει στεναχωρήσει σε μεγάλο βαθμό. Οι δυσκολίες ήταν και είναι πολλές. Σκεφτείτε: οκτώ άνεργες γυναίκες, οι οποίες δεν είχαμε και δεν έχουμε κεφάλαιο, ξεκινήσαμε μια επιχείρηση. Γιατί ο Συνεταιρισμός είναι επιχείρηση. Τώρα υπάρχει ο φόβος και το άγχος πως θα πάμε παρακάτω. Η Πολιτεία, ενώ λέει ότι στηρίζει τη γυναικεία επιχειρηματικότητα δεν το κάνει. Ήμασταν άνεργες, απολυμένες, χωρίς πτυχία. Μείναμε εκτός εργασίας και παρ' όλη αυτά κιντοποιούμαστε, μαθαίνουμε, ενημερωνόμαστε και παρακολουθούμε καταρτίσεις. Ας σκεφτούμε όλοι μας μια γυναίκα 45 ετών που ζει στην επαρχία. Γνωρίζουμε κι εμείς κι εσείς ότι δεν έχει την τόλμη να βγει προς τα έξω. Άρα πώς θα βοηθηθεί αυτή η γυναίκα; Εμείς όμως είχαμε την τόλμη και ξεκινήσαμε τον Συνεταιρισμό χωρίς κεφάλαια. Δουλέψαμε και συνεχίζουμε να δουλεύουμε χωρίς να πληρωνόμαστε τακτικά, διότι τα κεφάλαια τα χρησιμοποιούμε για αγορές μηχανημάτων. Οι ελλείψεις είναι πολλές. Σε ένα

πρώτο στάδιο μας χρειάζεται επαγγελματικός φούρνος και ένα αυτοκίνητο για να μεταφέρουμε τα προϊόντα μας. Ο Συνεταιρισμός μας παράγει (σε ένα κατάλληλα διαμορφωμένο εργαστήριο) ζυμαρικά, γλυκά του κουταλιού, χειροποίητες πίτες, μπακλαβά με χειροποίητο φύλλο, κουλουράκια. Επίσης ασχολείται και με το catering, κάτι που κάνει ακόμα πιο επιτακτική την ανάγκη αγοράς αυτοκινήτου. Μέχρι στιγμής έχουμε πάρει πολλά θετικά μηνύματα και είμαστε αισιόδοξες. Μέσα σε ένα χρόνο έχουμε συμμετάσχει σε διάφορες εκδηλώσεις που οργάνωσε το Κέντρο Εργάνη, η Αναπτυξιακή Θεσσαλονίκης και το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης. Προβάλλουμε τον Συνεταιρισμό μας στα ΜΜΕ. Οι πωλήσεις έχουν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό. Πήραμε αναγνώριση από τον τόπο μας, κάτι πολύ σημαντικό γιατί ξέρουμε ότι στην επαρχία και κυρίως στα χωριά, επιχειρηματίες είναι οι άνδρες και οι γυναίκες είτε είναι νοικοκυρές είτε δουλεύουν σε βιοτεχνίες. Εμείς όμως τοιμήσαμε και κάναμε τον Συνεταιρισμό. Σκοπός μας είναι η προώθηση των παραδοσιακών προϊόντων και η ανάδειξη του τόπου μας. Τώρα στόχος μας είναι να μπούμε σε κάποιο πρόγραμμα μέσω επιδότησης του «Leader». Ελπίζω να τα καταφέρουμε, ευχαριστώ.

Στέλλα Καμπράκου

Γυναικείος Συνεταιρισμός Καλαμωτού Θεσσαλονίκης «Η Κυψέλη»

Καλημέρα κυρίες και κύριοι. Ονομάζομαι Δουμπρή Μαρία και εκπροσωπώ τον Αγροτικό Συνεταιρισμό Γυναικών Καλαμωτού. Το Καλαμωτό είναι ένα μικρό χωριό του νομού Θεσσαλονίκης στα όρια της Χαλκιδικής. Έχει μόνο 500 κατοίκους τον χειμώνα, ενώ το καλοκαίρι πολλούς γιατί έρχονται όλα τα παιδιά που κατοικούν στη Θεσσαλονίκη. Η περιοχή ήταν αγροτική, παρήγαγε καπνό και σιτηρά, αλλά εδώ και αρκετά χρόνια δεν υπάρχουν τα καπνά, οπότε δεν υπάρχουν και δουλειές. Οι γυναίκες είναι αναγκασμένες να είναι άνεργες και να μην έχουν λεφτά, ενώ η πόλη είναι πολύ μακριά για να ερ-

γαστούν. Ο συνεταιρισμός λοιπόν ιδρύθηκε για δύο λόγους. Ο πρώτος λόγος ήταν οικονομικός. Αποσκοπούσε να συμβάλει στο οικογενειακό εισόδημα, ενώ τώρα τείνει να γίνει το κυρίως εισόδημα. Γιατί και οι άντρες μας δεν έχουν δουλειές. Με τα σιτηρά τι να παράγουν; Για να περάσουμε στο δεύτερο λόγο. Αφού ασχοληθήκαμε, όπως όλοι ο συνεταιρισμοί, με τα παραδοσιακά προϊόντα που ήταν τα μόνα που γνωρίζαμε να κάνουμε, σκεφτήκαμε ότι πρέπει να είμαστε σταθερές στην ποιότητά τους. Να είναι όντως χειροποίητα όπως ακριβώς γινόταν παλιότερα με τις μητέρες μας αλλιώς και με εμάς. Συνήθως αυτά τα προϊόντα άρχισαν να τα αγοράζουν στην αρχή οι κάτοικοι, οι κυρίες που δεν μπορούσαν πλέον να τα παράγουν και σιγά σιγά απλώθηκαν στα γύρω χωριά. Ο συνεταιρισμός ιδρύθηκε το 2001, με οκτώ μέλη, διότι εκείνη τη χρονιά το Υπουργείο Γεωργίας αποφάσισε οι συνεταιρισμοί να μην έχουν 25 μέλη όπως ήταν υποχρεωμένοι από το καταστατικό αλλιώς 7. Να σας πω ότι είναι πάρα πολύ δύσκολες οι συνθήκες εργασίας με 25 άτομα. Εμείς δεν τις ζήσαμε βέβαια, αλλιώς και με 8 άτομα είναι μεγάλο πρόβλημα διότι πρέπει να έχουμε ίδιο όραμα και σκοπό. Φυσικά η διαφορετικότητα των γυναικών φέρνει και την πρόοδο. Η γκρίνια επίσης φέρνει πρόοδο όταν αφορά στον τρόπο εργασίας. Πιστεύω ότι αντέξαμε, πάμε πάρα πολύ καλά, έχουμε αγοράσει αυτοκίνητο-κατάψυξη με το οποίο μεταφέρουμε τις κατεψυγμένες πίτες. Θα πείτε όμως ότι όλοι οι συνεταιρισμοί παράγεται τα ίδια προϊόντα. Γιατί αντιγράφετε ο ένας τον άλλο, όπως έχει ακουστεί από άλλους συνεταιρισμούς; Διότι ήμασταν απλά νοικοκυρές, δεν γνωρίζαμε να κάνουμε τόσο καλά τίποτα άλλο.

Για να αρχίσει ένας συνεταιρισμός χρειαζόταν ένα κεφάλαιο. Αυτό το κεφάλαιο που μπορούσαμε να διαθέσουμε ήταν πενιχρό. Έτσι αναγκαστήκαμε να αρχίσουμε σιγά σιγά φτιάχνοντας αυτά τα προϊόντα που γνωρίζαμε. Στη συνέχεια, με τις μικρές πωλήσεις και τη βοήθεια της Αναπτυξιακής Θεσσαλονίκης και με το πρόγραμμα

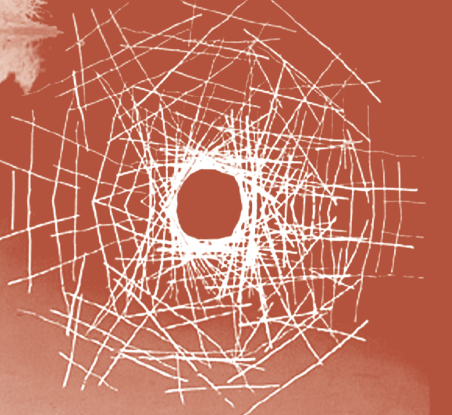
ΟΠΑΘ το οποίο βοηθούσε τους ορεινούς όγκους του Χοιλωμόντα, εξοπλίσαμε το μικρό εργαστήριό μας, αγοράσαμε αυτοκίνητο και αυτή τη στιγμή διαθέτουμε τα προϊόντα μας και τις πίτες σε πολλά σημεία της πόλης της Θεσσαλονίκης, αλλιώς και στο χώρο στον οποίο εργαζόμαστε. Επίσης, είμαστε σε ένα πρόγραμμα για τη γυναικεία επιχειρηματικότητα, στο οποίο το Κέντρο Εργάνη βοηθάει πάρα πολύ με τη συμβουλευτική και τους ευχαριστούμε γι' αυτό.

Τη διακίνηση των προϊόντων την αναλάβαμε εμείς οι ίδιες γιατί πιστεύουμε στην αποτελεσματικότητα της άμεσης επαφής με τον πελάτη και επειδή μπορούμε να του δώσουμε να καταλάβει, να τον πείσουμε ότι τα προϊόντα που παράγουμε είναι προϊόντα με αγνά υλικά, χειροποίητα. Είναι η συνταγή της γιαγιάς που λέμε. Δε βασίζομαστε καθόλου στη συσκευασία γιατί δε μπορούμε να πληρώσουμε ούτε συσκευασία ούτε διαφήμιση για να προωθήσουμε τα προϊόντα μας. Οπότε πουλάμε ποιότητα και το επιτυγχάνουμε με την άμεση επαφή που έχουμε με τους πελάτες μας. Επίσης, βασίζομαστε πάρα πολύ στην ευαισθητοποίηση των πελατών ώστε να τρέφονται με την παραδοσιακή ελληνική διατροφή που γνωρίζουμε όλοι.

Το εργαστήριό μας επιδέχεται περαιτέρω αναβάθμιση βέβαια. Θέλουμε να αυξήσουμε τα μέλη του συνεταιρισμού, να δώσουμε δουλειά, να πάρουμε νέα μέλη, νέες ηλικίες που αντέχουν στη δύσκολη δουλειά που κάνουμε.

Έχουμε αρκετά προβλήματα και ένα από αυτά είναι ότι τα χειροποίητα προϊόντα φορολογούνται με τον ίδιο τρόπο με το προϊόν που παράγεται βιομηχανικά. Οπότε το κόστος είναι λίγο ανεβασμένο. Οι ευαίσθητοι πελάτες μπορούν να το καταλάβουν, εμείς όμως αναγκάζομαστε να μειώνουμε το κόστος παραγωγής του προϊόντος για να είναι τα προϊόντα μας προσιτά στους καταναλωτές. Πάλι όμως είναι λίγο ακριβότερα από τα υπόλοιπα προϊόντα της αγοράς. Ευχαριστώ πάρα πολύ.

Μαρία Δουμηρή

Γυναικείος Παραγωγικός Συνεταιρισμός Κοκκινογείων Δράμας *

Κούλα Ηλιάδου **

Κατ' αρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσω το Τμήμα Ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης για την πρόσκλησή του να παρουσιάσω τη δουλειά και το έργο του Γυναικείου Παραγωγικού Συνεταιρισμού Κοκκινογείων Δράμας, του οποίου έχω την τιμή και τη χαρά να είμαι πρόεδρος.

Ομολογώ ότι όταν δέχτηκα την πρόσκληση, προβληματίστηκα ιδιαίτερα για το πώς θα έπρεπε να σας παρουσιάσω τον Συνεταιρισμό μας, έτσι ώστε να είμαι όσο το δυνατόν πιο κοντά στο θέμα του σημερινού εργαστηρίου. Σκέφτηκα ότι θα μπορούσα να σας μιλήσω για το παρόν του Συνεταιρισμού μας, για όλη όσα έχει επιτύχει και για τις δράσεις του σήμερα.

Φοβήθηκα ότι αυτό ίσως δημιουργούσε μια πλασματική εικόνα, πολύ ωραία για να είναι αληθινή για συνεταιρισμούς που τώρα αρχίζουν τη δράση και την προσπάθειά τους. Θα ήταν μια εικόνα που ανταποκρίνεται βέβαια στην πραγματικότητα του Συνεταιρισμού μας, αλλά που δεν θα σας έδειχνε όλα όσα έχουν μεσοληβήσει μέχρι να φτάσουμε εδώ που φτάσαμε. Και πιστέψτε με, χωρίς καμιά δόση αλαζονείας, μπορώ να πω ότι διανύσαμε πολύ δρόμο από την ημέρα που συγκροτηθήκαμε ως Συνεταιρισμός.

Έτσι, προτίμησα να σας παρουσιάσω όλη την πορεία μας και να σας κάνω κοινωνούς των προβλημάτων και των δυσκολιών που αντιμετωπίσαμε, κυρίως στην αρχή –ευτυχώς! Αυτά ήταν αλληλωστε που μας βοήθησαν να δουλέψουμε ακόμη πιο σκληρά και πιο πολύ. Αυτά μας «έδε-

σαν» ως Συνεταίρισσες και φίλες, γυναίκες και επιχειρηματίες, γιατί, ναι, ως τέτοιες αντιμετωπίζουμε τον εαυτό μας και το Συνεταιρισμό μας.

Η ίδρυση

Ο Συνεταιρισμός μας δημιουργήθηκε το καλοκαίρι του 1998, στην κυριολεξία από το μηδέν, χωρίς να υπάρχει καμιά υποδομή και χωρίς να έχει καμιά από τις 21 πρώτες γυναίκες την παραμικρή εμπειρία σε θέματα συνεταιρισμών και επιχειρηματικότητας. Με τη συνεταιριστική μερίδα των ιδρυτριών του Συνεταιρισμού αγοράστηκαν τα πρώτα μαγειρικά σκεύη και οι πρώτες ύλες για να μπορούμε να παρασκευάζουμε τα προϊόντα μας. Και αφού το θέμα της υλικοτεχνικής υποδομής μας πούμε πως είχε λυθεί, έμενε να λυθεί και το θέμα του χώρου όπου θα μπορούσαμε να δραστηριοποιηθούμε, καθώς δεν υπήρχε κτίριο στο οποίο να μπορούμε να στεγαστούμε. Μην έχοντας άλλη λύση, καταφύγαμε στα ίδια μας τα σπίτια, δουλεύοντας όλες μαζί στην κουζίνα της συνεταίρισσας που μας φιλοξενούσε κάθε φορά. Βέβαια, μ' αυτόν τον τρόπο τα προβλήματα δεν λύθηκαν. Το αντίθετο, συχνά δεν είχαμε χρήματα ούτε για ξύλα για τον φούρνο που θα ψήναμε τα προϊόντα μας. Πολλές φορές οι ίδιες βγαίναμε στο βουνό για να μαζέψουμε ξύλα, αλλά και πρώτες ύλες (κράνα, άγρια φρούτα, αμύγδαλα). Μαζί με τα πρακτικά μας προβλήματα, είχαμε να αντιμετωπίσουμε και

* Παρουσίαση στο Εκπαιδευτικό Εργαστήριο για την Κοινωνική Οικονομία, Θεματική Ενότητα «Βιωσιμότητα Κοινωνικών Επιχειρήσεων», Κυριακή 9.11.2008.

** Πρόεδρος Γυναικείου Παραγωγικού Συνεταιρισμού Κοκκινογείων Δράμας. Διεύθυνση: Κοκκινόγεια Προσότσανης, 66 200, Νομός Δράμας, τηλ.: 25210 37520.

τη δυσπιστία του κόσμου, αλλά και των ίδιων των συζύγων μας, για την επιτυχή έκβαση της προσπάθειάς μας. Κανείς δεν πίστευε ότι θα καταφέρναμε να δημιουργήσουμε έναν βιώσιμο παραγωγικό συνεταιρισμό.

Όσο κι αν ακούγεται τραβηγμένο, στην αρχή το μόνο που μπορούσαμε να κάνουμε ήταν να στήνουμε πάγκους με τα προϊόντα μας στα τοπικά πανηγύρια του Δήμου Προσοτσάνης, στον οποίο υπάγεται το Δημοτικό Διαμέρισμα Κοκκινογείων, κυρίως λόγω έλλειψης μέσου μετακίνησης, που υπήρξε ένας βασικός παράγοντας που επηρέασε την ακτίνα δράσης μας. Χωρίς κανέναν ενδοιασμό, δεν αφήσαμε κανένα πανηγύρι ή εκδήλωση το καλοκαίρι εκείνο που να μην έχουμε παρουσία με πάγκους με πίτες, τραχανάδες και άλλα χειροποίητα ζυμαρικά. Τον χειμώνα 1998-99, συνεχίσαμε με μικρή παραγωγή προϊόντων, δουλεύοντας συνήθως 2-3 μέρες κάθε εβδομάδα, καλύπτοντας τις ανάγκες της αγοράς του Δήμου μας και πωλώντας κυρίως σε συγχωριανούς μας που έρχονταν από την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη για τις γιορτές ή τα Σαββατοκύριακα. Αλλά και το καλοκαίρι του 1999, συνεχίσαμε να πηγαίνουμε σε όλες τις εκδηλώσεις και τα πανηγύρια του Δήμου Προσοτσάνης πάλι με πάγκους με τα προϊόντα μας.

Η πρώτη επένδυση

Με τα έσοδα από όλο αυτό το διάστημα προβήκαμε στην αγορά οικοπέδου με τη μακροπρόθεσμη σκέψη της δημιουργίας εργαστηρίου στο χώρο αυτό. Σκέψη που άρχισε να δρομολογείται στα τέλη του 1999. Μέσω του προγράμματος «Leader 1» πήραμε επιχορήγηση 10 εκατ. δρχ. (περίπου 30 χιλιάδες ευρώ σε σημερινές νομισματικές μονάδες). Βέβαια η επένδυσή μας κόστισε 16,5 εκατ. δρχ. και φυσικά τα υπόλοιπα χρήματα τα βγάλαμε εμείς. Το 2000, επιτέλους, βγαίνουμε από τα όρια του Δήμου μας και εκθέτουμε τα προϊόντα μας στη Δράμα, στο ισόγειο της Νομαρχίας και δειλά δειλά σε κάποια παντοπωλεία της πόλης. Κύριο προϊόν μας είναι τα φρέσκα (νωπά) φύλλα για πίτες. Η τοπική αγορά τα αγκαλιάζει και τα ζητάει σταθερά. Φυσι-

Μέλη Γυναικείου Παραγωγικού Συνεταιρισμού Κοκκινογείων Δράμας.

κά, όλο αυτό το διάστημα συνεχίζουμε να δουλεύουμε πάλι στα σπίτια μας και όλα μας τα έσοδα επενδύονται στο εργαστήριό μας. Τον Οκτώβριο του 2001, ολοκληρώνεται το εργαστήριό μας και με τα χρήματα από το πρόγραμμα κατορθώνουμε να αγοράσουμε κι άλλον εξοπλισμό: το ζυμωτήριο και το ξηραντήριο για να στεγνώνουν τα προϊόντα ζύμης που παρασκευάζουμε. Ένας μικρός φούρνος αγοράστηκε με χρήματα του Συνεταιρισμού, ενώ κάποιοι πάγκοι που χρειάστηκαν κατασκευάστηκαν από τον σύζυγο ενός μέλους μας. Η δημιουργία του εργαστηρίου στάθηκε καθοριστική για εμάς. Κατ' αρχάς άλλαξε τις συνθήκες εργασίας μας· δουλέυαμε πλέον με άνεση και μπορούσαμε να παράγουμε μεγαλύτερες ποσότητες. Αρχίσαμε να συνεργαζόμαστε πιο συστηματικά με 2-3 καταστήματα ακόμη στη Δράμα, ενώ δεν σταματήσαμε να παραβρισκόμαστε σε πανηγύρια και εκδηλώσεις και έξω από τα όρια του Δήμου μας πλέον, αλλά και να αναλαμβάνουμε την τροφοδοσία κοινωνικών εκδηλώσεων θρησκευτικού χαρακτήρα.

Τα πρώτα έσοδα

Και φτάνουμε, κυρίες και κύριοι, επιτέλους, σε ένα κομβικό σημείο της πορείας του Συνεταιρισμού. Τον Μάιο του 2002, επιτέλους, ο Συνεταιρισμός γίνεται κερδοφόρος για τα μέλη του, που σημαίνει ότι ύστερα από 4 χρόνια δουλειάς για πρώτη φορά οι γυναίκες του Συνεταιρισμού βγάζουν το πρώτο τους μεροκάματο, που στην ουσία είναι ένα χαρτζιλίκι για τη νοικοκυρά.

Επιτέλους οι κόποι 4 χρόνων δουλειάς αρχίζουν να αποδίδουν και να μας δίνουν όχι μόνο χρήματα αλλά κουράγιο για να συνεχίσουμε! Το 2003 αγοράζουμε ακόμη ένα οικοπέδο δίπλα στο πρώτο ώστε να έχουμε χώρο για μελλοντική μας επέκταση, καθώς το βλέμμα μας είναι πάντα στραμμένο στις μελλοντικές μας προοπτικές και όχι στο παρόν μας και μόνο.

Το μεγάλο άνοιγμα

Το 2004-5, κάνουμε το μεγάλο άλμα και άνοιγμα, στην αγορά της Δράμας και πάλι. Συνεργαζόμαστε με τοπική αλυσίδα σουπερ μάρκετ και ως εκ τούτου τα προϊόντα μας πωλούνται σε 17 καταστήματά του, τόσο μέσα στην πόλη της Δράμας όσο και σε χωριά και κωμοπόλεις (5), αλλά και εκτός του νομού Δράμας (2). Η συνεργασία αυτή αποτέλεσε τη βάση της κερδοφορίας του Συνεταιρισμού μας, γιατί αποτελούσε μια σταθερή αγορά για εμάς και μας επέτρεπε να έχουμε έναν προγραμματισμό μακροπρόθεσμο και μια αντίληψη της λειτουργίας μας περισσότερο τεχνοκρατική και λιγότερο ερασιτεχνική, αν μου επιτρέπεται η έκφραση.

Πρωώθηση

Ύστερα από αυτή την τονωτική ένεση, για τα οικονομικά και το ηθικό μας, αποφασίσαμε να ακολουθήσουμε ακόμη πιο επιθετική πολιτική για τα προϊόντα και τις μελλοντικές αγορές μας. Αρχίσαμε να συμμετέχουμε σε εκθέσεις αγροτουριστικών-παραδοσιακών προϊόντων σε όλη την Ελλάδα και να δειγματίζουμε τα προϊόντα

μας σε όσους εκδήλωναν ενδιαφέρον γι' αυτά στις εκθέσεις. Αποτέλεσμα αυτών των ενεργειών ήταν να αποκτήσουμε επαφές και πελάτες σε νησιά του Αιγαίου, στην Αθήνα και τα νησιά του Ιονίου.

Το 2005, σε συνεργασία με την Αναπτυξιακή Εταιρεία Δράμας αρχίσαμε μελέτες για να μπορέσουμε να ενταχθούμε σε κάποιο από τα επόμενα Ευρωπαϊκά Προγράμματα, με στόχο να διευρύνουμε και να βελτιώσουμε τις εγκαταστάσεις και τον εξοπλισμό μας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να είμαστε έτοιμες να καταθέσουμε την αίτησή μας και τις προτάσεις μας αμέσως μόλις ανακοινώθηκαν οι ημερομηνίες υποβολής αιτήσεων, που όπως όλοι ξέρουμε είναι περιορισμένες και αν δεν είσαι έτοιμος χάνεις την ευκαιρία και τη δυνατότητα να χρηματοδοτηθείς.

«Leader Plus»

Τον Απρίλιο του 2006 κάνουμε αίτηση να χρηματοδοτηθούμε από το Πρόγραμμα «Leader Plus» και ευτυχώς η αίτησή μας εγκρίνεται. Έτσι ετοιμάζουμε καινούριες εγκαταστάσεις στο χώρο και των δύο οικοπέδων με καινούρια και μεγαλύτερα εργαστήρια, με πρατήριο πώλησης για τα προϊόντα μας, αποθήκη και επιπλέον εξοπλισμό.

Επιτρέψτε μου να σας αναφέρω την τάξη της επένδυσης για να καταλάβετε για τα μεγέθη που μιλάμε: η συνολική επένδυση έφτασε τα 240.000 ευρώ και από το Πρόγραμμα «Leader Plus» επιδοτηθήκαμε κατά 140.000 ευρώ. Τα υπόλοιπα χρήματα και πάλι επενδύθηκαν από τα έσοδα του Συνεταιρισμού.

Μέχρι να ολοκληρωθούν οι νέες μας εγκαταστάσεις, και καθώς οι παραγγελίες μας δεν μπορούσαν να περιμένουν, επιστρέψαμε και πάλι στις αυλές και τις κουζίνες των σπιτιών μας, όπως ακριβώς και τα πρώτα χρόνια λειτουργίας μας. Κάτω από τον καυτό ήλιο και ενίοτε μέσα στο κρύο, μέχρι τα τέλη Οκτωβρίου, συνεχίσαμε «κανονικά» την παραγωγή των προϊόντων μας.

Τον Οκτώβρη του 2006, μπήκαμε στις νέες μας εγκαταστάσεις, που τώρα πια μας επέτρεπαν

Κτηριακές εγκαταστάσεις Γυναικείου Παραγωγικού Συνεταιρισμού Κοκκινογείων Δράμας.

να δουλεύουμε σε επαγγελματικό πλέον επίπεδο. Πολύ πιο ξεκούραστα, αηλά και παράγοντας πολύ μεγαλύτερες ποσότητες για να μπορούμε να καλύπτουμε τις όηο και πιο αυξημένες παραγγελίες μας.

Νέα Ανοίγματα

Έτσι, ηλάι στους παηιούς αγοραστές μας προστίθενται τώρα νέοι από την Αθήνα, την Ήπειρο, και κυρίως τα Γιάννενα, τη Θεσσαλονίκη και από το καηοκαίρι του 2007 και το Βέλγιο, με προοπτικές να επεκταθούμε και στην αγορά της Γερμανίας. Θέηλοντας να κάνουμε τα προϊόντα μας ακόμη πιο ανταγωνιστικά και κυρίως να εξασφαλίσουμε για τους αγοραστές μας την ποιότητα που απαιτούν, τον Οκτώβριο του 2007, κατορθώσαμε να πάρουμε την πιο αυστηρή πιστοποίηση για την παραγωγή τροφίμων, την HACCP 22000.

Και βέβαια δεν έχουμε σκοπό να σταματήσουμε εδώ. Όπως από την αρχή δημιουργίας του Συνεταιρισμού μας το βλέμμα και η σκέψη μας είναι στις μεηηλοντικές προοπτικές του, έτσι και τώρα σκεφτόμαστε το επόμενο βήμα μας. Κι αυτό γιατί αντιλημβανόμαστε τον Συνεταιρισμό ως

μια παραγωγική επιχείρηση και προσπαθούμε να κινούμαστε με ανάηογη ηογική και αντίληψη.

Δίκτυα

Συνειδητοποιώντας από πολύ νωρίς τα άμεσα οφέηη που μπορεί να αποκομίσει κάποια επιχείρηση από τη συμμετοχή της σε ένα επιχειρηματικό –και όχι μόνο– cluster, ο Συνεταιρισμός συμμετέχει σε δύο:

- Στη «Εταιρεία Ανάπτυξης Εναηηλακτικού Τουρισμού Νομού Δράμας»,
- Στους «Δρόμους του Κρασιού Βορείου Εηηλάδος».

Συμπεράσματα

Κηέινοντας την αναφορά μου στην πορεία και την εξέηηξη του Συνεταιρισμού μας, θέηηω να τονίσω πως ό,τι πετύχαμε το πετύχαμε με πολύ δουλειά, κόπο αηηλά και με σωστό προγραμματισμό. Σταθήκαμε τυχερές. Ναι!!! Ίσως γιατί η προσπάθειά μας βρέθηκε σε ευτυχή συγκυρία με αηηλαγές στην εηηληνική κοινωνία και νοοτροπία,

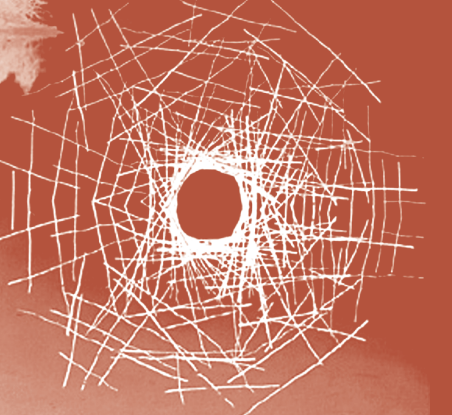

Παρασκευή προϊόντων του Συνεταιρισμού.

την περίοδο που ο κόσμος στις πόλεις στράφηκε σε βιοηλεκτρικά και εναλλακτικά προϊόντα, και ήρθαμε να καλύψουμε κι αυτή την ανάγκη. Επίσης, συμπέσαμε με την ανάπτυξη του αγροτουριστικού πνεύματος και αλληλοβοηθηθήκαμε με αυτό (και ελπίζουμε να συνεχίσουμε σε μεγαλύτερο βαθμό στο μέλλον). Αν μπορούσα να αναφέρω κάτι ακόμη, θα ήθελα στην ουσία να ανακεφαλαιώσω, ποια είναι τα στοιχεία εκείνα που μας έφεραν στο σημείο που βρισκόμαστε τώρα. Ανέφερα επανηλειμμένα την αξία του προ-

γραμματισμού στην πορεία του Συνεταιρισμού μας. Πολλές φορές μας έδωσε τη δυνατότητα, βλέποντας μακριά είτε να είμαστε έτοιμες για το επόμενο βήμα μας είτε να προλαβαίνουμε αρνητικές συνέπειες. Δουλέψαμε με τους νόμους της αγοράς. Λάβαμε υπόψη μας το τι ζητούσε ο κόσμος τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και τον χώρο στον οποίο κάθε φορά απευθυνόμασταν (π.χ. φρέσκα φύλλα για πίτες, ζυμαρικά, ρικέρ, ανάλογα). Προσπαθήσαμε να ασκήσουμε επιθετική πολιτική για τα προϊόντα μας. Συμμετείχαμε σε πολλές εκθέσεις και προσπαθήσαμε να προωθήσουμε τα προϊόντα μας με κάθε τρόπο που μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε (δειγματισμός σε όσους έδειξαν ενδιαφέρον). Συνεργαστήκαμε με όσους μπορούσαν να μας βοηθήσουν, τόσο σε επίπεδο πώλησης όσο και σε επίπεδο παραγωγής (από τους αγρότες συγχωριανούς μας που μπορούσαν να μας προμηθεύουν πρώτες ύλες που χρειαζόμασταν, μέχρι με βιοτεχνίες του εξωτερικού για φθηνότερα υλικά συσκευασίας).

Αυξήσαμε την παραγωγή μας για να καλύψουμε τη ζήτηση, και χρόνο με το χρόνο προγραμματίζουμε καλύτερα και τις παραγωγές της επόμενης χρονιάς. Και τελευταίο, αλλά σίγουρα σημαντικότερο από όλα, είναι ότι διατηρούμε την ποιότητα των προϊόντων μας σταθερή, γιατί αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά μας. Πριν κλείσω θέλω να σας ευχαριστήσω για την προσοχή σας και να ευχηθώ κι άλλες γυναίκες από όλη την Ελλάδα να τοημήσουν την υπέρβαση. Να πάρουν τις τύχες τους στα χέρια τους και να συμβάλλουν με το πνεύμα τους, τη δημιουργικότητά τους και την τόλη τους στην ανάπτυξη τόσο της γυναικείας επιχειρηματικότητας αλλά και της χώρας γενικότερα.

Κοινωνική Οικονομία–Τοπικό Κράτος: Μια μικρή εμπειρία

Φανούριος Οικονομάκης *

Αυτό που είναι πολύ σημαντικό για εμάς, που παρεμβαίνουμε στην πορεία ενός τόπου από θέσεις εξουσίας (τοπική αυτοδιοίκηση, κράτος, κ.λπ.), είναι να γνωρίζουμε ποιος είναι ο στόχος. Να μπορούμε δηλαδή να φανταστούμε πώς θέλουμε σε βάθος χρόνου τον τόπο και το κυριότερο πώς φανταζόμαστε την κοινωνία στην οποία παρεμβαίνουμε.

Όταν παρεμβαίνουμε στον τόπο με οποιονδήποτε τρόπο (με έναν δρόμο, ένα κτίριο, κ.λπ.) αυτό επηρεάζει και τους ανθρώπους. Δηλαδή την κοινωνία. Ενώ κάτι τέτοιο φαίνεται αυτονόητο, στην πράξη δεν φαίνεται να ισχύει. Επομένως, βασική μας επιθυμία είναι να έχουμε αυτή την παραδοχή και άρα αυτό που κάνουμε να γίνεται συνειδητά και προς την κατεύθυνση ενός γενικού σχεδιασμού για το πώς ακριβώς θέλουμε την τοπική κοινωνία, πώς τη φανταζόμαστε σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Αυτό δηλαδή που χρειαζόμαστε είναι να συμβαίνουν τα αυτονόητα. Φαντασία, σχέδιο, στόχος.

Στις μικρές τοπικές κοινωνίες με την όποια «αυτοδιοίκηση», θεωρούμε ότι υπάρχουν περιθώρια και βέβαια αρκετός χώρος για να πραγματωθούν τα παραπάνω αυτονόητα. Ίσως σ' αυτές τις κοινωνίες και ιδιαίτερα της υπαίθρου της Ελλάδας, μπορούν να αποδειχτούν σημαντικά με εμφανή αποτελέσματα σε σχετικά μικρούς χρόνους. Μπορούμε, δηλαδή, να επηρεάσουμε αυτές τις κοινωνίες και πρέπει να το κάνουμε συνειδητά. Δεν αγνοούμε τον τρόπο και τις δυνατότητες από τις οποίες μπορούν να επηρεάζον-

ται αυτές οι κοινωνίες από υπερτοπικές εξουσίες, κράτος, Ευρωπαϊκή Ένωση, παγκοσμιοποίηση, κ.λπ. Όμως στην εφαρμογή αυτές οι εξουσίες έχουν κενά που μπορούν να καλυφθούν από την τοπική αυτοδιοίκηση. Από μικρές δηλαδή παρεμβάσεις που μπορούν να έχουν εναλλακτικές κατευθύνσεις.

Κυρίως στην ύπαιθρο Ελλάδα –αλλά και στις πόλεις σε κάποιο βαθμό– διατηρούνται στοιχεία που προβιομηχανικά χαρακτήριζαν τις τοπικές κοινωνίες και τα οποία τις όριζαν σαν κοινότητες. Τέτοια στοιχεία είναι η αλληλεγγύη, η αλληλοβοήθεια, η συλλογικότητα, οι σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους, η σχέση ισορροπίας μεταξύ ανθρώπινης δραστηριότητας και φύσης. Αυτά τα στοιχεία θα μπορούσαν και σήμερα να αποτελέσουν στοιχεία μιας εναλλακτικής μορφής ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών και θα πρέπει να περιέχονται στο σχεδιασμό της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Η κοινωνική οικονομία βρίσκεται σήμερα στο προσκήνιο κυρίως γιατί περιέχεται σαν όρος σε προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ στην πραγματικότητα ο τρόπος και οι μορφές εργασίας στην Ελλάδα εμφάνιζαν πάντοτε στοιχεία «κοινωνικής οικονομίας» και αυτά δεν αφορούν μόνο τους συνεταιρισμούς, αλλά και τον τρόπο που λειτουργούσαν οι αγροτικές και κτηνοτροφικές κοινωνίες στην προβιομηχανική εποχή.

Θυμούμαι δηλαδή, και 'γω ακόμα, «τα κοινάτα» και «τις πατούλιες»¹ στη δική μας περιοχή, τη συνεργασία των γυναικών για να παρά-

* Δήμαρχος Ρούβα, Ηράκλειο Κρήτης. Διεύθυνση: Γέφυρα, Τ.Κ. 700 03, Ηράκλειο Κρήτης, τηλ.: 28943 40300, fax: 28943 40330, e-mail: drouva@otenet.gr

1. Μορφή μικρού συνεταιρισμού, που συναντούμε στην Κρήτη με επίκεντρο το μιτάτο, ετήσιας διάρκειας ή και παραπάνω, όπου μικροϊδιοκτήτες συνένωναν το κεφάλαιό τους (ζώα) ή την εργασία τους μ' ένα πολύ ενδιαφέρον σύστημα κατανομής των κερδών που υπολόγιζε το ίδιο την εργασία με το κεφάλαιο, για τη μεταποίηση του γάλακτος ή άλλων προϊόντων που παράγονταν από την κτηνοτροφική τους δραστηριότητα.

γουν μεταξύ, τη συνεργασία των αγροτών για να οργώσουν τα χωράφια τους, όταν τους ήταν αδύνατο να διαθέτουν ζευγάρι από αγελάδες (είχε μια ο καθένας), τη συνεργασία σε περιόδους «βεντέμας», δηλαδή τους «δανεικούς» και αυτό συνέβαινε μεταξύ οικογενειών, που ανέπτυσσαν σχέσεις μεγαλύτερες και ισχυρότερες από αυτές της συγγένειας αίματος.

Αυτά εξακολουθούν να «επιζούν» στη συνείδηση των σημερινών κατοίκων της υπαίθρου σε βαθμό ικανό, ώστε να μπορούν εύκολα να επανέλθουν και να μπορέσουν να αποτελέσουν τα στοιχεία μιας κοινωνίας που επιδιώκουμε.

Ο τομέας λοιπόν της κοινωνικής οικονομίας θα πρέπει για την αυτοδιοίκηση να είναι επιδίωξη στον τομέα της απασχόλησης, παρότι τα περιθώρια δράσης στον εν λόγω τομέα είναι γι' αυτή πολύ μικρά (αρμοδιότητας και αναληθίας οικονομικών πόρων). Εμείς έχουμε μια τέτοια κατεύθυνση στη δική μας περιοχή, παρότι είμαστε ένας μικρός Δήμος 2.400 κατοίκων με κύριες απασχολήσεις τη γεωργία, την κτηνοτροφία, καθώς και μικρές επιχειρήσεις μεταποίησης. Δηλαδή, αυτό που προσπαθούμε είναι να εμψυχώσουμε και να οργανώσουμε μορφές απασχόλησης που εμπεριέχουν ή διατηρούν ή προϋποθέτουν τα παραπάνω στοιχεία δηλαδή τον συνεργατισμό, την αλληλοβοήθεια, τη συλλογικότητα, το συνταίριασμα της ανθρώπινης δραστηριότητας και της φύσης. Δηλαδή μορφές που ενώ προϋποθέτουν οικονομικό αποτέλεσμα για να εξακολουθήσουν να υφίστανται, αυτό δεν αποτελεί αυτοσκοπό, καθώς εμφανίζουν επιπλέον όλα τα προαναφερόμενα στοιχεία.

Αυτό λοιπόν που πρώτα απ' όλα προϋποτίθεται είναι η πολιτική βούληση. Δηλαδή θα πρέπει αυτός που έχει μια εξουσία να έχει και να θέλει αυτή την πολιτική κατεύθυνση –το Δημοτικό συμβούλιο στην περίπτωση της αυτοδιοίκησης α' βαθμού ή η κυβέρνηση στην περίπτωση του κράτους. Αυτό που επίσης είναι πολύ σημαντικό είναι το πώς αυτή η πολιτική βούληση θα συγκεκριμενοποιείται και το κυριότερο πώς θα γίνεται πράξη. Σήμερα η αυτοδιοίκηση έχει πολύ μικρή συμμετοχή και δυνατότητα στον τομέα της απασχόλησης. Αυτό που γίνεται σήμερα με τα επιδοτούμενα προγράμματα, είναι η πα-

ρέμβαση ή βοήθεια σε κάποιον αφού αποφασίσει να ασχοληθεί ή να ενταχθεί σε κάποιο πρόγραμμα. Από έναν κρατικό ΟΑΕΔ που βρίσκεται στην έδρα του νομού και σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις έχει ένα ή δύο παραρτήματα σε μεγαλύτερα χωριά. Αυτό όμως που είναι σημαντικό είναι ένας «ΟΑΕΔ» να γνωρίζει καλά τους ανθρώπους του, άρα θα πρέπει να είναι μικρής χωρικής εμβέλειας και βέβαια να κατορθώνει να τους κάνει ικανούς να απευθυνθούν σε αυτόν. Οι άνθρωποι, που έχουν πρόβλημα ανεργίας συνήθως έχουν και αδυναμίες στις δυνατότητες για αξιοποίηση ευκαιριών. Άρα πολύ σημαντικό στοιχείο είναι η εμψύχωση, η οποία μπορεί όμως να γίνει σε πολύ μικρό τοπικό επίπεδο, που παρέχει δυνατότητες γνώσης των ανθρώπων που έχουν τέτοια προβλήματα. Ο κυριότερος εκφραστής είναι το κράτος μέσω του ΟΑΕΔ. Εμείς θεωρούμε ότι σε κάθε Δήμο χρειάζεται να λειτουργήσει μια μικρή ομάδα ανθρώπων επιστημονική –ένας τοπικός ΟΑΕΔ με παράλληλη κατάργηση του κρατικού ΟΑΕΔ που θα:

- παράγει ιδέες για απασχόληση (επιχειρηματικές δραστηριότητες, κ.λπ.),
- θα επεξεργάζεται αυτές τις ιδέες,
- θα εμψυχώνει ανθρώπους που ενδιαφέρονται γι' αυτές τις ιδέες-απασχολήσεις,
- θα δραστηριοποιείται σε θέματα επαγγελματικού προσανατολισμού,
- θα καταρτίζει και θα οργανώνει ομάδες με συνεργατική συνειδητοποίηση.

Σήμερα αυτό ακριβώς λείπει από την αυτοδιοίκηση, όχι τόσο λόγω έλλειψης αρμοδιοτήτων (θα μπορούσε να βρει κανείς νόμιμο τρόπο να το κάνει) όσο εξαιτίας έλλειψης οικονομικών πόρων στήριξης τέτοιων δραστηριοτήτων, αφού σήμερα αυτοί διοχετεύονται στον κρατικό ΟΑΕΔ.

Οι όποιες εξαιρέσεις υπάρχουν, υπάρχουν μόνο μέσα από ελάχιστα ευρωπαϊκά προγράμματα, στα οποία οι ΟΤΑ έχουν διεκπεραιωτικό ρόλο και που πολλές φορές ακόμη και εδώ ο κρατικός ΟΑΕΔ μπαίνει εμπόδιο στην εφαρμογή τους (π.χ. γυναίκες της υπαίθρου δεν χαρακτηρίζονται άνεργες) ή που υπεισέρχονται άλλες παράμετροι (π.χ. πελατειακές σχέσεις) που αποπροσανατολίζουν τις προσπάθειες.

Αυτή την έλλειψη την καλύψαμε εν μέρει με το γραφείο κοινωνικών υποστηρικτικών υπηρεσιών (ευρωπαϊκό πρόγραμμα) που δυστυχώς σταματάει τη λειτουργία του. Σε σχέση με την κατάρτιση, αυτή σήμερα προσφέρεται κυρίως από τα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης, τα οποία χρηματοδοτούνται από ευρωπαϊκά προγράμματα που όμως γίνονται άκαιρα, χωρίς σύνδεση με δυνατότητα απασχόλησης, όταν δηλαδή δεν χρειάζονται, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια εξαρτώμενη επιδοτούμενη ομάδα ανθρώπων. Εμείς, όσες φορές χρειάστηκε να κατάρτιστούν άνθρωποι τους οποίους οργανώσαμε σε ομαδικά σχήματα απασχόλησης, έπρεπε να πληρώσουμε για να έχουμε την εκπαίδευση που θέλουμε, στο χρόνο που τη θέλουμε.

Η νομική μορφή βάσει της οποίας μια ομάδα ανθρώπων θα μπορούσε να οργανωθεί στα πλαίσια της κοινωνικής οικονομίας –αυτό δηλαδή που θα μπορούσαμε να πούμε κοινωνική επιχείρηση σήμερα στην Ελλάδα– δεν υπάρχει. Η μόνη περίπτωση κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα είναι οι Κοι.Σ.Π.Ε. (Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης).

Εμείς χρησιμοποιούμε τη νομική μορφή των συνεταιρισμών που είναι πολύ κοντά στην κοινωνική επιχείρηση –κυρίως οι ολιγομελείς συνεταιρισμοί που εργάζονται όλη τα μέλη τους– και που μπορούν να διασφαλίσουν την ομαδική συνοχή και κυρίως τη δημοκρατική διαδικασία απόφασης που είναι πολύ σημαντικό στοιχείο.

Αυτό που προκύπτει από την έλλειψη αυτή είναι πιστοποίηση της κοινωνικής επιχείρησης και επομένως η απουσία στοχευμένου υποστηρικτικού πλαισίου π.χ. οικονομικής ενίσχυσης αυτών των επιχειρήσεων κυρίως στην έναρξή τους, στην αρχή της λειτουργίας τους. Αυτό που συμβαίνει σήμερα είναι η ενίσχυση των όποιων μορφών έχουμε μόνο από στοχευμένα ευρωπαϊκά προγράμματα (π.χ. equal), ή μαζί με όλες τις άλλες επιχειρήσεις μέσω αναπτυξιακού νόμου,

ή μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Απουσιάζουν δηλαδή στοχευμένα προγράμματα οικονομικής στήριξης από αυτοδιοίκηση, κράτος, τράπεζες κ.λπ., χρηματοδοτικούς φορείς.

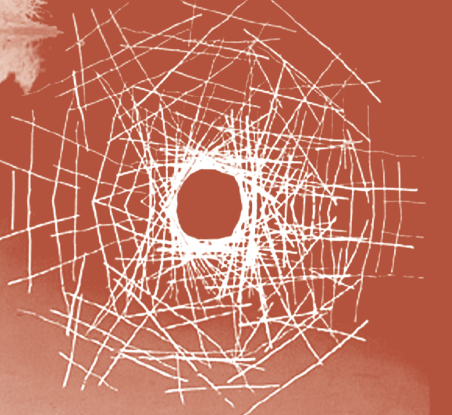
Αν θεωρήσουμε σήμερα, ότι η μορφή του συνεταιρισμού ή της αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρίας αποτελούν μορφές με χαρακτηριστικά κοινωνικών επιχειρήσεων, στο υπάρχον νομικό πλαίσιο ελάχιστα υποστηρικτικά στοιχεία υπάρχουν. Εμείς χρησιμοποιούμε πολύ τη δυνατότητα που παρέχει ο κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων (παρ.3 αρθ.192 Ν. 3463/06)² για την απευθείας ενοικίαση χώρων που ανήκουν στο Δήμο, με ενοίκιο που καθορίζεται από επιτροπή π.χ. χώρος στέγασης εργαστηρίου της κοινωνικής επιχείρησης, ή ενοικίαση αναψυκτηρίου, ή ενοικίαση κινητών π.χ. έπιπλα, οχήματα.

Επίσης, μας δίδεται η δυνατότητα (εφόσον υπάρχουν οικονομικοί πόροι) της κατάρτισης των μελών των συνεταιρισμών αξιοποιώντας τοπικά κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης (ΚΕΚ) ή Πανεπιστήμια (Πανεπιστήμιο Κρήτης, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας). Όπως για παράδειγμα έγινε με τον συνεταιρισμό εναλλακτικών μορφών τουρισμού (κατάρτιση σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης από το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας). Βέβαια μέσα από τη χρήση των προγραμματικών συμβάσεων. Δεν έχουμε όμως τη δυνατότητα απευθείας αγοράς υπηρεσιών από επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας. Επομένως, εδώ θα μπορούσε να διευκολυνθεί η κοινωνική επιχείρηση για απευθείας ανάθεση εργασιών, ή προμηθειών, ή ακόμη και εκτέλεσης έργων εφόσον πρόκειται για τέτοιου τύπου επιχείρηση, η οποία φυσικά θα πρέπει να πιστοποιείται ως τέτοια.

Νομίζω ότι η πρωτοβάθμια αυτοδιοίκηση (ιδιαίτερα οι δήμοι της ενδοχώρας) αποτελεί ιδανικό χώρο για την εφαρμογή πολιτικών με πρόταγμα την κοινωνική οικονομία. Εκτός, όμως, από τη βούληση θα πρέπει να δοθεί ή να διεκδικηθεί και η δυνατότητα.

2. Στο Δήμο μας έχουμε εμπυχώσει τρεις συνεταιρισμούς –συνειδητά στην κατεύθυνση της κοινωνικής οικονομίας:

- Τον Συνεταιρισμό «Ιδαία Γη»: μετέχουν δέκα γυναίκες και τυποποιούν τοπικά προϊόντα.
- Τον Συνεταιρισμό «Ιδαίες»: μετέχουν επτά γυναίκες και κατασκευάζουν με παραδοσιακές τεχνικές πανέρια, καλάνια, ξύλινα παιχνίδια και χρωστικά αντικείμενα.
- Τον Συνεταιρισμό «Ανέγγωρο» εναλλακτικών μορφών τουρισμού: μετέχουν δέκα νέοι της περιοχής και ασχολούνται με εναλλακτικές μορφές τουρισμού, περιβαλλοντική εκπαίδευση και οικοτουρισμό.

Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας: Κοινωνική Οικονομία και Τοπική Αυτοδιοίκηση *

Σίμος Δανιηλίδης **

Καλησπέρα σας. Κατ' αρχήν θα ήθελα να ευχαριστήσω τους διοργανωτές αυτής της προσπάθειας και ιδιαίτερα τον κ. Μπαϊρακτάρη για την πρόσκληση συμμετοχής μας σε αυτό το εργαστήριο, τόσο της δικής μου προσωπικά όσο και του φορέα που εκπροσωπώ, την Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας (Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.). Επιπλέον, να συγχαρώ και να ευχαριστήσω όλους τους συμμετέχοντες.

Αγαπητές φίλες και φίλοι, σε όλο τον κόσμο τα τελευταία χρόνια ο τρίτος τομέας της κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας αναπτύσσεται δίπλα στους δύο άλλους τομείς: τον δημόσιο και τον ιδιωτικό. Ο κοινωνικός τομέας –ο αποκαλούμενος και τρίτος τομέας της οικονομίας– είναι μία συγκεκριμένη μέθοδος, μία συγκεκριμένη διαδικασία, μία συγκεκριμένη δραστηριότητα κοινωνικής, παραγωγικής, αλλά και πολιτικής συμμετοχής. Η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας αποτελεί διαχρονικά για εμάς, για την αυτοδιοίκηση, κάτι πολύ σημαντικό. Από το 2003 –πριν από 5 χρόνια περίπου τέτοια εποχή– στο συνέδριο της Κ.Ε.Δ.Κ.Ε., καταλήξαμε ότι αυτός ακριβώς ο τομέας θα πρέπει να αποτελέσει κεντρικό στοιχείο της δραστηριότητάς μας με στόχους και κατευθύνσεις την απασχόληση, την επίλυση προβλημάτων, καθώς και τη στήριξη ειδικών κατηγοριών συμπολιτών μας. Γι' αυτό ακριβώς και στα εθνικά σχέδια δράσης για την απασχόληση, όπου ζητήθηκε η συμμετοχή μας, ήταν καθοριστική η θέση της αυτοδιοίκησης για

τη στήριξη αυτού του τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Το ενδιαφέρον μας ως αυτοδιοίκηση είναι δεδομένο, καθώς η κοινωνική οικονομία καθορίζεται γεωγραφικά-χωρικά, έχει αναφορά στα τοπικά φαινόμενα, είναι σταθερά προσανατολισμένη στην αντιμετώπιση τοπικών προβλημάτων-τοπικών ιδιαιτεροτήτων, άρα έχει και άμεση σχέση με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, με την τοπική συμμετοχή. Επηρεάζει, έτσι, άμεσα ή έμμεσα το τοπικό ποσοστό απασχόλησης και άρα το τοπικό ποσοστό ανάπτυξης, βελτίωσης των όρων, των υποδομών και, τελικά, βελτίωσης της ποιότητας ζωής των πολιτών στο συγκεκριμένο τοπικό-γεωγραφικό χώρο. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Όλες οι έρευνες συγκλίνουν, αναφέροντας ως προνομιακά πεδία δράσης της κοινωνικής οικονομίας την κοινωνική πολιτική, το περιβάλλον και τον πολιτισμό. Πεδία που χαρακτηρίζουν την ταυτότητα, τη φυσιογνωμία ενός τόπου –του κάθε τόπου– και στα οποία η αυτοδιοίκηση έχει σημαντικές, καθοριστικές αρμοδιότητες.

Η ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τονίζει τη σημασία των 9 εκατομμυρίων περίπου θέσεων εργασίας που υπάρχουν σήμερα στην Κοινωνική Οικονομία. Μπορεί κανείς να φανταστεί 9 εκατομμύρια επιπλέον άνεργους στην Ε.Ε., και ειδικά κατά την κρίσιμη οικονομική περίοδο στην οποία βρισκόμαστε; Η κοινωνική οικονομία, λοιπόν, είναι μία δυναμική οικονομική δραστηριότητα που στηρίζει τις τοπικές κοινωνίες, στηρί-

* Απομαγνητοφωνημένα Πρακτικά Εκπαιδευτικού Εργαστηρίου για την Κοινωνική Οικονομία, Θεματική Ενότητα «Σχέσεις με το Δημόσιο», Σάββατο 8.11.2008.

** Δήμαρχος Συκεών Θεσσαλονίκης, Πρόεδρος της Επιτροπής Κοινωνικής Πολιτικής, Αλληλεγγύης και Απασχόλησης της ΚΕΔΚΕ, τηλ.: 2310 679104, 2310 679201, fax: 2310 629185, e-mail: dimarhos@sykies.gr.

ζει την τοπική ανάπτυξη και δημιουργεί τοπικές θέσεις απασχόλησης, γεγονός πολύ σημαντικό και θετικό. Αυτά τα 9 εκατομμύρια των εργαζομένων στην κοινωνική οικονομία μπορούν να διπλασιαστούν. Δεν είναι υπερβολικό και μαξιμαλιστικό. Μπορούν με συγκεκριμένες προτάσεις, με συγκεκριμένες παρεμβάσεις, με αλληλαγές στο θεσμικό πλαίσιο να διπλασιαστούν. Μπορεί πά-λι κάποιος να φανταστεί 9 εκατομμύρια επιπλέον νέες θέσεις εργασίας; Πόσο διαφορετικός θα είναι ο χάρτης και η εικόνα στην εργασία, στην απασχόληση στην Ε.Ε.;

Αναφέρεται, λοιπόν, μέσα από την ίδια την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι υπάρχει έλλειψη, υπάρχει κενό θεσμικού πλαισίου σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και σε πολλά εθνικά πλαίσια στο σχεδιασμό, στη δημιουργία και στη στήριξη παραγωγικών μονάδων στην κοινωνική οικονομία. Τι πρέπει λοιπόν να κάνουμε; Και σε ευρωπαϊκό αλλά και σε εθνικό επίπεδο πρέπει να πιέσουμε, να αγωνιστούμε, να διεκδικήσουμε έτσι ώστε να υπάρξει εκείνο το θεσμικό πλαίσιο που θα δημιουργεί τους όρους και τις προϋποθέσεις δημιουργίας νέων, δυναμικών μονάδων στην κοινωνική οικονομία.

Επίσης, τονίζεται η σημασία της κοινωνικής εταιρικότητας και ότι η κοινωνική οικονομία αποτελεί προνομιακό χώρο απασχόλησης των πολιτών με αναπηρία, ενώ επισημαίνεται ο ιδιαίτερος υποστηρικτικός ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης σ' αυτές τις κοινωνικές επιχειρήσεις, σ' αυτές τις δομές της κοινωνικής οικονομίας. Άρα, ένα ακόμη επιπλέον θετικό στοιχείο, ίσως το θετικότερο απ' όσα είπαμε: οι συμπολίτες μας που είναι ανάπηροι, που έχουν ακόμα περισσότερο ανάγκη την εργασία απ' ό-τι ένας άλλος πολίτης που δεν είναι ανάπηρος έχουν ως προνομιακό χώρο εργασίας, δημιουργίας και απασχόλησης την κοινωνική οικονομία.

Σ' αυτή την κατεύθυνση αρκετοί δήμοι της χώρας μας, τα τελευταία 10 χρόνια, συμμετέχουμε, υποστηρίζουμε και ενισχύουμε κοινωνικές επιχειρήσεις στο βαθμό που ορίζει το ισχύον θεσμικό πλαίσιο, σε ορισμένες περιπτώσεις ξεπερνώντας το θεσμικό πλαίσιο και σε άλλες έχοντας ακόμη και νομικά και διοικητικά προβλήματα προκειμένου να επιτευχθεί η στήριξη

των μονάδων. Παράλληλα, η Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. διεκδικεί και απαιτεί τη βελτίωση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου με τη διαμόρφωση ενός νέου –ευνοϊκότερου, θετικότερου και πιο υποστηρικτικού– πλαισίου, ώστε να μπορούν πιο εύκολα και πιο βιώσιμα να ιδρύονται και να λειτουργούν μονάδες Κοινωνικής Οικονομίας. Σε όλη αυτή τη προσπάθεια απαιτείται επιπλέον η ύπαρξη διαδικασίας πιστοποίησης αυτών των μονάδων προκειμένου να μη γίνονται εκπώσεις στην ποιότητα είτε των παραγόμενων προϊόντων, είτε των παρεχόμενων υπηρεσιών. Σήμερα, λοιπόν, οι δήμοι της χώρας μας μπορούν να υποστηρίξουν τέτοιες μονάδες –κοινωνικές επιχειρήσεις– με τα εξής μέτρα και με τις παρακάτω ενέργειες:

- A. Να έχουν διευκολύνσεις και οικονομικά βοηθήματα όπως παραχώρηση εγκαταστάσεων, ακινήτων και οικονομικές ενισχύσεις –έστω και μέσα σε αυτό το ασφυκτικό θεσμικό πλαίσιο του ισχύοντος δημοτικού και κοινοτικού κώδικα.
- B. Να στηρίζουν με συμβουλευτική υποστήριξη –όπως και όλες τις άλλες βέβαια επιχειρηματικές, τοπικές πρωτοβουλίες– τις δομές της κοινωνικής οικονομίας. Συμβουλευτική, η οποία περιλαμβάνει: α) ενημέρωση των επιχειρήσεων για τη δυνατότητα απορρόφησης κονδυλίων, για τη δυνατότητα χρηματοδότησής τους από εθνικά ή ευρωπαϊκά και διεθνή προγράμματα, β) υποστήριξη των δομών αυτών για τη συμπλήρωση των φακέλων και των απαιτούμενων δικαιολογητικών για την υποβολή προτάσεων, γ) διοργάνωση ενημερωτικών συναντήσεων και σεμιναρίων σε εξειδικευμένα θέματα της κάθε δομής, ώστε να καθίσταται δυνατή η μεγαλύτερη εξειδίκευση και ανάπτυξη δεξιοτήτων των συμμετεχόντων και δ) θέσπιση ειδικών κινήτρων ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, όπως μέσω των προγραμμάτων ολοκληρωμένης αστικής ανάπτυξης. Στην προηγούμενη προγραμματική περίοδο του Γ' ΚΠΣ, υπήρχε ένα πλαίσιο που ονομαζόταν Ολοκληρωμένες Παρεμβάσεις Αστικής Ανάπτυξης όπου πέρα από τα έργα τεχνικών υποδομών, όπως τα έργα κα-

τασκευής κτιρίων ή δικτύων κοινής ωφέλειας, προβλεπόταν και η γενναία υποστήριξη έως και 150.000€ ανά δομή σε όσους επιχειρούσαν να δημιουργήσουν παραγωγικές μονάδες στη συγκεκριμένη περιοχή που πραγματοποιούνταν οι παρεμβάσεις αστικής ανάπτυξης. Διεκδικούμε και στη καινούρια προγραμματική περίοδο, που έπρεπε να έχει αρχίσει η υλοποίησή της από πρόπερσι, να υπάρχει ανάλογη πρόβλεψη και να δοθεί η δυνατότητα σε εκατοντάδες περιοχές της χώρας μας να αδράξουν την ευκαιρία και να δημιουργήσουν καινούριες δομές.

Τέλος, μπορούμε και πρέπει –έχοντας ως στόχο τη στήριξη των μονάδων κοινωνικής οικονομίας– να προβάλουμε και να διαφημίσουμε εμείς, ως τοπική αυτοδιοίκηση, τα προϊόντα και τις υπηρεσίες των κοινωνικών επιχειρήσεων, καλώντας παράλληλα τους πολίτες αυτής της περιοχής να καταναλώνουν τα παραγόμενα προϊόντα. Η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί, επιπρόσθετα, να καταστεί προνομιακός καταναλωτής των προϊόντων και των υπηρεσιών των κοινωνικών επιχειρήσεων είτε απευθείας αγοράζοντάς τα, είτε συνάπτοντας προγραμματικές συμβάσεις που προβλέπονται από το ισχύον πλαίσιο με τους συνεταιρισμούς, τις παραγωγικές δομές των ατόμων με αναπηρία ή τις ενώσεις συνεταιρισμών.

Σ' αυτό το σημείο θέλω να σας καταθέσω τη σχετική εμπειρία που έχουμε εμείς στο Δήμο Συκεών Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα, λοιπόν, με όσα έχω ήδη αναφέρει στο Δήμο μας δίνουμε ιδιαίτερη βαρύτητα στη στήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Μπορώ να πω ότι έχουμε δημιουργήσει μία σχετική θετική παράδοση καθότι αναπτύσσουμε ειδικές τέτοιες δράσεις πάνω από 15 χρόνια. Ως συνέχεια και επιστέγασμα αυτής της λειτουργίας μας δημιουργήσαμε συγκεκριμένες δομές και συγκεκριμένες κοινωνικές επιχειρήσεις. Μάλιστα στο πρώτο στρατηγικό επιχειρησιακό πρόγραμμα του δήμου μας που έχει αναφορά από το 2007 μέχρι το 2010 έχουμε προβλέψει και έχουμε ζητήσει ειδικό μέτρο με τον τίτλο «Στήριξη, ίδρυση και λειτουργία νέων μονάδων κοινωνικών επιχειρήσεων». Στην πράξη λοιπόν υποστηρίζουμε τις επιχειρήσεις κοινω-

νικής οικονομίας με τη λειτουργία των δομών των ατόμων με αναπηρία, με τη στήριξη μέσα από τον συμβουλευτικό μας σταθμό που είναι η διεύθυνση των κοινωνικών μας υπηρεσιών, καθώς και μέσω του κέντρου υποστήριξης της γυναικείας απασχόλησης και της γυναικείας επιχειρηματικότητας «Εργάνη». Το κέντρο αυτό αποτελεί το ίδιο μία κοινωνική επιχείρηση στην οποία συμμετέχει ο Δήμος Συκεών ως βασικός μέτοχος και ιδρυτής, το Επαγγελματικό Επιμελητήριο Θεσσαλονίκης, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Τεχνολογικό-Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης, το ΚΕΚ του Συνδέσμου Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος, ο ίδιος ο Σύνδεσμος Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος, η Ανατολική Αναπτυξιακή Εταιρεία και το δίκτυο των επιχειρηματιών γυναικών του «Εργάνη». Υποστηρίζει συστηματικά πλήθος κοινωνικών επιχειρήσεων. Δεν θα ήταν μάλιστα υπερβολή να πούμε ότι η πλειοψηφία των συνεταιρισμών στη Βόρεια Ελλάδα έχει ως υποστηρικτικό μηχανισμό το συγκεκριμένο κέντρο, τόσο για την ίδρυση όσο και για την ανάπτυξη και είσοδό τους σε νέα οικονομικά και παραγωγικά πεδία. Αναλυτική παρουσίαση των δραστηριοτήτων του θα έχουμε την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε και στο πλαίσιο αυτού του εργαστηρίου, στη θεματική της βιωσιμότητας των επιχειρήσεων. Παράλληλα με την υποστήριξη και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης των νέων με αναπηρία του δήμου μας, λειτουργεί ειδική υπηρεσία των ατόμων με αναπηρία. Οι δράσεις σε αυτόν τον τομέα φροντίζουμε να καλύπτουν στην πράξη τις ριζικές κοινωνικές ανάγκες συνεργασίας στη στέγαση, στον πολιτισμό, στη δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των νέων με αναπηρία. Βασικές αρχές για τη λειτουργία της συγκεκριμένης υπηρεσίας είναι οι παρακάτω:

- Η παροχή υπηρεσιών σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας, ώστε οι νέοι με αναπηρία να παραμένουν και να εντάσσονται κοινωνικά στην ίδια τους τη γειτονιά.
- Η συνεχής εκπαιδευτική υποστήριξη των νέων και η δια βίου μάθηση.
- Η ενεργός συμμετοχή τους στις παραγωγικές δραστηριότητες.

- Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων σε σχέση με τα ηλικιακά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά τους.

Αυτές οι δραστηριότητες δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να διαφέρουν από αυτές των υπολοίπων νέων της περιοχής. Στην υπηρεσία λειτούργουν σήμερα 2 παραγωγικά εργαστήρια: α) πλυντήριο-σιδερωτήριο και β) εργαστήριο ανακύκλωσης χαρτιού και χειροτεχνικών κατασκευών. Λειτουργούν, επίσης, διαμερίσματα αυτόνομης διαβίωσης, εντευκτήριο με θεματικές ομάδες έκδοσης εφημερίδας και παραγωγής βίντεο, εργαστήριο πληροφορικής και ξένης γλώσσας, θεατρική ομάδα, ομάδα παραδοσιακών χορών και τμήμα φυσικής αγωγής-γυμναστικής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα παραγωγικά εργαστήρια των δομών μας που λειτουργούν ως κοινωνικές επιχειρήσεις με την παράλληλη, βέβαια, υποστήριξη από τις δομές του Δήμου που προανέφερα. Το πλυντήριο των ατόμων με αναπηρία είναι μία παραγωγική μονάδα με μεγάλο βαθμό ένταξης στην κοινότητα, με καθημερινή επαφή με το κοινό, με τους πολίτες, με τους πελάτες. Έχει επαγγελματική δομή, ωράριο καταστημάτων, κώδικα δεοντολογίας, εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας και ειδικό εποπτικό υλικό. Το πλυντήριο-σιδερωτήριο συνεργάζεται με τους τοπικούς αθλητικούς συλλόγους, με τα κομμωτήρια, τα ξενοδοχεία, τις ταβέρνες, τα εστιατόρια, τα σχολεία, τα ΚΑΠΗ παρέχοντας τις υπηρεσίες του και χρησιμοποιώντας όλα τα υλικά που χρησιμοποιούν οι πολίτες και οι οργανισμοί, σε ανταγωνιστικές τιμές σε σχέση με ιδιώτες με παρόμοιες επιχειρήσεις. Επίσης, πελάτες του πλυντηρίου είναι εκατοντάδες συμπολίτες μας, οι οποίοι επιλέγουν εξαιτίας της υψηλής ποιότητας της συγκεκριμένης εργασίας να συνεργάζονται με την παραγωγική δομή και να μην απευθύνονται στον ιδιώτη-κάτοχο αντίστοιχης επιχείρησης. Στο εργαστήριο κατασκευάζονται χειροτεχνήματα και προϊόντα από ανακυκλωμένο χαρτί τα οποία προωθούνται στην αγορά, στους ιδιώτες, στους πολίτες-καταναλωτές, ενώ ένα μεγάλο ποσοστό αυτής της παραγωγής καταναλώνει ο ίδιος ο Δήμος καλύπτοντας μία σειρά αναγκών του.

Οι παραπάνω δράσεις αναπτύσσονται συντονισμένα σε συνεργασία μεταξύ τους, στην κα-

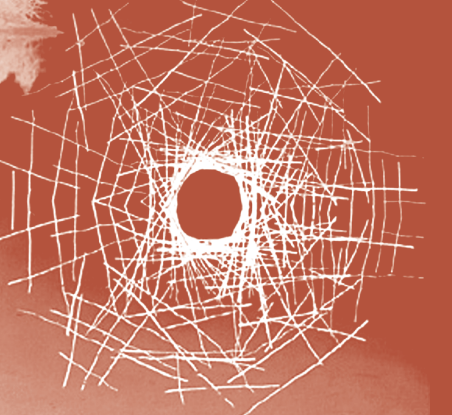
τεύθυνση της ανάδειξης μορφών κοινωνικής αλληλεγγύης, της ισότιμης έκφρασης και συμμετοχής των συμπολιτών μας, της ενίσχυσης της συμμετοχής των πολιτών μας στα δρώμενα της περιοχής, της ενδυνάμωσης της δημοκρατίας μέσα στην τοπική κοινωνία με στόχο τελικά την αύξηση της κοινωνικής συνοχής. Με την καθημερινή λειτουργία της υπηρεσίας μας και την παρουσία των νέων μας στις δράσεις της τοπικής κοινωνίας όχι μόνο αντιμετωπίσαμε με επιτυχία τα φαινόμενα του κοινωνικού ρατσισμού που είχαν παρουσιαστεί πριν από 15 χρόνια, αλλά πετύχαμε σήμερα την κοινωνική ένταξη των νέων μας και το αγκάλισμά τους από την τοπική κοινωνία, η οποία θεωρεί πλέον τους εργαζόμενους νέους και τα εργαστήρια αναπόσπαστο κομμάτι της τοπικής οικονομικής δραστηριότητας. Δεν είναι τυχαίο πως στο Δήμο μας είναι πλήρως αποδεκτή η λειτουργία των διαμερισμάτων αυτόνομης διαβίωσης όχι μόνο των ατόμων με αναπηρία αλλά και των αντίστοιχων διαμερισμάτων του ψυχιατρείου. Δεν παρουσιάστηκε ποτέ κανένα πρόβλημα για τη λειτουργία αυτών των δομών στο δικό μας Δήμο σε αντίθεση με τα φαινόμενα κοινωνικού ρατσισμού τα οποία παρουσιάστηκαν είτε στον Κεντρικό Δήμο Θεσσαλονίκης, είτε σε άλλους γειτονικούς δήμους. Εάν θέλουμε μπορούμε να αντιμετωπίσουμε αυτά τα φαινόμενα. Δεν είναι ζήτημα για να δημιουργείται τοπικό λαϊκό κίνημα εναντίον αυτών των δομών. Υπάρχουν σοβαροί άλλοι τομείς όπου απαιτείται η δημιουργία τοπικού λαϊκού κινήματος για να αντιμετωπίσουμε σοβαρά προβλήματα. Αντίθετα, πρέπει να υπάρχει τοπικό λαϊκό κίνημα υποστήριξης και ενίσχυσης αυτών των δομών.

Αγαπητές φίλες και φίλοι, αγαπητοί συνεργάτες, στην τοπική αυτοδιοίκηση πιστεύουμε πως οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν συμπληρωματικά να συμβάλουν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης των ειδικών ή ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Τα παραδείγματα είναι πάρα πολλά και αξιόλογος ο πλούτος των καταγεγραμμένων εμπειριών στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. μέσα από τα θεσμικά όργανα στα οποία συμμετέχει προωθεί συ-

στηματικά την απαραίτητη βελτίωση του θεσμικού πλαισίου, ενώ παράλληλα στα προγράμματα στα οποία συμμετέχουμε ως τοπική αυτοδιοίκηση επεξεργαζόμαστε νέες δυνατότητες συνεργασίας και υποστήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ασφαλώς, δεν θα έχουμε την αναμενόμενη επιτυχία εάν δεν υπάρχει συνεργασία και εμπλοκή των αντίστοιχων κοινωνικών ομάδων που θέλουν, μπορούν και πρέπει να είναι

συμμέτοχοι και πρωταγωνιστές στις μονάδες κοινωνικής οικονομίας.

Θέλω, τελειώνοντας, για μία ακόμη φορά να ευχαριστήσω τους διοργανωτές αυτού του εργαστηρίου και ειδικά τον κ. Μπαϊρακτάρη για την πρόσκληση. Ελπίζω η εισήγησή μου και οι απόψεις που κατέθεσα να συμβάλλουν στην περαιτέρω ανάπτυξη του προβληματισμού γύρω από αυτό το θέμα. Σας ευχαριστώ.

Εκπρόσωπος της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του Ε.Π. «Υγεία-Πρόνοια 2000-2008» *

Νικόλαος Μνιέστρης **

Να ευχαριστήσω κατ' αρχάς κι εγώ από την πλευρά μου για την πρόσκλησή μας να συμμετάσχουμε σε αυτό το εργαστήριο. Στη συγκεκριμένη θεματική ενότητα θα επικεντρωθούμε στις σχέσεις με το δημόσιο, στο θεσμικό πλαίσιο, στη συνεισφορά σε είδος και σε άλλα συναφή ζητήματα.

Είναι πολύ εύκολο να μιλήσουμε για το διαχειριστικό πλαίσιο στο οποίο κινείται αυτή τη στιγμή η Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης. Είναι ο Νόμος 2716. Υπήρχαν πολλές καινοτομίες στο πρόγραμμα που έχει υλοποιηθεί έως τώρα. Η ύπαρξη του Γ' ΚΠΣ σχετίζεται άμεσα με την υπόσχεση τότε του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης προς την Ευρωπαϊκή Κοινότητα για την αλληλεγγύη του συστήματος παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας. Αναφερόταν ουσιαστικά σε μία πορεία αλληλεγγύης από το ασυλίκιο μοντέλο παροχής υπηρεσιών στο μοντέλο παροχής υπηρεσιών στην κοινότητα και ειδικά στους τομείς και στην ανάγκη υποστήριξης στη διαδικασία μετάβασης από το ένα στο άλλο.

Με βάση αυτή ακριβώς την υπόσχεση, η Ευρωπαϊκή Ένωση ενέκρινε το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Υγεία-Πρόνοια», εντός του οποίου αποτυπώνονται όλες αυτές οι καινοτομίες και συγκεκριμένα στον Άξονα 2: Ψυχική Υγεία. Σε αυτό το πλαίσιο, άλλη μία καινοτομία αν θέλετε, ήταν ότι η ίδια η Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας ήταν ο συνομιλητής με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Εντός, λοιπόν, του κειμένου-συμφωνίας μεταξύ της

Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας υπάρχουν καταγεγραμμένα ορισμένα σημαντικά ζητήματα, όπως ότι θα διατηρηθούν οι υπάρχουσες και μελλοντικές δομές του συστήματος, θα προχωρήσει η ολοκλήρωση της τομεοποίησης της Ψυχικής Υγείας, κ.ά.· δηλαδή, στην ουσία το Υπουργείο αναφέρει ότι θα εφαρμόσει τον Ν.2716. Αναφέρω όλα αυτά καθώς θα επικεντρωθώ, ως προς το θέμα που θα συζητήσουμε σήμερα, κυρίως στους κοινωνικούς συνεταιρισμούς που είναι κυρίαρχο στοιχείο στον Ν.2716.

Τι έγινε λοιπόν μέχρι σήμερα. Προχώρησε το κομμάτι εκείνο που εμείς χαρακτηρίζουμε ως 2.1-«Αποασυλοποίηση». Το πρώτο πράγμα που σκέφτομαι, με τον τρόπο που εργαστήκαμε, είναι ότι καταφέραμε –θα υπάρχουν βέβαια και διαφορετικές απόψεις σ' αυτό– να οδηγήσουμε έξω από τα ψυχιατρεία αυτούς που θεωρούνταν ως «ασυλικοί ασθενείς». Και τους οδήγησαμε σε δομές στην κοινότητα, είτε αυτές ήταν οικοτροφεία, είτε ξενώνες, είτε διαμερίσματα. Αυτό το κομμάτι, όσον αφορά τις υποχρεώσεις που είχαμε αναλάβει ότι θα παρακολουθούσαμε, φαίνεται ότι έχει ολοκληρωθεί (χαρακτηριστικά παραδείγματα ως προς αυτό τα Χανιά, η Πέτρα Ολύμπου και η Κέρκυρα). Αυτό, ωστόσο, που δεν πήγε τόσο γρήγορα –και θα αναφερθώ στην αιτία στη συνέχεια– ήταν οι δομές που επρόκειτο να δημιουργηθούν στην κοινότητα: ψυχιατρικά τμήματα, κέντρα ψυχικής υγείας, κ.λπ. που θα πλαισιώναν τους τομείς, όπως επίσης και οι

* Απομαγνητοφωνημένα Πρακτικά Εκπαιδευτικού Εργαστηρίου για την Κοινωνική Οικονομία, Θεματική Ενότητα «Σχέσεις με το Δημόσιο», Σάββατο 8.11.2008.

** Προϊστάμενος της Μονάδας Β, Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. «Υγεία-Πρόνοια» 2000-2008, Γλάδστωνος 1Α, 106 77, Αθήνα, e-mail: nikomnie@mou.gr, τηλ.: 2131 500790.

Κοι.Σ.Π.Ε. Η ιδιορρυθμία/καινοτομία, βέβαια, της έννοιας του Κοινωνικού Συνεταιρισμού στον Ν.2716, όπως εγώ τον αντιλαμβάνομαι, είναι ότι αυτός τον βλέπει και σαν δομή αποκατάστασης. Τελικό στάδιο της διαδικασίας επανένταξης· δηλαδή, ότι βοηθάει τους χρήστες του συστήματος να οδηγηθούν στο να μπορούν να δουλέψουν ξανά και να ενσωματωθούν εντέλει στην κοινωνία. Αποτελεί, λοιπόν, το τελικό σημείο με το οποίο θα έχει κάποιος επαφή με το σύστημα υγείας έως ότου ζήσει μόνος του.

Σε αυτό το κομμάτι δεν είχαμε, όμως, την αναμενόμενη ταχύτητα ώστε να ολοκληρωθεί η παρέμβαση και η αιτία ήταν ουσιαστικά το ΑΣΕΠ. Γιατί; Βάσει μίας συγκεκριμένης επιλογής, αυτής της δημιουργίας σταθερών και μόνιμων δομών, έπρεπε να ακολουθήσουμε μία τυπική διαδικασία, να πάρουμε προσωπικό μόνιμο στα Γενικά Νοσοκομεία, δηλαδή οι προσλήψεις να γίνουν μέσω ΑΣΕΠ· να στελεχώσουμε μόνιμα, λοιπόν, τις δομές που θα δημιουργούνταν στην κοινότητα. Αρκεί να σας πώ ότι οι εγκρίσεις του 2002, βάσει δηλαδή της πρώτης απόφασης για την πρόσληψη προσωπικού, ακόμα εκκρεμούν. Ο νόμος που βγήκε το καλοκαίρι του 2005, προσπάθησε να συντομεύσει τις διαδικασίες του ΑΣΕΠ και οι προσλήψεις να γίνονται από τα ίδια τα νοσοκομεία δίνοντας μια δυνατότητα ταχύτερης ανάπτυξης των δομών. Ακόμα, όμως, έχει δρόμο η ολοκλήρωση του σχεδίου δράσης για την ψυχιατρική μεταρρύθμιση.

Μία από τις παρεμβάσεις στην οποία η Ευρωπαϊκή Κοινότητα ήταν ιδιαίτερα επίμονη ήταν οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί του Ν. 2716, όπου το σύστημα θέλει έναν Κοινωνικό Συνεταιρισμό ανά τομέα ψυχικής υγείας. Δηλαδή, θεωρεί ότι κάθε τομέας ψυχικής υγείας ο οποίος δουλεύει αυτόνομα την περιοχή του πρέπει να έχει, για παράδειγμα, εκτός από ψυχιατρικό τμήμα, κέντρο για εφήβους, για ενήλικες, ένα κλειστό κέντρο ψυχικής υγείας, κάποια κέντρα ημέρας, κάποιες δομές μακρόχρονης ή βραχείας νοσηλείας κ.λπ. και έναν Κοινωνικό Συνεταιρισμό Περιορισμένης Ευθύνης. Αυτό εννοώ όταν πλώ ότι αναφέρομαι ειδικά στον Κοινωνικό Συνεταιρισμό του Ν.2716, ο οποίος έχει μία διπλή σημασία, είναι και Κοινωνικός Συνεταιρισμός αλλά

και δομή του συστήματος. Εκεί, με τις προσπάθειες που έγιναν τα τελευταία 2 με 2,5 χρόνια, δεν νομίζω ότι έχουμε πάει άσχημα. Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί που συστήθηκαν είχαν ως βασικό χαρακτηριστικό τους και την ποιότητα των προϊόντων που παράγονται, και των υπηρεσιών που προσφέρονται, αλλά και τη δημιουργία θέσεων εργασίας.

Πραγματικά αργήσαμε, αργήσαμε αρκετά, με αποτέλεσμα και οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί να ψάξουν να βρουν κι άλλους τρόπους χρηματοδότησης, καθώς κάποιοι ήταν αρκετά έτοιμοι και δεν μπορούσαν να καθυστερήσουν. Έτσι, θυμάμαι ότι είχαν γίνει διάφορες κινήσεις, είτε προς το Υπουργείο Ανάπτυξης με τον αναπτυξιακό νόμο είτε με τις δράσεις του «Equal». Στη μεν πρώτη περίπτωση δεν υπήρχαν τα ίδια κεφάλαια για να μπορέσουν να εξελιχθούν κι αν θυμάμαι καλά δεν μπόρεσε ποτέ κανένας να ξεκινήσει κάποιο έργο μέσα από το Ανάπτυξης –το πλώ για να το έχουμε κατά νου. Στην περίπτωση του «Equal» όμως που συγχρηματοδοτήθηκαν οι Κοι.Σ.Π.Ε. συνέβη ακριβώς το ανάποδο, ήταν καλή πρακτική. Ήταν καλή πρακτική για ένα βασικό λόγο: Υπήρχε ένα σαφώς περιγεγραμμένο πλαίσιο, ο Ν.2716, ο οποίος σε αντίθεση με τους υπόλοιπους κοινωνικούς συνεταιρισμούς παρέχει το νομικό πλαίσιο για τη δημιουργία τους. Έχουμε λοιπόν κάποιες εκκρεμότητες από το Γ' ΚΠΣ: τους υπόλοιπους Κοι.Σ.Π.Ε., τις υπόλοιπες δομές στην κοινότητα και την ολοκλήρωση της τομεοποίησης. Αυτές τις εκκρεμότητες αναλαμβάνουμε πλέον όχι σαν διαχειριστική αρχή του «Υγεία-Πρόνοια», αλλά σαν ειδική υπηρεσία του τομέα Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης να προχωρήσουμε στο Δ' ΚΠΣ, στο ΕΣΠΑ δηλαδή.

Η υποχρέωση από τη δική μας πλευρά ήταν:

- ότι θα πρέπει οι καλές πρακτικές να υπάρξουν και στο καινούριο πρόγραμμα, να ξαναπροκηρυχθούν δηλαδή έργα τα οποία θεωρούνταν ότι ήταν καλές πρακτικές (ο Κοι.Σ.Π.Ε. ήταν καλή πρακτική μέσα από το «Equal»),
- να ολοκληρώσουμε τον Ν. 2716.

Άρα, λοιπόν, στο Κοινοτικό Πλαίσιο που έρχεται οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί θα αποτελέ-

σουν σημαντικό του κομμάτι. Και πράγματι, όποιος διαβάσει το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Υπουργείου Ανάπτυξης θα δει ότι στον Άξονα 4, που ονομάζεται «Πλήρης ενσωμάτωση του συνόλου του ανθρώπινου δυναμικού σε μία κοινωνία ίσων ευκαιριών», υπάρχουν δράσεις ακριβώς για Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς· όχι μόνο γι' αυτούς του Ν.2716, αλλά γενικότερα. Θα δίνεται η δυνατότητα ενίσχυσης σχεδίων δράσης, θα τους βοηθήσει στη δυνατότητα υλοποίησης συγκεκριμένων προγραμμάτων, κ.λπ. Επιπλέον εμείς, στη νέα μας μορφή, θα διαχειριστούμε ως ενδιάμεσος φορέας υλοποίησης ένα κομμάτι του Ε.Π. Ανάπτυξης του Ανθρώπινου Δυναμικού. Είναι ο Άξονας 5. Πάλη εκεί οι Κοι.Σ.Π.Ε. του Ν. 2716 έχουν συμπεριληφθεί.

Δηλαδή, στο μέλλον εσείς που αναζητάτε κάποιες διεξόδους όσον αφορά τις χρηματοδοτήσεις σας θα πρέπει να κοιτάξετε κατ' αρχάς το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού. Για τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς γενικά στον Άξονα 4, ενώ για όσους είναι στον Ν. 2716 είτε στον Άξονα 4, είτε στον Άξονα 5.

Άρα λοιπόν από τη δική σας πλευρά πρέπει να οργανωθείτε όσον αφορά το Δ' ΚΠΣ. Θα πω κάτι που το έχω ζήσει. Ο χρόνος των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων δεν είναι γραμμικός. Επειδή σήμερα το σύστημα δεν είναι ακόμα οργανωμένο δεν σημαίνει ότι τα πράγματα θα συνεχίσουν να κινούνται με τον ίδιο αργό ρυθμό. Για να γίνει κατανοητό θα σας πω ότι πριν από 4 μήνες ακόμα ψάχναμε να δούμε τι είναι η Πρόσκληση.

Σήμερα, αν επισκεφθείτε το www.espa.gr θα δείτε ότι υπάρχουν τουλάχιστον 30 προσκλήσεις από διαφορετικά Επιχειρησιακά Προγράμματα. Άρα, λοιπόν, μην επαναπαύεστε και μην περιμένετε κάποιον να σας πει να ξεκινήσετε. Ξεκινήστε.

Τί πρέπει λοιπόν να ξέρετε; Πρέπει να ενημερωθείτε για ορισμένες διαδικασίες. Πρέπει να μάθετε τι είναι ο «δικαιούχος». Πρέπει να μάθετε τα χαρακτηριστικά του. Τι πρέπει να κάνει ώστε να είναι πιστοποιημένος. Δηλαδή, αν τελικά καταλήξει κάποιος σε ένα συγκεκριμένο Ε.Π., όπου οι δικαιούχοι θα είναι Κοινωνικοί Συ-

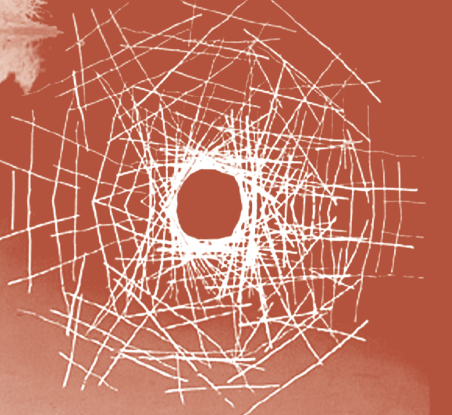
νεταιρισμοί, θα πρέπει αυτός που θα ζητήσει ένα έργο από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα να είναι ώριμος για κάτι τέτοιο.

Πληροφορίες μπορώ να σας δώσω αρκετές, αλλά είναι σημαντικό να μπειτε σε αυτή τη διαδικασία, να βλέπετε μπροστά. Το μπροστά είναι τώρα.

Για να αναφερθώ σε ορισμένα άλλα ζητήματα. Όσον αφορά τη συνεισφορά σε είδος. Νομίζω ότι στο σύστημα της ψυχικής υγείας υπάρχουν πολλές αλληλαγές. Τα Ψυχιατρικά Νοσοκομεία έχουν μπει σε διαδικασία αλληλαγής. Σε αρκετές περιπτώσεις διαπιστώνουμε ότι οι δημιουργηθείσες δομές και αντικατέστησαν παλιές και κατάφεραν να μετασχηματίσουν όλο το προηγούμενο σκηνικό (όπως για παράδειγμα στον τομέα Ψυχικής Υγείας της Κέρκυρας). Η συνεισφορά σε είδος από την πλευρά των νοσοκομείων, των δήμων, των Ψυχιατρικών Νοσοκομείων, υπό τη μορφή χώρων ή κτιρίων για εκμετάλλευση αγρών, για γεωργική εκμετάλλευση χώρων, για τη διοίκησή τους, είναι πλέον μια πραγματικότητα.

Όσον αφορά τους διαγωνισμούς του δημόσιου αν και δεν είμαι δικηγόρος δεν έχω την ίδια αίσθηση με τον δήμαρχο. Δηλαδή, ο κανονισμός 18 του 2004 και το Προεδρικό Διάταγμα 60 βάζει κάποιες αρχές για το πώς το Δημόσιο κάνει διαγωνισμούς. Λέει δηλαδή ότι αυτός που χρησιμοποιεί δημόσιο χρήμα δεν μπορεί να αγοράζει προϊόντα ή υπηρεσίες χωρίς να τηρεί συγκεκριμένες διαδικασίες δημοσιότητας. Εξαιρεί μία περίπτωση. Εξαιρεί την προστατευμένη εργασία. Δηλαδή, αν έχεις κάποιον Κοι.Σ.Π.Ε. που σου προσφέρει προϊόντα ή υπηρεσίες τότε μπορείς να τον προτιμήσεις χωρίς να μπεις σε διαδικασία διαγωνισμού. Βεβαίως υπάρχει και ο αντίλογος και θα πρέπει να ληφθεί υπόψη. Όταν έχεις μία μικρή κοινωνία δεν μπορεί ξαφνικά να αποκόψεις όλους τους υπόλοιπους και να αναθέσεις σε συγκεκριμένους τις εργασίες. Πρέπει να υπάρχει μία ισορροπία ακριβώς για να μη δημιουργείς αντιθέσεις και αντίστροφα αποτελέσματα.

Για όλες τις ερωτήσεις σας ή για διευκρινήσεις πάνω σε όλα όσα ανέφερα είμαι στη διάθεσή σας.

Η εμπειρία της Ιταλίας: Αγροτικός Συνεταιρισμός «Monte San Pantaleone» *

Giancarlo Carena **

Ευχαριστώ ιδιαίτερα για την πρόσκληση στο εργαστήριο και στην όμορφη πόλη της Θεσσαλονίκης. Η πραγματοποίηση του εργαστηρίου σ' αυτή την επιβλητική αίθουσα προσδίδει κατά τη γνώμη μου ιδιαίτερη σημασία σε όλα όσα λέγονται. Δεδομένης της ανατροπής του προγράμματος μεταξύ της πρωινής εισαγωγικής ενότητας, της παρουσίας της τρέχουσας πραγματικότητας και της σύνδεσής τους με το απογευματινό εργαστήριο για το θεσμικό πλαίσιο, θα επιχειρήσω να εκθέσω συνοπτικά ορισμένους βασικούς προβληματισμούς.

Οι προηγούμενες τοποθετήσεις, όπως του Δημάχου Συκεών και του εκπροσώπου της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του Ε.Π. «Υγεία-Πρόνοια» 2000-2008, θέτουν ένα βασικό ερώτημα: Ένας νέος 20 ετών –ενδεχομένως ο γιός μου, ο γιός σας ή ο αδελφός σας– που σήμερα βιώνει μία ψυχωτική κρίση τι στ' αλήθεια έχει να αντιμετωπίσει σ' αυτή τη χώρα; Ξεκινώντας από αυτή τη φιγούρα μπορούμε να αναρωτηθούμε αναφορικά με το θεσμικό πλαίσιο, την εργασιακή αποκατάσταση και τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς. Κατά πόσο δηλαδή και σε ποιο βαθμό καθένα από αυτά ανταποκρίνεται στις πραγματικές του ανάγκες. Θα επιβιώσει αυτός ο νέος μέσα σε ένα ψυχιατρείο, όπου ενδεχομένως θα κάνει καριέρα; Θα συναντήσει ικανούς επαγγελματίες υγείας που θα τον υποστηρίξουν θεραπευτικά χωρίς να τον καθηλώσουν σε κάποιο ψυχιατρικό τμήμα; Θα συναντήσει μία νέα κοινωνική επιχείρηση ικανή να τον ενθουσιάσει πάνω σε κά-

ποιο εργασιακό τομέα ή θα καταλήξει σε κάποια ανούσια και βαρετή εργασιακή δραστηριότητα; Η φιγούρα αυτή είναι παραδειγματική για εσάς, για εμάς στην Τεργέστη, αλλά και για άλλους, όπως είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω από το ταξίδι μου στη Στοκχόλμη, 15 μέρες πριν.

Θα κάνω μία σύντομη αναδρομή στα γεγονότα της τελευταίας τριανταεταετίας στην Ιταλία, επιθυμώντας να επισημάνω ορισμένες βασικές έννοιες σχετικές με την εμπειρία της Τεργέστης. Στην Τεργέστη, λοιπόν, δεν μπορούμε να μιλάμε για κοινωνικές επιχειρήσεις εάν δεν μιλήσουμε πρώτα για τη μεταρρύθμιση στην ψυχική υγεία και στις υπηρεσίες ψυχικής υγείας, καθώς αυτά συνδέονται στενά μεταξύ τους.

Ο F. Basaglia, κατά τη δεκαετία του '70, βρέθηκε αντιμέτωπος με δύο ταπεινωτικές μορφές εργασίας εντός του ψυχιατρείου: την εργασιοθεραπεία και την εκμετάλλευση των ψυχικά πασχόντων. Θα μπορούσε ίσως κάποιος να θεωρήσει ότι μιλάμε για μία προϊστορία, ενώ αντίθετα εγώ θεωρώ ότι η τρέχουσα πραγματικότητα επιβεβαιώνει την επικαιρότητα αυτών των ζητημάτων, αφού η εργασιοθεραπεία και η εκμετάλλευση των ψυχικά πασχόντων υφίστανται ακόμη έστω και υπό τροποποιημένη ή ανανεωμένη μορφή. Στην αρχή της διαδικασίας αποϊδρυματοποίησης, ο Basaglia πραγματοποιεί τρεις πολύ σημαντικές κινήσεις, εξίσου επίκαιρες κατά τη γνώμη μου. Αντιμετωπίζει τα πρόσωπα που βρίσκονται ακόμα υπό καθεστώς στέρησης βασικών πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων –αφού

* Απομαγνητοφωνημένα Πρακτικά Εργαστηρίου για την Κοινωνική Οικονομία, Θεματική Ενότητα «Σχέσεις με το Δημόσιο», Σάββατο 8.11.2008. Αγροτικός Συνεταιρισμός «Monte San Pantaleone» (Cooperativa Agricola Monte san Pantaleone) Τεργέστη, Ιταλία. *Διεύθυνση*: via G. De Pastovich 1, 34128, Trieste, Italia, τηλ.: 040 577333, fax: 040 55289, <http://www.montepanta.it>, e-mail: contatti@montepanta.it, email: montepanta@virgilio.it.

** Εκπρόσωπος Αγροτικού Συνεταιρισμού Τεργέστης.

ο νόμος 180 θα θεσπιστεί αργότερα— ως ξεχωριστές προσωπικότητες. Θεωρεί ότι κατέχουν βασικές ικανότητες ανεξάρτητες από την κατάστασή τους, τις οποίες μόνο αυτά είναι σε θέση να αξιοποιήσουν. Συνεπώς, ο Basaglia έχει ανάγκη από ένα εργαλείο ικανό να πραγματώσει αυτή τη βασική παραδοχή· έχει ανάγκη από μία μορφή επιχείρισης. Αποφασίζει, λοιπόν, να εγκαθιδρύσει τη μορφή του συνεταιρισμού εντός και στην αρχή της ίδιας της διαδικασίας της αποϊδρυματοποίησης. Ως ένα πολύ ισχυρό πρόσωπο και ως διευθυντής του Ψυχιατρείου της Τεργέστης, δημιουργεί και ιδιωτικοποιεί μία υπηρεσία καθαριότητας του νοσοκομείου. Με την πάροδο του χρόνου το εγχείρημα αυτό θα ονομαστεί «εσωτερική αγορά» (mercato interno). Σε ένα τελικό στάδιο, θα καταφέρει να δώσει έναν μισθό σε ανθρώπους που πριν είχαν ως ανταμοιβή ένα τσιγάρο ή μία καλή συμπεριφορά. Έτσι κάπως θα γεννηθεί και ο Κοινωνικός Συνεταιρισμός της Τεργέστης που μετράει σήμερα 30 χρόνια ζωής.

Τι διδαχθήκαμε όμως από αυτή την εμπειρία των 30 χρόνων; Βάσει του νόμου 180 που ψηφίζεται το 1978, μετά από περίπου 8 χρόνια δουλειάς του Basaglia μέσα στο ψυχιατρικό νοσοκομείο, κανείς δεν εισάγεται πια στο ψυχιατρείο αλλά οι υπηρεσίες προσφέρονται σε δομές που δημιουργούνται στην ευρύτερη κοινότητα. Στην Ιταλία, κατά τις δεκαετίες '70 & '80, θεσπίζονται σημαντικοί νόμοι βάσει των οποίων εγκαθιδρύονται νέες υπηρεσίες στην κοινότητα. Τα νέα κέντρα ψυχικής υγείας καθιστούν την ύπαρξη των χρηστών φανερό σε όλους τους κατοίκους. Οι νέες υπηρεσίες για τις εξαρτήσεις παρουσιάζουν εκείνους που αντιμετωπίζουν προβλήματα χρήσης και κατάχρησης ουσιών. Το ίδιο ισχύει για τις υπηρεσίες αποκατάστασης ατόμων με κινητικά προβλήματα, όπως και για υπηρεσίες που ασχολούνται με φυλακισμένους ή αποφυλακισμένους. Υπ' αυτό το πρίσμα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στη σκηνή των κοινωνικών προβλημάτων προβάλλουν νέα υποκείμενα.

Είναι αυτά που οι νέοι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί του τέλους της δεκαετίας του '70 αρχίζουν να συναντούν. Άνθρωποι με όλη αυτή την πολυμορφία και τη διαφορετικότητα που τους διακρίνει και με ανάγκες εξίσου διαφορετικές. Εδώ

ακριβώς είναι που αρχίσαμε να ανακαλύπτουμε την ύπαρξη ενός βασικού ερωτήματος: «Τι θα άρεσε πραγματικά σε κάθε άτομο να κάνει»; Σκεφτείτε ότι σε ευαίσθητα άτομα αυτή η ερώτηση δεν γίνεται ποτέ, αφού ποτέ δεν έχουμε τίποτα ή σχεδόν τίποτα να προσφέρουμε. Σε ένα δεδομένο σημείο αυτή η ερώτηση πραγματοποιήθηκε και μπορέσαμε να κατανοήσουμε ότι από τον καθένα προέκυπτε ένα όνειρο, μία επιθυμία, μία προσδοκία. Αν αυτό το πολλαπλασιάσαμε επί εκατό άτομα είχαμε εκατό διαφορετικά όνειρα, εκατό διαφορετικές επιθυμίες και εκατό διαφορετικές προσδοκίες. Για έναν νεοσύστατο Κοινωνικό Συνεταιρισμό η προσπάθεια να απαντηθούν αυτά τα όνειρα και αυτές οι επιθυμίες δημιουργεί ένα νέο παράδειγμα ανάπτυξης. Αποφασίσαμε, λοιπόν, να τροποποιήσουμε και να διαφοροποιήσουμε τις δραστηριότητές μας. Έτσι, για εκείνον που του άρεσε η μουσική δημιουργήσαμε έναν ραδιοφωνικό σταθμό όπου μπορούσε να κάνει τον DJ. Σ' εκείνον που προτιμούσε τις δουλειές γραφείου αναθέσαμε λογιστικές εργασίες. Σε όποιον άρεσε η δουλειά σε εξωτερικούς χώρους δώσαμε την ευκαιρία να εργαστεί στον κήπο ή στο αγρόκτημα, κ.ο.κ. Απέναντι στα 100 όνειρα δημιουργήσαμε 20-25 διαφορετικές δραστηριότητες, γεγονός που καθιστούσε δυνατή την πραγμάτωση του βασικού μας ερωτήματος.

Είναι γεγονός, ότι όταν ζητάμε από κάποιον αδύναμο να αναλάβει εργασίες κουραστικές θα πρέπει να του προσφέρουμε κάτι σχετικό με τα προσωπικά του ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις του. Αυτή η διαδικασία είναι που κάνει τόσο αυτόν, όσο και οποιονδήποτε από τον καθένα μας, να καταβάλει τη μεγαλύτερη δυνατή προσπάθεια. Αν σε κάποιον αναθέσουμε μία εργασία που δεν του ταιριάζει λέμε συνήθως «τον καπμένο δεν τα κατάφερε». Δεν θα πούμε όμως ποτέ «είμαστε μίζεροι, είμαστε ανεπαρκείς, και η θέση που του προσφέραμε είναι αντίστοιχα μίζερη και ανεπαρκής». Αυτή η προσπάθεια γίνεται τα τελευταία 30 χρόνια στην Τεργέστη, άλλες φορές με πολύ επιτυχία και άλλες με λιγότερη. Μάθαμε μέσα από την πράξη ότι είναι ανάγκη να κάνει κάποιος πραγματικά πράγματα σε πραγματικούς χώρους. Φαίνεται αυτονόητο αλλά δεν είναι ποτέ έτσι στο διά ταύτα. Πολύ συχνά κάνουν

πράγματα ανούσια σε χώρους ανούσιους. Ακαίσιμη κεραμική κατασκευές που κανείς δεν πρόκειται να αγοράσει ή ο,τιδήποτε άλλο. Κάνει πραγματικά κακό στην υγεία να φτιάχνει κανείς τέτοιου είδους άχρηστα και άσχημα πράγματα. Αντίθετα, κάνει πολύ καλό στην υγεία να φτιάχνει κανείς όμορφα και χρήσιμα πράγματα. Κατ' επέκταση κάνει καλό και στην αγορά, καθώς τα χρήσιμα και καίσιμη πράγματα θα βρεθεί κάποιος να τα αγοράσει. Κι αν είναι πραγματικά όμορφα θα βρεθούν πολλοί αγοραστές.

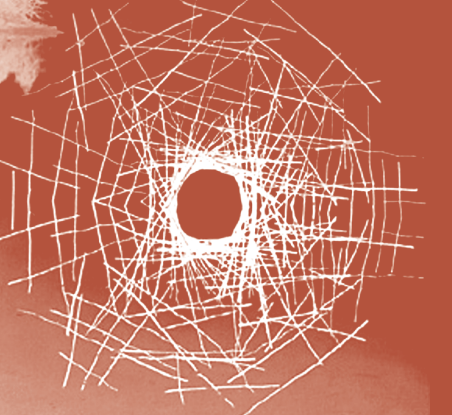
Για τη δημιουργία καίσιμων πραγμάτων με ανθρώπους αδύναμους και ευαίσθητους θα πρέπει να είμαστε ικανοί να προσελκύουμε τους καλύτερους δυνατούς συνεργάτες μιας περιοχής. Τέτοιου είδους άνθρωποι υπάρχουν πάντα. Συνήθως βρίσκονται σχεδόν απέναντί μας. Όχι στις υπηρεσίες μας, όχι στα εργαστήριά μας, όχι στους συνεταιρισμούς μας αλλά βρίσκονται εκεί, στην καρδιά της πόλης, στους δρόμους. Υπάρχουν τρεις τρόποι για να τους προσελκύσει κανείς. Ένας τρόπος είναι να τους προσφέρουμε μεγάλες αμοιβές, όπως όταν κινούμαστε στο πλαίσιο κοινοτικών προγραμμάτων και είμαστε σε θέση να διαθέσουμε μεγάλη ποσά. Υπήρξε επίσης μία περίοδος κατά την οποία η μόδα υπαγόρευε την προσέλευση της πρωτοπορίας της αριστεράς, ωστόσο κατά την τρέχουσα περίοδο αυτό δεν ισχύει. Έτσι δεν μας απομένει παρά μόνο η 'αποπλάνηση', η 'κατάκτησή' τους: «Έλα μαζί μας, θα κάνουμε ωραία πράγματα, θα γίνεις διάσημος», πράγμα που μας αναγκάζει να ανεβάσουμε τον πήχη. Στην περίπτωση, για παράδειγμα, που θέλουμε να αναμορφώσουμε τον περίγυρο ενός ψυχιατρικού νοσοκομείου, ο διάσημος αρχιτέκτονας δεν θα συνεργαστεί μαζί μας. Εάν όμως θελήσουμε να αποκαταστήσουμε το ψυχιατρικό νοσοκομείο των αρχών του αιώνα της Τεργέστης, πολλοί αρχιτέκτονες θα θελήσουν να συνεργαστούν μαζί μας. Σε κάθε περίπτωση, είτε πρόκειται για ένα αρχιτεκτόνημα, είτε για ένα κομμωτήριο, είτε για ξυλουργείο, είτε για ραδιοφωνικό σταθμό, θα πρέπει να επιλέξουμε τον καλύτερο συνεργάτη. Η περίπτωση της Τεργέστης αποδεικνύει ότι αυτό είναι δυνατό.

Πρέπει να μάθουμε, επίσης, να εργαζόμαστε βάσει της διαφορετικότητας των ανθρώπων. Πα-

ρακαλιώ να με συγχωρήσετε όσοι βρίσκεστε εδώ, καθώς θα θίξω ορισμένες παραμέτρους, οι οποίες ωστόσο απαιτούν περαιτέρω ανάλυση και κατά συνέπεια περισσότερο χρόνο. Αν εγώ θέλω να δημιουργήσω μία επιχείρηση που θα μπορέσει να σταθεί στην αγορά δεν μπορώ να βάλω μαζί 10 άτομα με σύνδρομο Down· θα είναι αντικειμενικά πολύ αργή. Επίσης, δεν μπορώ να βάλω μαζί 10 πρώην εξαρτημένους· θα είναι πολύ γρήγορη. Πρέπει να μάθουμε να δουλεύουμε λαμβάνοντας υπόψη τις ικανότητες και τη διαφορετικότητα του καθένα. Οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί και το θέμα αυτό πρέπει να το αντιμετωπίσουμε θετικά. Αν επιθυμώ μία επιχείρηση να σταθεί στην αγορά, πρέπει να το δοκιμάσω παρότι μπορεί να αποτελέσει μία λανθασμένη επιλογή. Δεν έχουμε δυστυχώς χρόνο να εμβαθύνουμε σε χαρακτηριστικά παραδείγματα μίας τέτοιου είδους προσπάθειας.

Τι γίνεται τώρα με τους οικονομικούς πόρους. Οι οικονομικοί πόροι υπάρχουν αλλά συνήθως είναι διαχωρισμένοι, συνεπώς πρέπει να καταφέρουμε να τους συγκεντρώσουμε όλους μαζί. Υπάρχουν οι οικονομικοί πόροι του τομέα της υγείας που μπορούν να υποστηρίξουν τα επιχειρηματικά σχέδια για τα οποία μιλάμε. Υπάρχουν εξειδικευμένοι οικονομικοί πόροι για συγκεκριμένες επιχειρήσεις, οι οποίοι βρίσκονται σε αντιστοιχία με τη δραστηριότητα για την οποία ενδιαφερόμαστε, για παράδειγμα για αγροτικές καλλιέργειες από τον τομέα της γεωργίας. Θα πρέπει να μάθουμε να πηγαίνουμε στο Εμπορικό Επιμελητήριο προκειμένου να ενημερωμαστε για τις επιμέρους δραστηριότητες και τις χρηματοδοτήσεις που σχετίζονται με τις δικές μας επιχειρήσεις. Πρέπει να είμαστε ικανοί να μελετάμε τα κοινοτικά προγράμματα προκειμένου να ανιχνεύουμε τη δυνατότητα ένταξης και χρηματοδοτήσής μας από αυτά, στοχεύοντας στην καλύτερη δυνατή αξιοποίησή τους.

Η Τεργέστη είναι μία πόλη 220.000 κατοίκων. Στους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς εργάζονται 1800. 1000 άτομα δουλεύουν στους Συνεταιρισμούς Φροντίδας. 800 εργάζονται σε Συνεταιρισμούς Εργασιακής Ένταξης. Από αυτά τα 400 άτομα με κανονικό μισθό, με κανονικές απολαβές, ευαίσθητα και εύθραυστα. Ευχαριστώ.

Η εμπειρία της Ιταλίας: Κοινωνικός Συνεταιρισμός «La città verde» *

Giorgio Rosso **

Καλησπέρα σας. Ευχαριστώ πολύ για την πρόσκληση και τη φιλοξενία. Καθ' όλη τη διάρκεια του εργαστηρίου είχα την ευκαιρία να ακούσω ιδιαίτερα σημαντικά πράγματα. Εγώ είμαι γεωπόνος και ασχολήθηκα πρώτη φορά με τον κοινωνικό συνεταιρισμό 'La città verde' πριν από 16 χρόνια. Ο συνεταιρισμός τότε ήταν μικρός και είχε 9 εργαζόμενους, ενώ τώρα έχει πάνω από 60. Κύριοι τομείς της δραστηριότητάς του είναι οι κηπευτικές εργασίες, ένα μικρό mini market και η περισυλλογή των απορριμάτων της περιοχής. 24 από τα άτομα που εργάζονται στο συνεταιρισμό μας είναι άτομα με ειδικές ανάγκες.

Θα ήθελα ότι δεν είναι δυνατό να μιλήσουμε για κοινωνική οικονομία χωρίς την αναγνώριση των ιδιαίτερων παραγόντων που συνθέτουν μία συγκεκριμένη κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική πραγματικότητα. Γι' αυτό, στο πλαίσιο της παρούσας εισήγησης, θα εστιαστούμε στην περιοχή της Βόρειας Ιταλίας και συγκεκριμένα στην περιφέρεια της Emilia Romagna. Πρόκειται για μία περιοχή πλούσια, καθώς η ανεργία δεν ξεπερνά το 3%· γερασμένη, αφού το 25% του πληθυσμού της είναι υπερήλικες· με ιδιαιτερότητες, δεδομένου ότι στο 4% των κατοίκων έχει επίσημα αναγνωριστεί κάποια μορφή αναπηρίας. 41 χιλιάδες άτομα είναι οικονομικά και εργασιακά ενεργοί· 9 χιλιάδες είναι σε αναζήτηση εργασίας, ενώ οι μισοί από αυτούς παρουσιάζουν ψυχικά προβλήματα. Αναφορικά με την πολιτική και πο-

λιτιστική κατάσταση της περιοχής, υπάρχει μία χαρακτηριστική διάρθρωση, όπως αυτή σχηματίστηκε σταδιακά. Αρχικά, με το κλείσιμο των ψυχιατρείων από τον Basaglia και τον γνωστό νόμο 180, το 1978. Πρόκειται, λοιπόν, για μία περιοχή όπου η παρουσία των κοινωνικών συνεταιρισμών ήταν έντονη –είτε πρόκειται για αγροτικούς είτε για κοινωνικούς– γεγονός που κατ' επέκταση συνέβαλε στη δημιουργία μίας συγκεκριμένης εργασιακής κουλτούρας με άξονα τη συλλογικότητα. Οι μεταρρυθμίσεις που συντελούνται την εποχή του Basaglia, έχουν σημαντικές προεκτάσεις, καθώς το 1991 στην Ιταλία θεσπίζεται μία σειρά νόμων που δίνουν εξαιρετική ώθηση στην ανάπτυξη των κοινωνικών συνεταιρισμών. Έχει προηγηθεί, όπως ήδη αναφέρθηκε, η μεταρρύθμιση του 1978 και η δημιουργία κοινοτικών δομών, όπου κάποιος μπορεί να απευθυνθεί για να λάβει κάποια στήριξη ή προστασία. Στη συνέχεια, το 1999, με τον νόμο 68, η απασχόληση ατόμων με αναπηρία γίνεται πλέον υποχρεωτική για τις ιταλικές επιχειρήσεις που απασχολούν πάνω από 15 εργαζόμενους. Μην ξεχνάμε ότι η περιοχή αυτή είναι πλούσια, οπότε η πραγματοποίηση τέτοιου είδους ρυθμίσεων είναι εφικτή.

Και τώρα αναφορικά με την οικονομική κρίση, θέμα πολύ επίκαιρο. Είναι γνωστό ότι ο κόσμος της εργασίας σήμερα απαιτεί μεγάλη εξειδίκευση και κατ' επέκταση μία συνεχή ενημέρω-

* Απομαγνητοφωνημένα Πρακτικά Εργαστηρίου για την Κοινωνική Οικονομία, Θεματική Ενότητα «Σχέσεις με το Δημόσιο», Σάββατο 8.11.2008. Κοινωνικός Συνεταιρισμός La città verde (Cooperativa Sociale 'La città verde.coop': ambiente-giardinaggio servizi), Ιταλία. Διευθύνσεις: i) Sede di Pieve di Cento: Via Mascarino, 14/A-40066, Pieve di Cento (BO), τηλ. & fax: 051-975450, ii) Ferrara: Via Trenti, 32, 44100, Ferrara, (c/o MOP Mercato Ortofrutticolo, stand n. 1), τηλ. & fax: 0532-55075, <http://www.lacittaverde.coop>. e-mail: lacittaverde@tin.it, direzione@lacittaverde.coop.

** Εκπρόσωπος Κοινωνικού Συνεταιρισμού «La città verde»-Ferrara.

ση όσον αφορά τις συγκεκριμένες δραστηριότητες. Τα κύρια χαρακτηριστικά της εργασιακής δραστηριότητας, στο πλαίσιο κερδοσκοπικών επιχειρήσεων, δεν είναι καθόλου βοηθητικά για άτομα ευπαθών κοινωνικών ομάδων και επιπλέον καλλιεργούν ένα κλίμα μεγάλου ανταγωνισμού. Κατά συνέπεια οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί μπορούν να αποτελέσουν μία απάντηση. Οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί είναι δύο ειδών: ο πρώτος τύπος (τύπος Α) περιλαμβάνει τους συνεταιρισμούς κοινωνικού-υγειονομικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα, όπου οι υπηρεσίες προσφέρονται σε έναν συγκεκριμένο αριθμό ατόμων. Εδώ ανήκουν οι υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης, τα προστατευμένα εργαστήρια, οι παιδικοί σταθμοί, κ.λπ. Ο δεύτερος τύπος (τύπος Β) περιλαμβάνει τους συνεταιρισμούς αποκατάστασης και εργασιακής ένταξης, στους οποίους το 30% των εργαζομένων πρέπει να είναι άτομα ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Στην περιοχή της Emilia Romagna βρίσκονται σήμερα 233 κοινωνικοί συνεταιρισμοί αποκατάστασης και εργασιακής ένταξης με 5800 εργαζόμενους και 2600 άτομα με αναπηρία εντός αυτών των εργασιακών χώρων.

Ορισμένα τώρα βασικά στοιχεία για τους συνεταιρισμούς. Πρώτα απ' όλα, και πριν από τον κοινωνικό τους χαρακτήρα, σημαντικό στοιχείο είναι αυτό του συνεταιρισμού. Θεωρώ, λοιπόν, πολύ σημαντικό να εστιάσουμε την προσοχή μας στην επιλογή του τύπου της επιχείρησης που επιθυμούν να δημιουργήσουν. Συνεταιρισμός σημαίνει: α) προαγωγή της κοινότητας, β) κεντρικός ρόλος των ατόμων που τον αποτελούν των μετόχων, των εταίρων, γ) συμμετοχικότητα· οι μέτοχοι, οι εταίροι ψηφίζουν και δ) δεσμοί με την περιοχή στην οποία εγκαθίστανται, ανάπτυξη δηλαδή σχέσεων και δικτύωση με τις υπηρεσίες, τους φορείς και τις υπόλοιπες επιχειρήσεις, αλλά και με την ίδια την κοινότητα.

Δύο πράγματα πολύ σημαντικά αναφορικά με τον νόμο για τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς στην Ιταλία. Πρώτον, εμείς για τα άτομα με αναπηρίες δεν πληρώνουμε εισφορές κοινωνικής πρόνοιας, συμπεριλαμβανομένης και της παροχής συντάξεων· αυτά τα παρέχει το κράτος. Σημαντική διευκόλυνση αποτελεί ότι οι διάφοροι

κεντρικοί κρατικοί φορείς αναθέτουν απευθείας σε κοινωνικούς συνεταιρισμούς προγράμματα με υψηλή χρηματοδότηση (περίπου 206.000€). Το γεγονός αυτό είναι πολύ σημαντικό τόσο για τη στήριξη τους στις αρχικές φάσεις, όσο και για τη μετέπειτα πορεία τους. Όσο οι συνεταιρισμοί μεγαλώνουν αρχίζουν να δουλεύουν με ιδιώτες, οικογένειες και εταιρείες, και όχι μόνο με το δημόσιο.

Εγώ αγαπώ τον συνεταιρισμό, ωστόσο υπάρχουν κι άλλες μορφές επιχειρήσεων. Το 2005, με τον τελευταίο ιταλικό νόμο, θεσμοθετείται η ύπαρξη κοινωνικής επιχείρησης. Αυτή:

- α) Μπορεί να λάβει οποιαδήποτε μορφή, είτε πρόκειται για οργανισμό περιορισμένης ευθύνης, είτε για εταιρεία, είτε για κάποια άλλη μορφή.
- β) Πρέπει να έχει ένα συγκεκριμένο πεδίο δραστηριότητας: περιβαλλοντικής, κοινωνικής ή πολιτιστικής.
- γ) Η περιορισμένη κατανομή των κερδών· τα κέρδη επανεπενδύονται στην επιχείρηση.
- δ) Το Διοικητικό Συμβούλιο πρέπει να εκλέγεται δημοκρατικά και πρέπει να δείχνει το έργο του όχι μόνο με οικονομικά κριτήρια, αλλά και με κριτήρια κοινωνικής χρησιμότητας.

Περνάω στο τελευταίο μέρος που αφορά ένα σύστημα δικτύωσης των κοινωνικών συνεταιρισμών. Οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί θα πρέπει να αναπτύσσουν και να διατηρούν επαφές:

- α) με τους μετόχους τους, τους εταίρους,
- β) με τους δημόσιους φορείς,
- γ) με άλλους συνεταιρισμούς και οργανώσεις,
- δ) με δημόσιες ή ιδιωτικές επιχειρήσεις,
- ε) με φορείς κατάρτισης,
- στ) με πανεπιστήμια,
- ζ) με τον άλλον τύπο κοινωνικών επιχειρήσεων (τύπος Α).

Μπορεί να ακούγεται ιδιαίτερα κουραστικό, αλλά είναι πολύ σημαντικό να αναπτυχθεί ακρι-

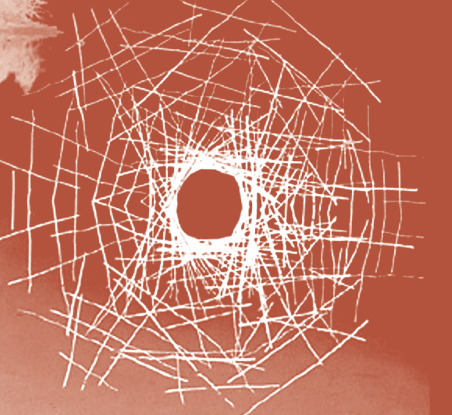
βώς αυτή η δικτύωση, ικανή να αποφέρει πολύ θετικά αποτελέσματα.

Αναφορικά με την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Υπάρχουν ορισμένες πρακτικές αρκετά δύσκολες αλλά ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς μπορούν κατά τη γνώμη μου να ενισχύσουν τον τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Συγκεκριμένα στην Ιταλία, για τον σχεδιασμό των κοινωνικών υπηρεσιών σε μία περιοχή υπάρχει ο νόμος 28 του 2000. Είναι ένας νόμος που προσπαθεί να εντοπίσει ομοιογενείς περιοχές στην ευρύτερη επικράτεια, δηλαδή 5 ή 10 δήμους που παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Κύριος στόχος είναι η ανάπτυξη διαλόγου ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες, στις υπηρεσίες υγείας, στους δήμους και στους κοινωνικούς συνεταιρισμούς. Όλοι μαζί εκθέτουν βασικούς προβληματισμούς και αποφασίζουν από κοινού για τη διάθεση των οικονομικών πόρων. Είναι μία σύνθετη αλλά πολύ χρήσιμη διαδικασία και κατευθύνεται απευθείας από τους δημόσιους φορείς. Ο σχεδιασμός διαρκεί τρία χρόνια.

Υπάρχουν, επίσης, αρκετές άλλες ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν τη συνεργασία μεταξύ κοινωνικών συνεταιρισμών, δημόσιων φορέων και εργασιακών χώρων. Για τις

απευθείας αναθέσεις έχουμε ήδη μιλήσει. Υπάρχει επίσης ένας ευρωπαϊκός νόμος που αφορά την κοινωνική ρήτρα, ιδιαίτερα σε σχέση με την ενασχόληση με το περιβάλλον και την κοινωνική οικονομία. Ωστόσο, είναι αλήθεια ότι το κράτος πρέπει να ενσωματώσει αυτόν τον νόμο στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο. Για να προχωρήσουμε ακόμα περισσότερο. Υπάρχουν παραδείγματα εξοχολήρου ανάθεσης δραστηριοτήτων σε επιχειρήσεις που απασχολούν τουλάχιστον 50% άτομα με αναπηρία. Στην Ιταλία έχουμε μόνο 3 τέτοια παραδείγματα ανάθεσης.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να αναφερθώ στη διαδικασία πιστοποίησης για τις επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας. Υπάρχουν αρκετοί τρόποι πιστοποίησης. Ένας είναι το ISO, ως ειδική διαδικασία πιστοποίησης ποιότητας που κοστίζει γύρω στις 15 με 20 χιλιάδες ευρώ. Ακόμη ένα εργαλείο, που αφορά και το marketing, είναι το κοινωνικό ισοζύγιο. Παρουσιάζω λοιπόν στα μέλη της υπόλοιπης κοινωνίας και στους δημόσιους φορείς όχι μόνο την οικονομική δραστηριότητά μου, αλλά και το κοινωνικό μου έργο. Κατανοώ ότι μίλησα για αρκετά σύνθετες διαδικασίες. Για οποιαδήποτε ερώτηση είμαι στη διάθεσή σας. Σας ευχαριστώ.

Εθελοντική Εργασία Θεσσαλονίκης *

Ομάδα Παραγωγικού Εργαστηρίου

Καλησπέρα σας. Θα καταθέσω κάποιες σκέψεις ως μέλος της Εθελοντικής Εργασίας Θεσσαλονίκης και ως εργαζόμενος κατά καιρούς στο παραγωγικό της εργαστήριο. Οι σχέσεις εργαστηρίου και οργάνωσης έχουν ήδη περιγραφεί σε προηγούμενες παρεμβάσεις και δεν θα μείνουμε σε αυτό. Αντίθετα, θα προσπαθήσουμε να συνδέσουμε τις εμπειρίες και τα ζητήματα που κατά περιόδους προκύπτουν με όσα πραγματεύεται η σημερινή κουβέντα (οργάνωση ομάδας, τρόπος λήψης αποφάσεων, οργανόγραμμα, διαχείριση οικονομικών, αμοιβές, διαχείριση προβλημάτων μες στην ομάδα), καταθέτοντας και τις λιγότερο ή περισσότερο αποτελεσματικές λύσεις που έχουμε βρει για κάποια από αυτά.

Εκ των πραγμάτων, θα υποκύψουμε ενίοτε στον πειρασμό της περιπτώσιολογίας και των παραδειγμάτων, καθώς θέλουμε να βάζουμε τα πράγματα στις πιο αληθινές τους διαστάσεις, πέρα από τους τρόπους με τους οποίους φανταζόμαστε ότι όλα θα λειτουργήσουν υπέροχα, αλλιώς ούτε πάντα εφαρμόζονται ούτε όταν εφαρμόζονται αποδίδουν πάντα τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Τρόπος λήψης αποφάσεων: Ξεκινώ με το πολύ γενικό αυτό σχήμα που εντάσσεται και περιγράφεται υπό αυτό τον όρο. Σε κάθε περίπτωση μπορούμε να πούμε πως επιλέγεται μια όσο γίνεται οριζόντια μορφή οργάνωσης και απόφασης. Δεν υφίσταται η έννοια του διευθυντή, εργολάβου κ.λπ. που θα αποφασίσει και θα διατάξει, ανεξάρτητα ή/και πέρα από τη γνώση και

τη βούληση των υπολοίπων. Έτσι κινούμαστε σε τρία επίπεδα συνάντησης, συνεννόησης και συναπόφασης.

Λαμβάνουν χώρα (λίγες είναι η αλήθεια) διευρυμένες συναντήσεις, όπου κουβεντιάζονται και προγραμματίζονται τα συνοπτικότερα και γενικότερα θέματα του παραγωγικού. Αστεειεύομενοι, θα λέγαμε πως είναι οι συναντήσεις στις οποίες βγαίνει η «γραμμή» (συνδυαζόμενη με τη «γραμμή» της οργάνωσης στο βαθμό που αυτή εμπλέκεται στην πορεία του παραγωγικού). Σε αυτές τις συναντήσεις θα οργανωθεί σε βάθος χρόνου η προοπτική της ομάδας, το πού στοχεύει· εδώ θα συζητηθούν οι δυνατότητες για νέα έργα, η επιβεβαίωση για τα συνήθη και τακτικά· εδώ θα σχεδιαστεί ένα άνοιγμα ή μάζεμα της ομάδας, οι ανάγκες και η κάλυψή τους σε επιπλέον υλικό, σε διαφήμιση, ο γενικότερος οικονομικός απολογισμός και προϋπολογισμός. Θα ήταν μάταιο να προσπαθήσουμε να μεταφέρουμε μια ιδανική εικόνα αυτής της διαδικασίας. Η διεξαγωγή της προκύπτει περισσότερο από τις ανάγκες και την πίεση που μας ασκούν τόσο σε ομαδικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο κι όχι από κάποια τακτικότητα και ορισμένη συνέχεια. Αυτό, βέβαια, δεν είναι απαραίτητα αρνητικό, το σχολιάζω μόνο για να δείξω πως δεν πρέπει να φανταζόμαστε μια δομή-επιχείρηση που όλα και όλοι δουλεύουν ρολόι, «ο χρόνος είναι χρήμα» κ.λπ. Θα ήταν μάλλον πιο βοηθητικό στην κατανόηση όσων περιγράφονται ένα μοντέλο μιας αρκετά –εως πολύ– επαγγελματικής στη δουλειά

* *Διεύθυνση:* Μαραθώνος 9, 56121, Αμπελόκηποι Θεσσαλονίκης, τηλ.: 2310 726085, 735554, e-mail: info@ethelontiki.gr. Παρουσίαση στο Εκπαιδευτικό Εργαστήριο για την Κοινωνική Οικονομία, Θεματική Ενότητα «Εσωτερική Οργάνωση», Κυριακή 9.1.2008.

της, αλλά ερασιτεχνικής στη διάθεσή της επιχείρησης που αν και καταλαβαίνει ότι ίσως θα έπρεπε να παίξει περισσότερο με τους όρους management (ό,τι κι αν αυτό σημαίνει), δε το θέλει πραγματικά και κάνει εντέλεια κάτι που άλλοτε αποδίδει εξαιρετικά κι άλλοτε όχι. Αντιστοίχως λοιπόν, θα λέγαμε πως και οι αποφάσεις των ευρύτερων αυτών συναντήσεων, χωρίς να αμφισβητούνται στην ουσία τους, δεν εφαρμόζονται πάντα, λόγω μωδιότητας, έλλειψης χρόνου (ή υπεραφθονίας χρόνου, οπότε και τα μέλη του παραγωγικού σκορπίζουν λιγότερο ή περισσότερο στην αναζήτηση επιβίωσης). Κι αυτό αφορά κυρίως στους πιο μεγάλους και με προοπτική σχεδιασμούς, στις πολιτικές διεύρυνσης κ.λπ.

Οι συναντήσεις και οι συνελεύσεις πριν από τα «μεγάλα» έργα: Όταν έχουμε μπροστά μας π.χ. τα φεστιβάλ της Καλαμαριάς, υπάρχει η ανάγκη να βρεθούμε να κανονίσουμε διάφορα, ποιοι θα δουλέψουν, πότε, πότε θα ξεκινήσουμε, ποιοι (και ποιες, να μη ξεχνιόμαστε) θα φροντίσουν άλλες παράλληλες, πιο μικρές δουλειές, πώς θα εξασφαλιστεί η καλύτερη απόδοση της ομάδας, πώς θα γίνουν κάποιες προμήθειες, θα αγοραστούν απαραίτητα καινούρια εργαλεία κ.λπ. Είναι είναι ένας απαραίτητος σχεδιασμός που δε γίνεται πάντα με την ίδια επιτυχία. Στη συνέχεια θα εξηγήσουμε και με ποια κριτήρια και όρους κουβεντιάζονται και αποφασίζονται όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, αλλά και τους παράγοντες που παίζουν ρόλο σε αυτές τις αποφάσεις.

Η συνεννόηση και η συναπόφαση στο πεδίο: Πρόκειται για την απαραίτητη διαδικασία για την εξασφάλιση της ομαλής και λειτουργικής συνύπαρξης της ομάδας, όταν αυτή βρίσκεται πλέον επί τω έργω. Πολλές φορές συμπληρώνει (αν όχι αναπληρώνει τις ελλείψεις) διαδικασίες του προηγούμενου επιπέδου. Περιλαμβάνει τα πιο απλά κι αδιάφορα ζητήματα (τι ώρα θα κάνουμε διάλειμμα κι από πού θα παραγγείλουμε), τα κάπως πιο σημαντικά των ωραρίων και της έντασης της εργασίας, αλλά και τα πλέον δύσκολα που έχουν να κάνουν με συγκρούσεις εντός της ομάδας, τις σχέσεις μεταξύ μας, τη σχέση με αυτούς (δήμους, ιδιώτες κ.λπ.) που έχουν δώ-

σει το συγκεκριμένο έργο. Σαφώς και έχουν υπάρξει περιπτώσεις που έχει διακοπεί η ροή της εργασίας, για να λυθούν τέτοια ζητήματα, καθώς θεωρούνται φοβερά κρίσιμα για ζωή του παραγωγικού και του συνεργατικού, κολεκτιβιστικού σχεδόν τρόπου που θέλει να λειτουργεί.

Θα περάσουμε στη συνέχεια στην πιο ειδική προσέγγιση διαφόρων παραμέτρων και ζητημάτων που καλούμαστε να απαντήσουμε συχνά. Με άλλα λόγια, στα θέματα ακριβώς που η ικανοποιητική λύση τους μπορεί να βοηθήσει και να προάγει τη λειτουργία της ομάδας, ενώ η μη λύση τους μπορεί να αποδειχτεί φοβερά επιζήμια και καταστροφική για το πνεύμα, το κλίμα και τελικά την αποτελεσματικότητά της.

Επιλογή: Ποιος δουλεύει σε κάθε έργο. Είναι από τα πιο κρίσιμα ζητήματα, αφού σχετίζεται με την παραγωγικότητα, την «καλή δουλειά» που θα ικανοποιήσει και θα εξασφαλίσει και άλλες επόμενες δουλειές, την καλή λειτουργία της ομάδας, το πόσο ανοιχτή ή κλειστή είναι, το πώς εφαρμόζει στην πράξη κάποιες αρχές και επιδιώξεις της. Το στήσιμο της ειδικότερης ομάδας ξεκινά εκ των πραγμάτων από τον μάστορα. Η έννοια του μάστορα, με τον τρόπο που αυτή χρησιμοποιείται και για τα πράγματα που εκφράζει στο λεξιλόγιο του παραγωγικού, παίζει έναν ιδιαίτερο ρόλο και γι' αυτός μου επιτραπεί μια μικρή επεξηγηματική παρένθεση. Ο μάστορας είναι αυτός που ξέρει καλύτερα, λόγω εμπειρίας και τεχνικής, τη δουλειά. Αυτός που θα αποτελέσει τον άξονα του κάθε συνεργείου, αυτός που αναγνωρίζει ο εργοδότης ή το συνεργείο που δουλεύει παράλληλα σε ένα έργο. Δεν είναι πάντα ένας και ο ίδιος στην περίπτωση μας (αν και σε κάποιες δουλειές λόγω παράδοσης είναι δύσκολο και ίσως αδιάφορο να αλλάξει)· μπορεί να διαφοροποιηθεί ανά έργο και ανάλογα με τις ειδικές απαιτήσεις του (π.χ. άλλος θα αναλάβει ένα θέατρο, άλλος κάτι πιο παραδοσιακά οικοδομικό, άλλος κάτι που σχετίζεται με ηλεκτρολογικά). Επίσης, παίζει ρόλο και το μοίρασμα της δουλειάς σε περιόδους πληθώρας έργων. Ο μάστορας έχει άτυπα τον πρώτο λόγο στα τεχνικά ζητήματα της δουλειάς και στο σχετικό τους σχεδιασμό. Δεν είναι θέμα τυπικής ιεραρχίας και μπορεί να αμφισβητείται και να συζητά το πώς

θα γίνει κάτι. Επίσης θα δουλέψει το ίδιο με τους υπόλοιπους και τις υπόλοιπες, δε θα έχει ένα ρόλο επίβλεψης και μόνο. Η «εξουσία» του, όμως περιορίζεται εκεί, δεν έχει παραπάνω λόγο στο οικονομικό ή στο κομμάτι της ζωής της ομάδας πέρα από την παραγωγή. Γύρω από αυτό συγκροτείται μια ομάδα που προκύπτει από συνδυασμό παραγόντων. Σε κάθε περίοδο μπορεί κανείς να μιλήσει για έναν υφιστάμενο πυρήνα ατόμων που απαρτίζουν το παραγωγικό εργαστήριο (ουσιαστικά αυτοί που διαλέγουν να αφιερώσουν το χρόνο τους στις ανάγκες του στη συγκεκριμένη περίοδο και περιμένουν αντιστοίχως να απασχοληθούν). Σε πιο μεγάλα έργα, δουλεύουν σχεδόν πάντα όλοι και συμπληρώνεται η ομάδα από κόσμο με ανάγκη να δουλέψει και δυσκολία να απασχοληθεί κάπου αλλού. Έτσι έχουν δουλέψει ανάπηροι, πρόσφυγες και μετανάστες, και γενικά άτομα από ομάδες που υφίστανται τον κοινωνικό αποκλεισμό. Αυτό δε γίνεται σε μια λογική γενναιοδωρίας και φιλιανθρωπίας, αφού οι απαιτήσεις είναι αντίστοιχες για τον καθένα και την καθημία και ανάλογες με τις δυνατότητές τους. Σε πιο μικρές δουλειές δουλεύει (ή επιθυμούμε και προσπαθούμε να δουλέψει) ο κανόνας του «ποιος έχει περισσότερη ανάγκη». Αυτό απαιτεί εξαιρετικά επίπεδα ειλικρίνειας, κατανόησης και ορθής κρίσης από όλα τα μέλη του εργαστηρίου, και δεν μπορεί να κριθεί αντικειμενικά η επιτυχία του. Η περιορισμένη ύπαρξη γκρίνιας και φιλονικιών γι' αυτό το ζήτημα μας επιτρέπει να θεωρήσουμε πως εφαρμόζεται με σχετική αποτελεσματικότητα.

Φυσικά, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν στη σύνθεση της ομάδας. Οι δυο σημαντικότεροι είναι ίσως οι τεχνικές γνώσεις και η εμπειρία που απαιτεί το εκάστοτε έργο (ας μην ξεχνούμε ανεξάρτητα από το πλαίσιο μιας ιδεατής –σχεδόν ρομαντικής– κατάστασης ότι στο τέλος πρόκειται πάντα για δουλειά, για παραγωγή μέσα στον καπιταλισμό με τις απαιτήσεις σε αποδοτικότητα, ποιότητα και ταχύτητα που αυτή συνεπάγεται– δίκαια ή άδικα) και η φροντίδα για το καλό κλίμα εντός της ομάδας. Το πρώτο γίνεται μάλλον εύκολα κατανοητό, θα ήθελα να σχολιάσω, όμως, λίγο το δεύτερο. Είναι σαφές, πιστεύω, πως δε δουλεύουν όλοι το

ίδιο ευχάριστα με όλους, πως οι ίδιοι άνθρωποι σε διαφορετικούς συνδυασμούς μπορούν να αποδώσουν λιγότερο ή περισσότερο, να κουραστούν λιγότερο ή περισσότερο, να αισθάνονται καλά και ικανοποιημένοι λιγότερο ή περισσότερο. Δε θα έπρεπε να φανταστεί κανείς ότι όλα αυτά μετριοούνται με εργατολογικά κριτήρια ιδανικής σύνθεσης μιας ομάδας εργασίας, σίγουρα, όμως, υπάρχουν στο πίσω μέρος του μυαλού όλων σε κάθε σχεδιασμό και γι' αυτό ανά περιόδους προκύπτουν ομάδες που ξανασυστήνονται για κάποιο έργο ακριβώς όπως ήταν σε προηγούμενο ή για ομάδες στις οποίες θα γίνουν διορθωτικές κινήσεις κατά τη διάρκεια του ίδιου του έργου.

Σε συνέχεια αυτού είναι απαραίτητο να παρατεθεί ένα μικρό σχόλιο πάνω στην αντιμετώπιση προβλημάτων που προκύπτουν εντός της ομάδας. Αυτά μπορούν να αφορούν: α) τις σχέσεις των μελών της, β) τους ρυθμούς που έχει ο καθένας και πώς αυτοί συμβαδίζουν ή ακόμα και επηρεάζουν τους ρυθμούς όλης της ομάδας και γ) τις ιεραρχίες και εξουσιαστικές πρακτικές που μπορεί να αναπτυχθούν από άτομα που συμμετέχουν σε μια ομάδα απέναντι στα υπόλοιπα μέλη της ίδιας –ευρύτερης– ομάδας. Το σχήμα που μπορούμε να πούμε ότι μας καλύπτει σε αυτές τις περιπτώσεις είναι η προσπάθεια να βρεθεί η ισορροπία και η χρυσή τομή ανάμεσα στο ξεπέρασμα των διακρίσεων, αποκλεισμών και ανισοτήτων κάθε είδους, στην κατανόηση και το σεβασμό της διαφορετικότητας στην προσωπικότητα και στη δουλειά του καθενός και της καθημίας, καθώς και στην απαραίτητη αντίληψη της παραγωγικής διαδικασίας και των απαιτήσεών της ως τέτοιας.

Και περνά στο τελευταίο σημείο που θα θέλαμε να θίξουμε και το οποίο αφορά στη διαχείριση των οικονομικών, στον τρόπο και τον υπολογισμό της πληρωμής. Αυτό ξεκινά με το δεδομένο ότι δεν είναι όλα τα έργα ίδια. Υπάρχουν διαφορετικά περιθώρια απασχόλησης ατόμων, διαφορετικά περιθώρια κέρδους, διαφορετικές απαιτήσεις για αυστηρότητα στην τήρηση του χρονοδιαγράμματος. Μετά από δοκιμή διαφόρων μεθόδων (που το ιστορικό τους δεν γνωρίζω επακριβώς και ίσως δεν έχει και μεγά-

λη σημασία) αυτό που εφαρμόζεται τα τελευταία τουλάχιστον 2 χρόνια είναι η πληρωμή όχι κατά έργο, αλλά με την ώρα. Ουσιαστικά συμφωνούμε ένα κοινό ωρομίσθιο (που προκύπτει από τις πιο μεγάλες και σταθερές δουλειές που αναλαμβάνουμε) και ανά έργο κάποιος σημειώνει (όχι σε λογική βεβαίως χτυπάω κάρτα) πόσες ώρες έχει δουλέψει ο καθένας. Η αμοιβαία εμπιστοσύνη (και επομένως και η υπευθυνότητα και ειλικρίνεια που δικαιολογεί αυτή την εμπιστοσύνη) είναι απαραίτητη. Μια ασφαλιστική δικλίδα σε αυτό είναι η κυκλική επιφόρτιση με αυτό το καθήκον (που βρωμάει εξουσία εκ των πραγμάτων). Στο βαθμό που έχει βρεθεί πλέον ένα ποσό που είναι αξιοπρεπές, αλλά και δίνει τις απαραίτητες εγγυήσεις βιωσιμότητας για την ομάδα, αλλά και την Εθελοντική ως οργάνωση, το σύστημα αυτό παρά τα προβλήματά του δουλεύει.

Ποια είναι τα προβλήματα; Κάποιες μαύρες τρύπες που δημιουργούνται (ευτυχώς σπάνια) από έργα που έχουν πέσει έξω στο χρονοδιάγραμμά τους, στα οποία έχουν προκύψει έκτακτες δυσκολίες που τα καθυστερούν ή στα οποία δημιουργούνται επιπλέον έξοδα. Η αντιμετώπιση όλων αυτών σημαίνει επιπλέον ώρες δουλειάς για την ομάδα του έργου, που όμως δεν συνεπάγεται και μια επιπλέον εισροή εσόδων, εξ ου και οι τρύπες που φυσικά αναγκάζονται να καλυφθούν από αλλού.

Επίσης, η περίεργη αίσθηση που δημιουργείται όταν σύσσωμο ένα συνεργείο δουλεύει με χαμηλούς ρυθμούς και παραγωγικότητα, γράφοντας όμως ώρες (κάτι που μπορεί να οδηγήσει και στο παραπάνω) ή η περίπτωση εντός ενός συνεργείου που βγάζει το έργο κατά τα προγραμματισμένα, αν υπάρχουν διαφορετικές ταχύτητες, σε σημείο που κάποιοι να αισθάνονται αδικημένοι. Η καλύτερη λύση γι' αυτά είναι πάντα η ανοιχτή κουβέντα, χωρίς περιστροφές και υπονοούμενα. Η εμπειρία δείχνει πως τέτοιες καταστάσεις που δεν αντιμετωπίζονται με αυτή την ευθύτητα και την ειλικρίνεια έχουν πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες να οδηγήσουν σε παρεξηγήσεις, συγκρούσεις και διαλυτικές τάσεις. Βέβαια, η συζήτηση δεν συνεπάγεται και τη λύση όλων των προβλημάτων και υπάρχουν περιπτώ-

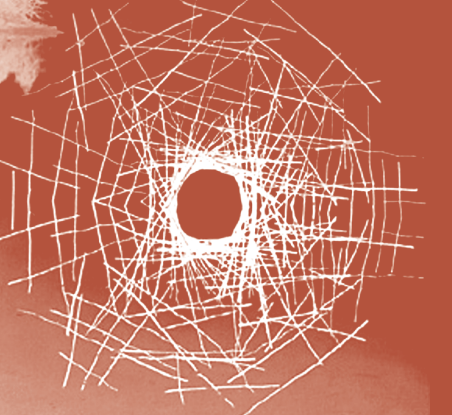
σεις που υπάρχουν εκκρεμότητες από παρόμοιες καταστάσεις.

Από την άλλη, θα πρέπει να αναφέρουμε και τα θετικά αυτού του μοντέλου σε σύγκριση με άλλα. Μια δουλειά που «πέφτει έξω» δεν είναι απαραίτητα ευθύνη αυτών που δουλεύουν εκεί. Καθώς ο σχεδιασμός και οι προσφορές έργου γίνονται κεντρικά, ένας κακός σχεδιασμός δεν είναι λογικό και σωστό να πληρωθεί μόνο από κάποιους, αλλά θα πρέπει να μοιραστεί και να καλυφθεί από άλλους πιο καλούς. Επίσης, εφόσον είναι πολύ δύσκολο στο μισθολογικό να δουλέψει το «στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του» (μη έχοντας εντέλεια και φοβερά ωρομίσθια και οικονομική άνεση, ώστε να έχουμε τις βασικές ανάγκες όλων προκαταβολικά εξασφαλισμένες και να εξεταστούν οι πιο ειδικές του καθενός), με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται το «ο καθένας ανάλογα με τις δυνατότητές του». Εφόσον κάποιος έχει διάθεση να δουλέψει και προσπαθεί να συμβαδίσει κατά το δυνατό με την ομάδα, δε θα ελεγχθεί η απόδοσή του και η παραγωγικότητά του, ώστε να αμοιφθεί διαφορετικά είτε προς τα κάτω είτε προς τα πάνω, εν είδει «μπόνους παραγωγικότητας». Και τοιμώ να πω πως αυτό είναι κάτι που σε τελική ανάλυση στις περισσότερες περιπτώσεις εκτιμάται και μεταφράζεται σε καλύτερη συμμετοχή και εργατικότητα και όχι σε εφησυχασμό και αδιαφορία, ακριβώς ίσως επειδή συμβάλλει στην αίσθηση της ομάδας και απομακρύνεται από τις λογικές του τυπικού εργολάβου-αφεντικού. Να σημειώσουμε εδώ ότι στο παραγωγικό εργαστήριο αναγνωρίζουμε πια την ιδιαίτερη συνεισφορά κάποιων που θα φροντίσουν ορισμένα γραφειοκρατικά ζητήματα (τιμολόγια, επαφές, τρέξιμο σε υπηρεσίες και τράπεζες, αγορά υλικών κ.ά.) και κάνουμε μια αντιστοίχιση σε εργατώρες αυτής της συμμετοχής. Ποσοτικοποιούμε, δηλαδή, κάτι που είναι στην περίπτωση μας αρκετά διασκορπισμένο μέσα στο χρόνο και το χώρο ώστε να πληρωθεί αναλόγως με τα υπόλοιπα.

Ένα ζήτημα που προκύπτει και θα είναι κοινό σε όσες από τις ομάδες βρίσκονται σήμερα εδώ και συνεργάζονται και αναλαμβάνουν έργα Δήμων, του Δημοσίου γενικότερα, υπηρεσιών κ.λπ. είναι η έγκαιρη πληρωμή των αμοιβών.

Είναι γνωστό πως οι αποπληρωμές των έργων γίνονται συχνά με τεράστιες καθυστερήσεις (ακόμα και ετών) και αυτό συνεπάγεται καθυστερήσεις στην πληρωμή των εργαζομένων με ένα κοινώς αποδεκτό ως δίκαιο σύστημα. Η λογική του «πρώτος δουλεύεις-πρώτος πληρώνεσαι» (με το πρώτο να χρησιμοποιείται με τη χρονική του σημασία και όχι με την έννοιά του ως ποιοτικός χαρακτηρισμός), αν και είναι αυτό που έρχεται απευθείας στο μυαλό, ως η πιο λογική προσέγγιση, δε δουλεύει τόσο απλά και ανεμπόδιστα, καθώς σε κάποιες περιόδους υπάρχει υπερσυγκέντρωση χρεών και καλύπτουμε τρύπες χωρίς σχεδιασμό ή για να ακροβοληγώ με έναν σχεδόν σχεδιασμό που δεν είναι πάντα εφικτός λόγω των πιέσεων (καθώς πέρα από τις αμοιβές υπάρχουν κι άλλα έξοδα, για αποθήκες, ΦΠΑ, υλικά, κ.λπ.). Επίσης, δεν είναι δεδομένο για όλους όσους δουλέψουν ότι θα πληρωθούν για μια δουλειά που κάνουν τώρα για παράδειγμα σε ένα χρόνο, κάτι που ισχύει κυρίως για όσους δεν

έχουν μια τόσο σταθερή και συνειδητή σχέση με το παραγωγικό εργαστήριο ή που δεν έχουν άλλα περιθώρια εξεύρεσης πόρων. Ακόμα, μπορεί κάποιες αμοιβές να προηγούνται χρονικά, αλλά να αφορούν σε μια περιορισμένη χρονικά συμμετοχή (μετά την οποία αυτός που δούλεψε βιοπορίζεται διαφορετικά και δεν είναι η κεντρική του πηγή το εργαστήριο), ενώ οι αμοιβές κάποιων που έχουν ως βασικό άξονα βιοπορισμού το παραγωγικό εργαστήριο να έπονται. Δεν υπάρχει μια δεδομένη και καταγεγραμμένη συμφωνία για το τι είναι το πιο δίκαιο να προηγηθεί σε κάθε περίπτωση. Προσπαθούμε να κρατήσουμε ισορροπίες, πέφτοντας, όμως, συχνά σε λάθη και δεν είναι συνεπώς εφικτή πάντα η καλύτερη διαχείριση. Αλλά αυτά άπτονται πλέον μιας κουβέντας για τη βιωσιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων που διαπερνά, αναγκαστικά θεωρώ, όλες τις θεματικές αυτού του συνεδρίου και δεν θα επεκταθώ σε περισσότερα σχόλια, πέρα από αυτά που ήδη είπα ή υπονόησα.

Κοινωνική Οικονομία, Συμβουλευτική και Δικτύωση για την Απασχόληση και τη Βιώσιμη Ανάπτυξη

Σκεύος Παπαϊωάννου *

Α. Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Πολιτική

1. Σύγχρονες κοινωνικές εξελίξεις και νέα οικονομία

Η σημερινή κρίση, και όχι μόνο, επιβεβαιώνει ότι βρισκόμαστε σε μια κατάσταση όπου ένας μεγάλος μετασχηματισμός βρίσκεται σε εξέλιξη και ο οποίος, ανεξάρτητα από το πώς θα τον ονομάσουμε, δεν αφήνει τίποτα ανέπαφο, ούτε φυσικά και τις μικρές ή μεγάλες κοινωνίες. Η καπιταλιστική επιχείρηση που παλιότερα εξασφάλιζε μόνιμη απασχόληση στους εργαζόμενους της και χρόνο με το χρόνο παρήγαγε τα ίδια προϊόντα και υπηρεσίες έχει σχεδόν εξαφανιστεί. Οι πολιτικοί προωθούν με ταχύτατους ρυθμούς τη διάλυση του κράτους (λιγότερο κράτος!!), εκποιούν τη δημόσια περιουσία και επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας (την ονομάζουν ωστόσο ιδιωτικοποίηση και εξυγίανση!!), με στόχο τάχα να πλήξουν τη γραφειοκρατία και να προωθήσουν την ανάπτυξη διαμέσου των επενδύσεων της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Τον πόλεμο κατά του κράτους, των θεσμών και της γραφειοκρατίας είχαν κηρύξει και οι επαναστατημένοι νέοι της δεκαετίας του '60, αλλά βέβαια με έναν εντελώς διαφορετικό στόχο: να ανοίξουν τον δρόμο για μια αμεσοδημοκρατική, αυτόνομη και αυτοδιαχειριζόμενη κοινωνικά οργανωμένη κοινωνία. Με άλλα λόγια, άμεσες διανθρώπινες σχέσεις εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης, οι οποίες θα πρέπει να είναι συνεχώς υπό διαπραγμάτευση και αλληλαγή. Ένας κόσμος προσανατολισμένος στην κοινότητα, εντός της οποίας ο καθένας θα αντιδρά ευαίσθητα στις ανάγκες των άλλων. Αυτό που όμως σήμερα συμ-

βαίνει είναι ότι η αποδόμηση του κράτους και η άνευ όρων εκχώρηση όλων των πρωτοβουλιών στην αγορά καθώς και ο κατακερματισμός των μεγάλων θεσμών σημαίνει για πολλούς ανθρώπους επίσης κατακερματισμό της ζωής τους, καθώς και πλήρη εξάρτηση από τις επιλογές και διαθέσεις της οικονομίας και της αγοράς. Η αναδιοργάνωση των εργασιακών σχέσεων και οι απαιτήσεις της εργασίας προκάλεσαν έναν αποπροσανατολισμό και μια αποδιοργάνωση της οικογενειακής ζωής, των φιλικών και κοινωνικών σχέσεων, αλλά και της στράτευσης σε κοινωνικοπολιτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες. Η μετακίνηση, η μετανάστευση, η ευελιξία, όπως κατ' ευφημισμό λέγεται, σύμβολο και χαρακτηριστικό της εποχής της παγκοσμιοποίησης εξαναγκάζει σε διαρκή μετακίνηση, σε χαλαρές, μη δεσμευτικές σχέσεις με ανθρώπους και τόπους. Γεγονός μένει ότι η αποδυνάμωση και η αδρανοποίηση των θεσμών και του κράτους δεν οδήγησε σε περισσότερη κοινότητα. Όλα αυτά συμβαίνουν τη στιγμή κατά την οποία η οικονομία και η παραγωγή πλούτου βρίσκονται σε έκρηξη, λόγω και του ανύπαρκτου ελέγχου της οικονομικής δραστηριότητας από το κράτος και το πολιτικό σύστημα. Ταυτόχρονα, η τεχνολογία καταγράφει μια νέα επανάσταση και οι τεχνολογικές εξελίξεις σε αυτή την περίοδο βρίσκονται σε μια δυναμική διαδικασία που έχει τεράστιες επιδράσεις στην ανάπτυξη. Αυτή η ανάπτυξη, όμως,

* Καθηγητής και Πρόεδρος του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Διευθυντής του Εργαστηρίου Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας του παραπάνω Τμήματος, τηλ. & fax: +30 28310 77846, e-mail: skevos@social.soc.uoc.gr.

κατά φαινομενικά παράδοξο τρόπο αυξάνει τις οικονομικές ανισότητες και την κοινωνική αστάθεια και ρευστότητα. Πέραν τούτων, βιώνουμε μια τεράστια στροφή του κεφαλαίου προς τον χρηματοπιστωτικό τομέα και παρατηρούμε επενδύσεις σε χρηματιστηριακές και άλλες ριψοκίνδυνες δραστηριότητες με σκοπό το γρήγορο και εύκολο κέρδος με αποτέλεσμα την πρωτοφανή κρίση, αλλιά και τη δραματική μείωση των ευκαιριών απασχόλησης και επομένως τη δραματική αύξηση της ανεργίας. Οι όποιες παραγωγικές επενδύσεις, πραγματοποιούνται κυρίως σε χώρες με χαμηλό επίπεδο κόστους εργασίας, όπου τα εργατικά δικαιώματα και η οργάνωση των εργατών είναι ανύπαρκτη. Το τελευταίο έχει στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες, και όχι μόνο, ως συνέπεια την αποδυνάμωση των οργανωμένων συλλογικοτήτων που αγωνίζονται για τα δικαιώματα των εργαζομένων, για διεύρυνση της δημοκρατίας, για ισότητα ευκαιριών και βελτίωση των όρων ζωής όλων των πολιτών.

Νεωτερικότητα (modernity) σημαίνει κίνηση, αλλαγή, σημαίνει το εφήμερο, το βιαστικό, το πρόσκαιρο, το καινούριο το οποίο είναι και αμφιλεγόμενο, που είτε ενσωματώνεται γρήγορα σ' αυτό που ήδη υπάρχει και περιφρουρείται, και υπ' αυτή την έννοια γίνεται κλασικό, ή γρήγορα θα εξαφανιστεί.¹ Η συνέχεια (continuity), η οποία σε μια παλιότερη περίοδο θεωρείται ως αξία και σταθερή αλήθεια («Nature does not make any leaps») ανατρέπεται άρδην από τη σύγχρονη αντίληψη της νεωτερικότητας («Nature does not but make leaps») καθιερώνοντας έτσι την ασυνέχεια (discontinuity) ως αξίωμα. Ως αποτέλεσμα, έχουμε την έναρξη μιας δημιουργικής διαδικασίας αναταραχής, η οποία προχωρεί μαζί με το χάσμα, την καταστροφή και την ανασφάλεια: μιας διαδικασίας η οποία μετατρέπει τον ακατάστατο κόσμο σε πραγματικό κόσμο. Οι αντιφάσεις, η αυτοκαταστροφή, τα διαλυτικά στοιχεία και η παρόρμηση αποτελούν συστατικά της νεωτερικότητας. Η απογοήτευση, η απόρριψη και η παραποίηση αποτελούν μέρος της νεωτερικότητας τόσο, όσο και η διαδικασία καθαυτή.²

Η νεοφιλελεύθερη αντίληψη, έχει διαδοθεί, ανά τον κόσμο, δίκην επιδημίας, και απειλεί με αλλαγή εποχής, αλλαγή παραδείγματος: αυτή παράγει και απελευθερώνει ένα τεράστιο δυναμικό από ανασφάλεια, αδυναμία, κοινωνική απένταξη και περιθωριοποίηση, ανεργία, φτώχεια, ανισότητες, και ταυτόχρονα αποσυλλογικοποίηση και εξατομίκευση. Αγώνες αιώνων, για την κατάκτηση της δημοκρατίας, της ελευθερίας, της αλληλεγγύης, της ισότητας, της δικαιοσύνης, αμφισβητούνται: όλα αυτά παγκοσμιοποιούνται, και ισχύουν όχι μόνο για τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, για τα μεγάλα αστικά κέντρα, αλλιά και για την περιφέρεια γενικά και ιδιαίτερα για τις αγροτικές και δομικά μη αναπτυγμένες περιοχές. Ποτέ αλλοτε στην ιστορία αυτού του πλανήτη και της ανθρωπότητας, δεν έχει πλήξει η ανισότητα, ο αποκλεισμός, η πείνα, και δια μέσου αυτών η οικονομική καταπίεση και εξαθλίωση, τόσες πολλές ανθρώπινες υπάρξεις. Στις τελευταίες μάλιστα περιοχές, η κατάσταση αυτή είναι πιο δραματική, αφού αντιδρούν οι περιοχές αυτές πολύ αργά, έναντι αυτών των αλλαγών, και μάλιστα απροετοίμαστες όπως είναι, αντιδρούν αυθόρμητα, βασισμένες σε παραδοσιακές μορφές συνείδησης και συμπεριφοράς, αρνητικά και αμυντικά με απόλυτη απόρριψη, ή αντίθετα με άκριτη αποδοχή και υποταγή, ή με έναν αναποτελεσματικό συνδυασμό και των δύο. Σε μια τέτοια επιθετική διεύρυνση της νεωτερικότητας σε παραδοσιακές κοινωνίες και κοινότητες διαλύονται παλιές δομές, αλλιά δεν δημιουργούνται νέες, και πάντως όχι αμέσως. Εξάλλου, οι όποιες προσπάθειες δημιουργίας δομών προέρχονται συνήθως από τα πάνω, και ειδικότερα στην Ελλάδα, με αφορμή την ύπαρξη πόρων από την Ευρωπαϊκή Ένωση όπως και το παρόν πρόγραμμα. Οι υποκειμενικές δομές είναι βέβαια πιο επίμονες ενάντια σε αλλαγές και βρίσκονται σε σχέση ασύγχρονη, αναντίστοιχες προς τις αντικειμενικές συνθήκες. Η κοινωνική διαδικασία εκσυγχρονισμού οδηγεί στο επίπεδο των σχέσεων ζωής σε φαινόμενα μιας κοινωνικής αλλαγής, που διαλύουν το σχε-

1. Henri Lefebvre, Einführung in die Modernität, Zwölf Präludien, Frankfurt a/M. 1978, σελ. 200, 216.

2. Henri Lefebvre, Einführung in die Modernität, Zwölf Präludien, Frankfurt a/M. 1978, σελ. 200, 216.

τικά σταθερό και προβλέψιμο σύνθετο παιγνίδι των οικονομικών, αξιακών και πολιτιστικών κανόνων με τους υποκειμενικούς τρόπους επεξεργασίας και πρότυπα προσανατολισμού, το οποίο μέχρι τώρα ήταν χαρακτηριστικό για μια συλλογική σχετικά ισχύουσα κατανόηση της κανονικότητας («κανονική» ζωή, «κανονική βιογραφία»). Αυτό σημαίνει όμως ταυτόχρονα, ότι ένας μεγάλος αριθμός διασυνδέσεων μεταξύ των συνθηκών ζωής και των πρότυπων των υποκειμενικών τρόπων ζωής έγινε εφικτός και (τουλάχιστον εν μέρει) κοινωνική πραγματικότητα. Ο Münchmeier μιλάει σε σχέση με αυτό το φαινόμενο για έναν «πολλήλαπιασμό των προτύπων κανονικότητας». Η διάλυση της συλλογικής δεσμευτικότητας του θεσμού της «κανονικής βιογραφίας» συνεπάγεται ταυτόχρονα την «εξατομίκευση» των προτύπων ζωής. Αυτό σημαίνει, ότι αυτά θα πρέπει να τύχουν επεξεργασίας, να παραχθούν και να νομιμοποιηθούν ατομικά και μάλιστα συγκριτικά πιο έντονα.³ Αυτό οδηγεί σε μια σειρά από φαινόμενα κρίσης, που θέτουν παραδοσιακές δομές υπό αμφισβήτηση. Όσο βέβαια οι παραδοσιακές δομές λειτουργούν ακόμη, είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν τις κρίσεις αποτελεσματικά, έτσι που να αποφεύγονται οι δραματικές αρνητικές επιδράσεις.

Με δεδομένη ωστόσο την παρατηρούμενη προϊούσα διάβρωση αυτών των θεσμών προβλέπεται ένα προβληματικό μέλλον.

Κατά τον Richard Sennett⁴ κάτω από αυτές τις συνθήκες αστάθειας, ανασφάλειας, κατακερματισμένων κοινωνικών συνθηκών και θεσμών μόνο ένα ορισμένο είδος ανθρώπου θα μπορούσε να ευημερήσει. Ωστόσο, αυτός ο ιδανικός άνθρωπος θα πρέπει, κατά τον Richard Sennett, να ελέγξει και να διαχειριστεί με επιτυχία τουλάχιστον τις εξής τρεις προκλήσεις:

Η πρώτη αφορά τον χρόνο: θα πρέπει να συμφιλιωθεί με βραχυπρόθεσμες σχέσεις και ενώ μετακινείται γρήγορα από τη μια υποχρέωση στην άλλη, από τη μια δουλειά στην άλλη, από ένα τόπο σε έναν άλλο. Όταν οι θεσμοί, οι

συλλογικότητες και το κοινωνικό κράτος, αποδυναμωμένοι και κατακερματισμένοι πλέον, δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσουν και να εγγυηθούν μακροπρόθεσμα ένα σχετικά σταθερό πλαίσιο, θα πρέπει κατά πάσα πιθανότητα το μεμονωμένο άτομο να αυτοσχεδιάσει τη βιογραφία του ή ακόμη να αρκестεί σε ένα ρευστό αυτοσυναίσθημα.

Η δεύτερη πρόκληση αφορά τις ικανότητες, δεξιότητες και γνώσεις: Πώς μπορεί κανείς να αναπτύξει και να αποκτήσει νέες ικανότητες, δεξιότητες, όταν οι απαιτήσεις της πραγματικότητας αλληλάζουν συνεχώς;

Στη σύγχρονη οικονομία πολλές ικανότητες, δεξιότητες έχουν πρακτικά μια σύντομη διάρκεια. Στην τεχνολογία, τις φυσικές επιστήμες, αλλά και σε τομείς παραγωγής με τεχνολογίες αιχμής οι εργαζόμενοι θα πρέπει κατά μέσο όρο κάθε οκτώ με δώδεκα χρόνια να αποκτήσουν εντελώς νέες ικανότητες, δεξιότητες. Η εξελισσόμενη και σχεδόν κυρίαρχη νέα κοινωνική τάξη αγωνίζεται κατά του ιδανικού ενός τεχνίτη εργαζόμενου που έχει ως χαρακτηριστικό του τη βέλτιστη κατοχή ικανοτήτων και δεξιοτήτων γύρω από ένα συγκεκριμένο αντικείμενο και μάλιστα εφόρου ζωής. Για τη νέα οικονομία, η εμμονή σε αυτό το ιδανικό θεωρείται ανορθολογική και επικίνδυνη. Αντί ενός επίμονου προσανατολισμού στο ιδανικό του τεχνίτη εργαζόμενου, η σύγχρονη καπιταλιστική κουλτούρα προσανατολίζεται προς την ιδέα μιας κοινωνικής ομάδας που κατοχυρώνει την κοινωνική της κυριαρχία με το κυνήγι της επίδοσης και του κέρδους (μεριτοκρατία), η οποία δεν ενδιαφέρεται για περασμένες επιδόσεις, αλλά για δυναμει νέες ικανότητες, δεξιότητες και επιδόσεις.

Η τρίτη πρόκληση είναι αποτέλεσμα της δεύτερης και αφορά τη βούληση να αποποιηθεί κανείς συνήθειες και να αποστασιοποιηθεί από το παρελθόν: Στο χώρο της οικονομίας δεν μπορεί πλέον ο εργαζόμενος να επικαλείται την προσφορά και τις παλιές επιδόσεις του σε μια επιχείρηση για να νομιμοποιεί έτσι το δικαίωμά του

3. Münchmeier Richard, "Krise als Chance", στο: Rauschenbach/Gängler (Hrsg.): Soziale Arbeit und Erziehung in der Risikogesellschaft, Neuwied, Kriftel, Berlin, 1992, (σελ.133-147), σελ. 134 κ.ε.

4. Richard Sennett, Die Kultur des neuen Kapitalismus, Berlin 2005, σελ. 8 κ.ε.

να συνεχίσει να εργάζεται με σχετική σιγουριά σε μια θέση εργασίας. Αυτό που μετράει πλέον είναι τι το νέο υπόσχεται ότι θα προσφέρει. Χρειάζεται επομένως μια προσωπικότητα, ένα είδος ανθρώπου, ο οποίος να είναι σε θέση να θεωρεί τις εμπειρίες του παρελθόντος ως ξεπερασμένες και άρα άνευ ουσίας για το παρόν. Μια προσωπικότητα που καταναλώνει τις εμπειρίες και ψάχνει συνεχώς το καινούργιο, το νέο, απορρίπτει ιδέες και προϊόντα ενώ είναι ακόμη χρήσιμα. Η καινοτομία αναβιβάζεται σε αυτοσκοπό.

Αυτό που επιδιώκει η νέα κοινωνική τάξη είναι ένας άνθρωπος που προσανατολίζεται και επικεντρώνεται σε βραχυπρόθεσμες ικανότητες, δεξιότητες και εθελοντικά παραιτείται από περασμένες εμπειρίες που είναι ευέλικτος και προσαρμοστικός στις επιταγές της νέας οικονομίας και της αγοράς. Ένα ασυνήθιστο είδος ανθρώπου στο οποίο δεν ανταποκρίνονται οι περισσότεροι άνθρωποι. Αυτοί χρειάζονται μια συνεχόμενη βιογραφία, είναι υπερήφανοι να κατέχουν εμπειρίες, γνώσεις, δεξιότητες, ικανότητες, να έχουν επιτύχει και να κάνουν καλά ορισμένα πράγματα, να έχουν ανθρώπινες κοινωνικές σχέσεις και δίκτυα, που τους εξασφαλίζουν σιγουριά και ασφάλεια. Η νέα κατάσταση και οι προκλήσεις της τραυματίζουν και βρίσκονται σε σύγκρουση με πολλή ανθρωπολογικά και πολιτικά στοιχεία της ανθρώπινης ύπαρξης.

Η απάντηση στα παραπάνω προβλήματα είναι κατά τη γνώμη μας η προσπάθεια να προσανατολισθούν τα κοινωνικά κινήματα και οι πρωτοβουλίες πολιτών, η κοινωνία των πολιτών, η κριτική κοινωνική επιστήμη και ιδιαίτερα οι τοπικές κοινωνίες και η τοπική αυτοδιοίκηση, προς την κατεύθυνση ανάπτυξης μιας **βιώσιμης κοινωνικής οικονομίας**, η οποία θα περιλαμβάνει ως έγνοια και ως στόχο της μια κοινωνική πολιτική όπως τη σκιαγραφούμε παρακάτω.

2. Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική πολιτική

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης προτείνονται διάφορα προγράμματα για την αντιμετώπιση των παραπάνω φαινομένων και ιδιαίτερα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Ενώ οι διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού και ιδιαίτερα η αναδιάρθρωση των τοπικών οικονομιών προκαλούν μια σειρά από κοινωνικά προβλήματα, άγνωστα μέχρι τώρα στις κοινωνίες μας, εάν παρατηρήσουμε την κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, αλλά και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (για την Αμερική αυτό ισχύει ούτως ή άλλως ανέκαθεν) θα διαπιστώσουμε, ότι σε πλήρη αρμονία με τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης,⁵ ξεκινά από τη θέση πως η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός, οι κοινωνικές ανισότητες, η ανεργία και άλλα κοινωνικά προβλήματα οφείλονται σε ατομική ευθύνη και επομένως θα πρέπει να καταπολεμηθούν με μέτρα, τα οποία να στοχεύουν στην αλληλαγγαλία συμπεριφορών και χαρακτηριστικών των ιδίων των αποκλεισμένων. Με άλλα λόγια, τα προβλήματα δεν έχουν σχέση με κοινωνικές δομές και σχέσεις, αλλά με τις υποκειμενικές αντιλήψεις, στάσεις και χαρακτηριστικά. Αυτή η συντηρητική, νεοφιλελεύθερη εκδοχή της κοινωνικής πολιτικής υποστηρίζει, ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι αποτέλεσμα έλλειψης προσωπικών προϋποθέσεων κοινωνικής ενσωμάτωσης των ιδίων των αποκλεισμένων. «Το πρόβλημα της ενσωμάτωσης μετατοπίζεται έτσι στους αποκλεισμένους. Αυτοί είναι εκείνοι, που θα πρέπει να γίνουν ενσωματώσιμοι».⁶ Το ερώτημα: σε ποιες κοινωνικές σχέσεις θα πρέπει να ενσωματωθούν και σε ποιο βαθμό αυτές οι σχέσεις συμβάλουν στη συστηματική αναπαραγωγή ανισοτήτων και κοινωνικού αποκλεισμού δεν τίθεται πλέον.⁷

5. Barthelheimer P., Sozialberichterstattung für die "Soziale Stadt". Methodische Probleme und politische Möglichkeiten, Frankfurt a. M., New York 2001, σελ. 60-61.

6. Kronauer M., Exklusion, Die Gefährdung des Sozialen im entwickelten Kapitalismus, (Typoskript), Göttingen 2000, σελ. 131, όπως αναφέρεται στο: Barthelheimer P., Sozialberichterstattung für die "Soziale Stadt". Methodische Probleme und politische Möglichkeiten, Frankfurt a. M., New York 2001, σελ. 61.

7. Herkommer S., Deklassiert, ausgeschlossen, chancenlos – die Überzähligen im globalisierten Kapitalismus, στο: S. Herkommer (Hrsg.), Soziale Ausgrenzungen. Gesichter des neuen Kapitalismus, Hamburg 1999, σελ. 10 κ.ε., όπως αναφέρεται στο: Barthelheimer P., Sozialberichterstattung für die "Soziale Stadt". Methodische Probleme und politische Möglichkeiten, Frankfurt a. M., New York 2001, σελ. 61.

Η συζήτηση γύρω από αυτά τα φαινόμενα έχει ενταθεί τα τελευταία χρόνια, ωστόσο διεξάγεται αντιφατικά και κυρίως σε σχέση με «οδηγίες και πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Κυρίαρχο ρόλο σε αυτή τη συζήτηση κατέχει η έννοια του «κοινωνικού αποκλεισμού». Χωρίς να έχουμε ως κύρια πρόθεση στο πλαίσιο αυτής της εργασίας τη συστηματική κριτική ανάλυση αυτής ή άλλων παρόμοιων εννοιών, θα πρέπει να μας επιτραπούν ορισμένες παρατηρήσεις. Η χρήση της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως εξήγησε και η χρήση άλλων εννοιών, μπορεί να παραπέμπουν συνειρμικά σε ριζοσπαστικές παραδόσεις και τρόπους σκέψης και πράξης· ουσιαστικά, ωστόσο, προκαλούν σύγχυση και συσκοτίση γύρω από καυτά κοινωνικά προβλήματα και ιδιαίτερα όσον αφορά την ιστορική και κοινωνική τους γενεσιουργό διαδικασία. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι το *Sammelsurium* όλων των δεινών, προβλημάτων, καταστάσεων και ομάδων που αποκλίνουν από το υποτιθέμενο ενσωματωμένο, ενιαίο, συμπαγές και ομοιογενές κοινωνικό σώμα. Χαρακτηρίζει συμπτώματα και αποτελέσματα δυσλειτουργίας κοινωνικών συστημάτων που μπορεί να είναι οικονομικού, κοινωνικού, πολιτιστικού χαρακτήρα, αλλά αφήνει ασαφή και απροσδιόριστη τη διαδικασία «αποκλεισμού», μεταθέτοντας το πρόβλημα από τις δομές και τις κοινωνικές σχέσεις στο ατομικό και θεσμικό επίπεδο, με αποτέλεσμα τον σαφή προσδιορισμό των πολιτικών, των μέτρων για την άρση του: χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και συμπεριφορές του κοινωνικά αποκλεισμένου θα πρέπει να αλληλάξουν για να καταστεί δυνατή η κοινωνική επανένταξή του. Ο ασαφής και απροσδιόριστος χαρακτήρας του κοινωνικού αποκλεισμού, του προσδίδει μια περίπου μεταφυσική διάσταση, με αποτέλεσμα να εκλαμβάνεται συχνά από τους πληττόμενους ως κάτι μοιραίο και να αποφεύγεται έτσι ο κριτικός αναστοχασμός και η αναζήτηση των αιτίων στις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις εξουσίας, εκμετάλλευσης, καταπίεσης.

Η χρήση της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού θεωρεί τους κοινωνικά αποκλεισμένους και ανεξάρτητα από τους λόγους αποκλεισμού (φτωχοί, άνεργοι, άστεγοι, μετανάστες,

εξαρτημένοι, ψυχασθενείς κ.λπ.), ως μια ομοιογενή, συμπαγή κοινωνική ομάδα, κοινωνική τάξη και αντίστοιχα τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, που είναι ενσωματωμένα, τα θεωρεί επίσης ως μια κοινωνική τάξη χωρίς εσωτερικές αντιθέσεις. Αυτή η άποψη προφανώς εξυπηρετεί το *status quo*, αφού οι μεν ενσωματωμένοι, ως ομογενοποιημένη ομάδα, υπογραμμίζουν την αρμονία και την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας, ενώ οι αποκλεισμένοι εκλαμβάνονται ως απειλή ακριβώς αυτής της αρμονίας, που μάλιστα ευθύνονται προσωπικά για τη δυσμενή κοινωνική κατάστασή τους.

Επομένως, η κοινωνική πολιτική που προτείνεται ανταποκρίνεται σε αυτή τη λογική. Υιοθετούν μια πολιτική που τόσο στη σύλληψή της όσο και στην εφαρμογή της, δίνει την εντύπωση ότι το γενναιόδωρο κράτος, η γενναιόδωρη Ευρωπαϊκή Ένωση, έρχονται τάχα αρωγός αυτών των ανθρώπων που από «ατομική τους ευθύνη βρίσκονται σε μια βιογραφική κρίση» και επομένως, η πολιτική αυτή συμβάλλει στο να καλυφθούν ελλείμματα της προσωπικότητας των αποκλεισμένων, να καλύψουν τα άτομα αυτά τα κενά που έχουν προκειμένου να ενταχθούν στην κοινωνία των «κανονικών». Όλη αυτή η προβληματική συνδέεται με κάποια φαινόμενα κρίσης τα οποία ζούμε έντονα τα τελευταία χρόνια. Οι κρίσεις αυτές είναι εν μέρει πραγματικές και εν μέρει τεχνητές, ή αν θέλετε γίνονται αφορμή προκειμένου αυτές να θεωρηθούν ως κάτι για το οποίο δεν έχει κανένας την πολιτική ευθύνη· δεν υπάρχει μια ευθύνη, αλλά όλοι ευθυνόμαστε εξίσου γι' αυτές τις κρίσεις και επομένως μας καλούν να πειθαρχήσουμε σε ορισμένες λογικές, οι οποίες θα βγάλουν υποτίθεται την κοινωνία μας απ' τη μια ή την άλλη κρίση είτε πρόκειται για οικονομική, πολιτιστική, πολιτική, ή οποιαδήποτε άλλη. Είναι ωστόσο σε όλους γνωστό, ότι γι' αυτές τις κρίσεις, δεν ευθύνεται ο καθένας μεμονωμένα εξίσου παρά κυρίως αυτοί που έχουν τη δυνατότητα να διαχειρίζονται την οικονομία, τη πολιτική και βεβαίως χαράσσουν συγκεκριμένες πολιτικές και σε άλλους τομείς της κοινωνίας. Δεν είναι θέμα να αποσύρει κανείς την ατομική ευθύνη από αυτά τα προβλήματα αλλά οι κοινωνικές ανισότητες, η εκμετάλλ-

πλευση και ο κοινωνικός αποκλεισμός οφείλονται κυρίως στην κυριαρχία και την ισχύ των λίγων πάνω στους πολλούς. Μορφές εξουσίας, οι οποίες έχουν την οικονομική, την πολιτική και την κοινωνική δύναμη, να προσδιορίσουν τον χαρακτήρα της κοινωνίας. Εκείνο που θα πρέπει, εμείς να κάνουμε, είναι να κατανοήσουμε ότι αυτές οι κρίσεις, φαίνεται να έχουν μια μόνιμη υφή, έναν μόνιμο χαρακτήρα και βεβαίως να ανακαλύψουμε εκείνη την άλλη πλευρά των κρίσεων, αυτό που περιέχουν δυνάμεις: οι κρίσεις είναι ταυτόχρονα κίνδυνος, αλλά και η ελπίδα.

3. Η έννοια της κοινωνικής πολιτικής και η ανάγκη επαναπροσδιορισμού του περιεχομένου της

Είναι σαφές ότι η κοινωνική πολιτική σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο ξεκινάει από την παραδοχή ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός, στον οποίο εκπίπτουν τα άτομα, έχει ως αιτία τις ελλείψεις προσωπικές προϋποθέσεις ενσωμάτωσης των ίδιων των κοινωνικά αποκλεισμένων. Αυτό που όμως χρειαζόμαστε σε αυτή την κατάσταση είναι περισσότερο μια **Κοινωνιακή Πολιτική (Gesellschaftspolitik)** και λιγότερο μια **Κοινωνική Πολιτική (Sozialpolitik)**, με την καθιερωμένη έννοια του όρου· χρειαζόμαστε δηλαδή μια πολιτική ανάπτυξης που να κιντοποιεί τους πολίτες προς την κατεύθυνση της δημιουργίας νέων δομών στο χώρο της οικονομίας, του πολιτισμού, της πολιτικής και των κοινωνικών σχέσεων και προβλημάτων. Σε πολλές τοπικές κοινωνίες, ακόμη και στην περιφέρεια, γίνεται εμφανής μια προσπάθεια, σχεδόν από τα μέσα της δεκαετίας του '80, να δημιουργηθούν δομές και να εφαρμοστούν προγράμματα και δράσεις, που σκοπεύουν προς την παραπάνω κατεύθυνση μιας κοινωνικής οικονομίας και μιας κοινωνικής πολιτικής που υπερβαίνει την παλιά περιοριστική αντίληψη και εμπεριέχει στοιχεία συνοδικής Κοινωνιακής Πολιτικής. Παρά τη θετική αυτή εξέλιξη, που μάλιστα εντάθηκε τη δεκαετία του '90 λόγω των προγραμμάτων δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα πρέπει να διαπιστώσουμε ότι υπάρχει ένα έλλειμμα συνοδικής, συστηματικής

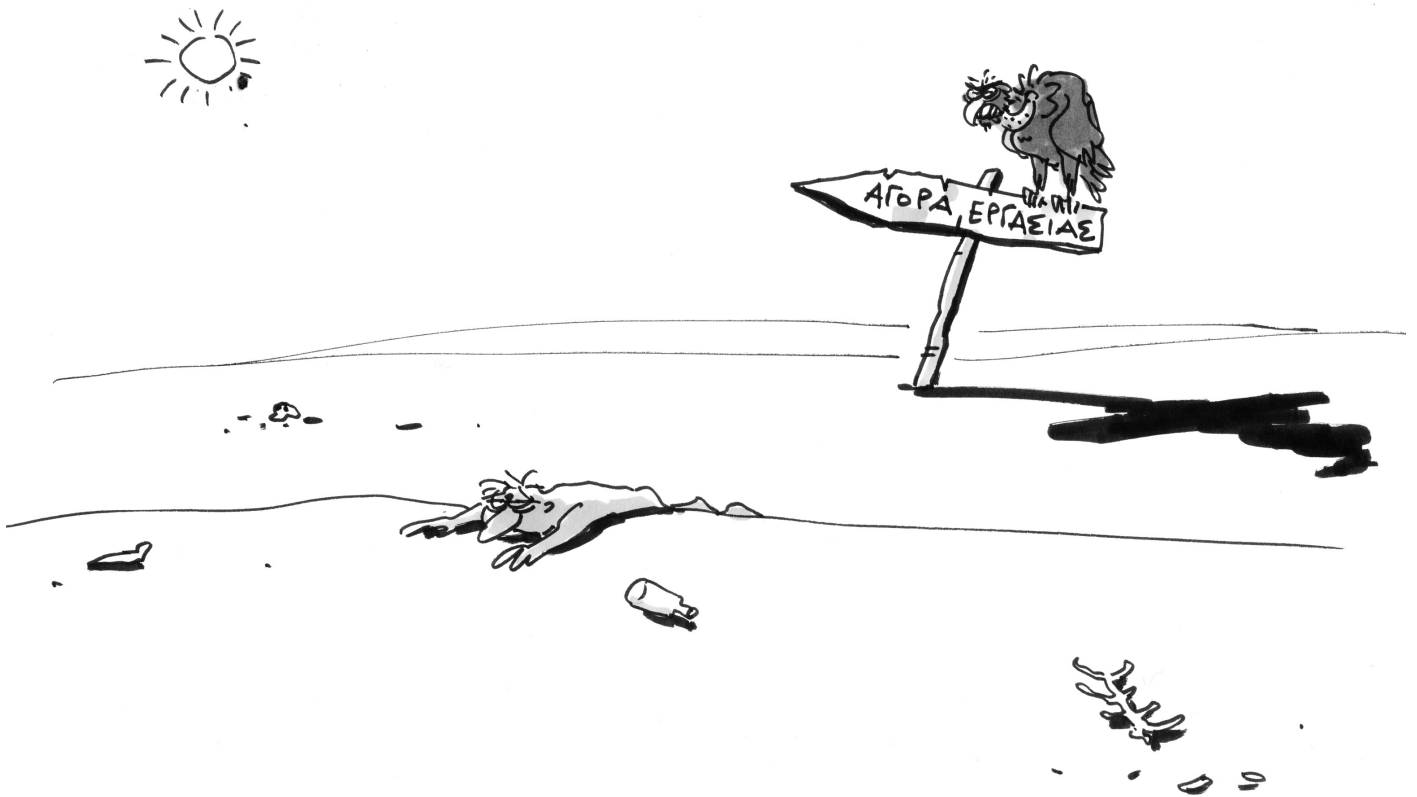
κοινωνικής πολιτικής που να στηρίζεται συνειδητά στην ιδέα ότι εν πολλοίς η πιο αποτελεσματική κοινωνική πολιτική είναι σχεδόν ταυτόσημη με την Κοινωνιακή Πολιτική, αφού το ζητούμενο δεν είναι η θεραπευτική αντιμετώπιση των εξατομικευμένων κοινωνικών προβλημάτων, αλλά η πρόληψή τους.

Μια συστηματική παρατήρηση του επαρχιακού αγροτικού, ορεινού και νησιωτικού χώρου μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε τα εξής:

Αυτές οι τοπικές κοινωνίες, διαθέτουν έναν αξιοθαύμαστο πλούτο **παραδοσιακού, ιστορικού, πολιτισμικού, φυσικού και κοινωνικού κεφαλαίου**. Πολλά από αυτά τα στοιχεία είναι ακόμη και σήμερα εγγενή συνθετικά στοιχεία της καθημερινότητας των ανθρώπων. Υπ' αυτή την έννοια τίθεται το ερώτημα εάν και κατά πόσον είναι δυνατόν μερικές από αυτές τις δομές, γνώσεις, ικανότητες, δεξιότητες, εμπειρίες και αντιλήψεις συνειδητά να αποτελέσουν τη βάση, επάνω στην οποία θα αναπτυχθεί μια αναπτυξιακή πολιτική που να μεριμνά και να συμπεριλαμβάνει το σύνολο των κοινωνικών δεδομένων και σχέσεων σε μια τοπική κοινωνία. Η προσπάθεια αυτή θα πρέπει βέβαια να λάβει υπόψη της τη νέα κατάσταση στην οποία βρισκόμαστε και να εμπλουτιστεί από τις εμπειρίες όλων των κοινωνικών κινημάτων, παιδιών και νέων, καθώς και από κάθε μεμονωμένη εναλλακτική προσπάθεια. Αυτό που βέβαια λείπει είναι μια αντίστοιχη συνείδηση σχετικά με την ιδιαίτερη σημασία αυτού του πολύτιμου κεφαλαίου, ένας σχεδιασμός και μια πολιτική που να επικεντρώνεται στο παραπάνω.

Ένα άλλο ενδιαφέρον φαινόμενο που εντοπίζεται στις παραδοσιακές τοπικές κοινωνίες είναι αυτό της λεγόμενης «**άτυπης, δεύτερης οικονομίας**», η οποία κάτω από ορισμένες συνθήκες μπορεί να απελευθερώσει ένα μεγάλο δυναμικό νεωτεριστικών πρωτοβουλιών και δραστηριοτήτων. Ωστόσο, όπως διαπιστώσαμε παραπάνω, στους περισσότερους πολίτες αυτών των περιοχών δεν είναι συνειδητή η σπουδαιότητα αυτής της άτυπης οικονομίας.

Από τη σχετική συζήτηση γνωρίζουμε ότι η διπλή οικονομία αποτελεί έναν από τους κύριους στόχους των νέων κοινωνικών κινήματων.

Επιπλέον, γνωρίζουμε ότι κατ' αυτόν τον τρόπο εκφράζεται μια αντίσταση ενάντια στην κυρίαρχη αλληλοτριωτική Οικονομία. Αυτή αποτελεί, τέλος, μια συνειδητή και επεξεργασμένη αντίδραση ενάντια στις καταστροφικές επιδράσεις του μονοπωλιακού καπιταλισμού. Το ερώτημα είναι πώς από αυτή τη «μη συνειδητή άτυπη οικονομική δραστηριότητα» μπορεί να αναπτυχθεί μια «συνειδητή κοινωνική οικονομία», με την έννοια του Oskar Negt: «Πρόκειται για μια οικονομία, η οποία δεν απολυτοποιεί το οικονομικό, αλλά φροντίζει, στη λογική της πρωταρχικής σημασίας της έννοιας του 'οίκου', για ολόκληρο το 'σπίτι', για τους ανέργους, αλλά και για το περιβάλλον, για την υγεία, αλλά και για την κατανομή της εργασίας μεταξύ των φύλων».⁸

Με άλλα λόγια μια εναλλακτική κοινωνική οικονομία και κοινωνική πολιτική, που έχουν ταυτόχρονα το πρόταγμα, την κοινωνική εντολή μιας κοινωνιακής πολιτικής, μιας πολιτικής επί της κοινωνίας, μου φαίνονται πειστικές, απα-

ραίτητες και εφικτές. Σε σχέση με αυτό, μπορεί η κοινωνική οικονομία «να κατανοηθεί ως μέσο για την εξασφάλιση της ύπαρξης σε μια εποχή της παγκοσμιοποίησης και του εξαναγκασμού, διαμέσου της παγκόσμιας οικονομίας της αγοράς και του ιδιωτικού κεφαλαίου, κυρίως διεθνούς κινητού, ευέλικτου κεφαλαίου. Αυτή κατανοείται ως μια μορφή αυτοβοήθειας με στόχο τη δημιουργία κεφαλαίου σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Διαμέσου της κοινωνικής οικονομίας θα πρέπει οι υπάρχοντες πόροι στον τοπικό πληθυσμό να διασυνδεθούν και να ενδυναμωθούν με αμοιβαία συνεργασία. Στη συνέχεια θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να επικεντρώνονται όσο το δυνατόν καλύτερα στην οικονομική και κοινωνικο-πολιτιστική ύπαρξη του τοπικού πληθυσμού. Αυτό βέβαια προϋποθέτει ότι η κοινωνική οικονομία είναι οργανωμένη κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά με θεμελιώδεις δημοκρατικές μορφές στο πλαίσιο της κοινωνίας των πολιτών.»⁹

8. Oskar Negt, Die Krise der Arbeitsgesellschaft. Στο: Aus Politik und Zeitgeschichte 7.4.1995.

9. I. Wallimann Soziale Ökonomie: Existenzsicherung in Krisen und Grundlagen eines nachhaltigen Daseins, στο: Klöck, T. (Hg.): Solidarische Ökonomie und Empowerment. Jahrbuch Gemeinwesenarbeit 6, AG SPAK Bücher, München, (σελ. 51-67) 1998, σελ. 51.

4. Οι τοπικές κοινωνίες ως προνομιακός χώρος εφαρμογής εναλλακτικών προτάσεων

Στη βάση όσων αναφέραμε μόλις παραπάνω αναδεικνύεται μια βασική μας ιδέα: ότι οι τοπικές κοινωνίες, έχουν μέλλον και μπορούν να αποτελέσουν πρότυπα εναλλακτικών μορφών ανάπτυξης και εφαρμογής μιας αναπτυξιακής κουλτούρας που να στηρίζεται και να στηρίζει τη φαντασία, τη δοκιμή, το πείραμα και την ανησυχία. Αυτό θα πρέπει επιτέλους να το κατανοήσουμε. Υπ' αυτή την έννοια το ενδιαφέρον για τις τοπικές κοινωνίες αντιμετωπίζει ένα παράδοξο. Από τη μια έχουμε μια σχετική καθυστέρηση της ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού που θεωρείται καταρχήν μειονέκτημα, από την άλλη έχουμε όμως ένα σημαντικό απόθεμα, δομών, αξιών, συσσωρευμένης γνώσης και ικανότητας. Ακόμη, στις μέρες μας παράγονται προϊόντα με έναν παραδοσιακό τρόπο παραγωγής που ανακαλύπτονται, ως βασικά στοιχεία ενός άλλου τύπου ανάπτυξης, μικρές ομάδες παραγωγής οικογενειακού τύπου, οικολογικά, βιολογικά, παραδοσιακά προϊόντα, σε συνδυασμό με έναν τρόπο ζωής που πολλοί κάτοικοι της πόλης είτε είναι Έλληνες είτε ξένοι απολαμβάνουν ή θέλουν να απολαμβάνουν. Υπ' αυτή την έννοια, και χωρίς να κινδυνεύει κάποιος να θεωρηθεί ότι αποδέχεται άκριτα και ρομαντικά την παράδοση, αφού μας είναι γνωστά τα τεράστια προβλήματα που είχαν και έχουν παραδοσιακές μορφές κοινωνικής οργάνωσης, καθώς και αυτά που απορρέουν από μια στρεβλή κατανόηση και εργαλειοποίηση της παράδοσης με σκοπό την εκμετάλλευσή της για την εκλογίκευση και των πιο παρανοϊκών μορφών κοινωνικής συμπεριφοράς, προτείνεται εδώ μια σαφώς άλλη κατανόηση της παράδοσης και μια άλλη διαδικασία κριτικής, αναστοχαστικής ανάλυσης του παρελθόντος και της παράδοσης με στόχο τον εντοπισμό γνώσεων, ικανοτήτων, δεξιοτήτων και συσσωρευμένων εμπειριών που σε συνδυασμό με σύγχρονους τρόπους σκέψης και γνώσεων να

μπορέσει κανείς να απαντήσει σε σύγχρονα προβλήματα και ανάγκες. Δεν είμαστε επομένως, ούτε υπέρ μίας άκριτης αποδοχής της παράδοσης αλλά ούτε και υπέρ μίας διαγραφής της. Μέσα στην παράδοση, στην ιστορία μπορεί να βρει κάποιος πάμπολλες εμπειρίες και δυνατότητες, που πιθανόν να μας δώσουν κάποιες απαντήσεις σε τέτοια ζητήματα που ταλανίζουν την εποχή μας.

Β. Βιώσιμη Κοινωνική Οικονομία και Τοπικά Κοινωνικά Δίκτυα Απασχόλησης και Βιώσιμης Ανάπτυξης

1. Σκέψεις γύρω από την αναγκαιότητα μιας βιώσιμης κοινωνικής οικονομίας

Θα πρέπει σε αυτή τη θέση να κάνουμε σαφές ότι χρησιμοποιούμε την έννοια της βιωσιμότητας και αειφορίας με ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο. Η έννοια αυτή χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1987, σε έκθεση της επιτροπής του Ο.Η.Ε. με πρόεδρο την Πρωθυπουργό της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland και αναφερόταν στην έννοια «Sustainable Development» ως «διαρκή ανάπτυξη, (...) που ικανοποιεί τις δικές μας ανάγκες στο παρόν, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανοποίηση αναγκών των μελλοντικών γενεών».¹⁰ Το 1992, στη Διεθνή Συνδιάσκεψη του Rio de Janeiro με την Agenda 21, διευρύνθηκε το περιεχόμενό της σχετικά με το κλίμα και το περιβάλλον, ενώ αποφασιστική ήταν η χρήση της σε μια έρευνα που δημοσίευσε το Wuppertal Institut für Klima, Umwelt und Energie «Zukunftsfähiges Deutschland» το 1996. Η έρευνα αυτή χρησιμοποίησε την έννοια της αειφορικής και βιώσιμης ανάπτυξης συμπεριλαμβάνοντας κι άλλους τομείς της ζωής.¹¹ Στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, χρησιμοποιούμε την έννοια αυτή όχι μόνο σε σχέση με το περιβάλλον και την οικονομία, αλλά της προσδίδουμε επίσης μια ισότιμη κοινωνική, πολιτιστική και πο-

10. Waldemar Schindowski, Elisabeth Voß (Hrg.), Jahrbuch Nachhaltiges Wirtschaften, Ausgabe 1, AG SPAK Bücher, Neu Ulm 2001, (σελ. 9-12), σελ. 9.

11. Waldemar Schindowski, Elisabeth Voß (Hrg.), Jahrbuch Nachhaltiges Wirtschaften, ό.π., σελ. 9.

λιτική διάσταση και περιεχόμενο.¹² Μια οικονομική ανάπτυξη οφείλει να προστατεύει το περιβάλλον, να χρησιμοποιεί εναλλακτικές πηγές ενέργειας, να σέβεται τον πολιτισμό και να συμβάλλει στην πολιτιστική εξέλιξη· να ενισχύει την κοινωνική συνύπαρξη και την κοινωνική συμμετοχή, να προωθεί μορφές πολιτικής δημοκρατίας για όλα τα μέλη της κοινωνίας και την κοινωνική δικαιοσύνη και να εγγυάται τη δυνατότητα μιας ζωής αξιοπρεπούς για τις μελλοντικές γενιές.

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης χρησιμοποιείται ευρύτατα ως λήβαρο για τον προσεταιρισμό των συνομιλητών και συνεταιίρων για διάφορους στόχους, κατά περίπτωση εκλογέων, καταναλωτών, χορηγών ή επενδυτών, και παρέχει επίσης ένα περίβλημα που προσδίδει σεβασμό και θετικότητα. Επίσης, χρησιμοποιείται ως μέσο πειθούς στο χώρο της διαφήμισης γιατί έτσι εξυπηρετούνται καλύτερα οι στόχοι των διαφημιζομένων. Υπ' αυτή την έννοια δημιουργείται τελικά μια σύγχυση σχετικά με το νόημα και τη σημασία της, όπως εξάλλου δίνει την εντύπωση ότι η καθιέρωσή της είναι κάτι τι ουτοπικό και άρα ανέφικτο. Παραμένει, ωστόσο, γεγονός ότι η βιώσιμη ανάπτυξη έφερε στο προσκήνιο την άρρηκτη σύνδεση οικονομικών, περιβαλλοντικών, πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων.¹³

Αξίζει να επισημάνουμε εδώ ότι παράλληλα με τις έννοιες της αειφορικής και της βιώσιμης οικονομίας, χρησιμοποιούνται έννοιες όπως εναλλακτική οικονομία, κοινωνική οικονομία, αυτοδιαχειριζόμενη οικονομία, οικονομία της αυτοβοήθειας, οικονομία της αλληλεγγύης, τοπική και περιφερειακή οικονομία, άτυπη οικονομία και τέλος τρίτος τομέας της οικονομίας. Ανεξάρτητα από τις έννοιες αυτές μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι κοινά χαρακτηριστικά τους είναι ότι βρίσκονται σε αντίθεση με την καθιερωμένη καπιταλιστική οικονομία και την παγκοσμιοποίηση, η οποία βιαστικά κατά αν-

θρώπων και εκβαρβαρίζει τις κοινωνικές σχέσεις, αναδεικνύει λίγες ευκαιρίες για τους πολλούς, πολλές για τους λίγους και προκαλεί πρωτόγνωρο πόνο, ανασφάλεια, απόγνωση και περιθωριοποίηση για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού.¹⁴ Η κοινωνική οικονομία δίνει έμφαση στη δημοκρατική διοίκηση, οργάνωση και διαχείριση των δραστηριοτήτων μιας επιχείρησης ή μιας οικονομικής δραστηριότητας· είναι προσανατολισμένη προς την παραγωγή αξιών χρήσης, προωθεί ένα διαφορετικό καταμερισμό εργασίας, φροντίζει για την ευημερία, την ποιότητα ζωής, την ικανοποίηση (και) από το περιεχόμενο της εργασίας και την ανάπτυξη της προσωπικότητας των εμπλεκομένων· χρησιμοποιεί πρώτες ύλες και εφαρμόζει μεθόδους που αποκλείουν την κατασπατάληση πόρων και ενέργειας και προστατεύει τον περιβάλλον.

Μια εναλλακτική κοινωνική οικονομία και κοινωνική πολιτική, που έχουν ταυτόχρονα το πρόταγμα, την κοινωνική εντολή μιας κοινωνιακής πολιτικής, μιας πολιτικής επί της κοινωνίας μου φαίνεται πειστική, απαραίτητη και εφικτή. Σε σχέση με αυτό μπορεί η κοινωνική οικονομία «να κατανοηθεί ως μέσο για την εξασφάλιση της ύπαρξης σε μια εποχή της παγκοσμιοποίησης και του εξαναγκασμού διαμέσου της παγκόσμιας οικονομίας της αγοράς και του ιδιωτικού κεφαλαίου, κυρίως διεθνούς κινήτου, ευέλικτου κεφαλαίου. Αυτή κατανοείται ως μια μορφή αυτοβοήθειας με στόχο τη δημιουργία κεφαλαίου σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Διαμέσου της κοινωνικής οικονομίας θα πρέπει οι υπάρχοντες πόροι στον τοπικό πληθυσμό να διασυνδεθούν και να ενδυναμωθούν με αμοιβαία συνεργασία. Στη συνέχεια θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να επικεντρώνονται όσον το δυνατόν καλύτερα στην οικονομική και κοινωνικο-πολιτιστική ύπαρξη του τοπικού πληθυσμού. Αυτό βέβαια προϋποθέτει ότι η κοινωνική οικονομία είναι οργανωμένη κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά με θεμε-

12. Waldemar Schindowski, Elisabeth Voß (Hrg.), *Jahrbuch Nachhaltiges Wirtschaften*, ό.π., σελ. 9, βλ.επίσης Sylvie Brunel, *Η βιώσιμη ανάπτυξη*, Το ΒΗΜΑ γνώση, Αθήνα 2007, σελ. 4 κ.ε.

13. Sylvie Brunel, *Η βιώσιμη ανάπτυξη*, Το ΒΗΜΑ γνώση Αθήνα 2007, σελ. 4 κ.ε.

14. Rolf Schwendter, "Alternative Ökonomie. Negation der Globalisierung", στο: Waldemar Schindowski, Elisabeth Voß (Hrg.), *Jahrbuch Nachhaltiges Wirtschaften*, Ausgabe 1, AG SPAK Bücher, Neu Ulm 2001, (σελ. 40-47), σελ. 40.

λιώδεις δημοκρατικές μορφές στο πλαίσιο της κοινωνίας των πολιτών».¹⁵

Οι λόγοι για την εμφάνιση και την ανάπτυξη της λεγόμενης κοινωνικής οικονομίας, ως ενός τομέα μεταξύ του κρατικού τομέα και της τυπικής καπιταλιστικής οικονομίας της αγοράς και των άτυπων μορφών οικονομικής, πολιτιστικής και πολιτικής δράσης πρωτοβουλιών πολιτών, ομάδων διαμαρτυρίας, κοινωνικών οργανώσεων αυτοβοήθειας κ.λπ., στο πλαίσιο της κοινωνίας των πολιτών, είναι διαφορετικοί μεταξύ τους.¹⁶

Η ανάπτυξη της λεγόμενης «άτυπης οικονομίας», ως ενδιάμεσου τομέα μεταξύ του δημόσιου τομέα και της (τυπικής) οικονομίας της αγοράς, των μη συμβατών πολιτικών μορφών οργάνωσης και δράσης, των πρωτοβουλιών πολιτών, των κομμάτων διαμαρτυρίας, των εναλλακτικών μορφών εργασίας, της μαύρης εργασίας, της εργασίας στον ελεύθερο χρόνο, της «παραοικονομίας», των κοινωνικών πρωτοβουλιών αυτοβοήθειας, των Hobby κ.λπ., οφείλονται σε πολλή και ποικίλη αίτια.¹⁷

Η δομική κρίση της αγοράς εργασίας είναι ένα σημαντικό αίτιο για την εμφάνιση τέτοιων φαινομένων. Εδώ και δεκαετίες η ανεργία όχι μόνο έχει γίνει μόνιμη κατάσταση, αλλά συνεχώς αυξάνεται. Νέοι, γυναίκες, ανάπηροι, ανειδίκευτοι, οι μεγαλύτερης ηλικίας, είναι συνήθως τα θύματα. Ένα επόμενο αίτιο είναι η εντατικοποίηση της παραγωγής/εργασίας και της αλληλοτριβής των εργαζομένων. Η αδυναμία του συστήματος κοινωνικής προστασίας/ασφάλισης να εξισορροπήσει τα προβλήματα που προκαλεί η ύφεση της οικονομίας και η αγορά είναι επίσης ένα σοβαρό αίτιο. Η αύξηση του κόστους του «κοινω-

νικού κράτους» και η μείωση της ποιότητας των παροχών εντείνουν το πρόβλημα και καθιστούν αναγκαία την αυτοβοήθεια οικογενειακής, αλληλά και άλλων μορφών.¹⁸

Η κρίση αξιών και η μεταβολή της σημασίας της εργασίας οδήγησε σε μια μεταστροφή από τον εργασιοκεντρικό προσανατολισμό προς την οικογένεια, τον ελεύθερο χρόνο, αλληλά και προς την εργασία στο σπίτι, στη γειτονιά ή την «εθελοντική» κοινωνική εργασία. Η εμφάνιση τέτοιων κινήσεων βάσης, ως αντίδραση στις συγκεντρωτικές πολιτικές δομές, οι οποίες αδυνατούν να συλλήβουν τα προβλήματα της βάσης, να χαράξουν και να υλοποιήσουν πολιτικές με προοπτική, συνέβαλε στην ανάπτυξη μορφών οργάνωσης και δράσης στη βάση με στόχο την επίλυση των καθημερινών προβλημάτων μέσα από διάφορα εναλλακτικά προγράμματα.¹⁹

Οι όποιες επιφυλάξεις μας για την πολιτικο-κοινωνική δυνατότητα εναλλακτικών προτάσεων δεν μας εμποδίζουν να υποστηρίξουμε τέτοιες προτάσεις ως μέσο αναβάθμισης του κριτικού πολιτικο-κοινωνικού λόγου, της κοινωνικής συνείδησης και πράξης, του πολιτισμού και του κοινωνικού ελέγχου, αλληλά και να επιμείνουμε στο γεγονός ότι κάτω από τις σημερινές συνθήκες σε όλο τον κόσμο οι εναλλακτικές προτάσεις δείχνουν τον δρόμο προς τον «τόπο» όπου θα πρέπει να ψάξει κανείς για διεξόδους. Η πρόσκρουση των ουτοπικών ιδανικών, των στόχων, των αιτημάτων, για μια «άλλη κοινωνία» στα όριά τους και η «διόρθωσή» τους από την κυρίαρχη κοινωνική πραγματικότητα με τις «κυρίαρχες σχέσεις», αλληλά και από τα παγιωμένα δόγματα πολλών από τους ίδιους τους

15. Wallimann, I. (1998): Soziale Ökonomie: Existenzsicherung in Krisen und Grundlagen eines nachhaltigen Daseins, στο: Klöck, T. (Hg.): Solidarische Ökonomie und Empowerment. Jahrbuch Gemeinwesenarbeit 6, AG SPAK Bücher, München, (σελ. 51-67), σελ. 51.

16. Βλ. σχετικά R. G. Heinze, T. Olk, Heinze: «Selbsthilfe, Eigenarbeit, Schattenwirtschaft», in: Benseler F., et. al (Hrg), Zukunft der Arbeit, Hamburg, 1982, S. 13 f.

17. Βλ. σχετικά R. G. Heinze, T. Olk, ό.π., σελ. 13 κ.ε.

18. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται τόσο σε αναπτυγμένες χώρες που μαστίζονται από ανεργία, όσο και σε χώρες όπως η Ελλάδα.

19. Ειδικά για χώρες όπως η Ελλάδα με κάποιες ιδιαιτερότητες, όπως π.χ. η ύπαρξη ως ένα βαθμό ακόμη κάποιων «υπολειμμάτων» σε δομές και αξίες, η γεωγραφική διάσπαση του χώρου της (ιδιαίτερα του νησιωτικού), ή έστω και «κοινωνικορομαντική» έντονη σχέση των Ελλήνων με τον «τόπο» τους (την «ιδιαιτέρη πατρίδα» τους) κ.λπ., προσφέρονται για μια τέτοια προσπάθεια δημιουργίας εναλλακτικών πειραμάτων που θα επαναδραστηριοποιήσουν και θα επανασυνδέσουν τον κοινωτικό κοινωνικό ιστό.

«εναλλακτικούς», δεν μπορεί να μειώσει τη σημασία που μπορεί να έχει η τόλη να εγκαταλείψει κανείς την πεπατημένη, τον εφησυχασμό, την πελαγοδρόμηση σε τρόπους ζωής και πράξης χωρίς νόημα, προοπτική και ελπίδα για την αναζήτηση και δημιουργία «πατρίδας» με την έννοια του Ernst Bloch.²⁰ Η ελπίδα βέβαια εδώ, ως προσανατολισμένη προς το μέλλον, που υποσχεται κάτι πραγματικά νέο, γνωστική δραστηριότητα, έχει ως αντικείμενό της «τα οράματα μιας καλύτερης ζωής».²¹

Με δεδομένο τον ριζικό κοινωνικό μετασχηματισμό, που μας βάζει προ αλλαγών στο επίπεδο θεσμών που αφορούν στην οικονομία, την πολιτική, τον πολιτισμό, τις κοινωνικές σχέσεις και τα κοινωνικά προβλήματα, μια οικονομία της αλληλεγγύης, οικολογικά συμβατής είναι όχι μόνο λογική και αυτονόητη, αλλά και κάτω από τις σημερινές συνθήκες, η μόνη εφικτή και επείγουσα απάντηση στα επαπειλούμενα και συσσωρευμένα κοινωνικά προβλήματα και ιδιαίτερα αυτά του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανεργίας.

Ιδιαίτερα σε επίπεδο τοπικών κοινωνιών οι μεταβολές αυτές προσλαμβάνουν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα, αφού έρχονται να αμφισβητήσουν δομές, θεσμούς, διαδικασίες και πρακτικές με μεγάλη σταθερότητα εδώ και αιώνες. Η οικονομία π.χ. με καθαρά οικογενειακό και ανταλλακτικό χαρακτήρα τείνει να ενταχθεί πλήρως στη λεγόμενη ελεύθερη καπιταλιστική αγορά, ενώ ταυτόχρονα διαδικασίες αστικοποίησης και εξατομίκευσης έχουν αλλιάξει ριζικά τη δομή, τη λειτουργία και τον χαρακτήρα της οικογένειας. Όλες οι κοινοτιστικές και συλλογικές δομές και πρακτικές παρουσιάζουν χαρακτηριστικά διάλυσης και θρυμματισμού.

Το ζητούμενο είναι επομένως να δημιουργηθούν νέες δομές που ενώ θα στηρίζονται σε όρους δημοκρατίας, αλληλεγγύης, ισότητας, ενδυνάμωσης και κοινωνικής χειραφέτησης θα σκοπεύουν ταυτόχρονα στην εξασφάλιση των υλικών όρων για την επιβίωση, την ισόρροπη, αειφόρο, οικο-λογική ανάπτυξη που αναδεικνύει

τον πολιτισμό, τη παράδοση και τη φύση σε πρωταρχικής σημασίας παράγοντες για τον παραπάνω σκοπό και που ταυτόχρονα θα πρέπει – γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο – να συμβάλει στη διατήρηση, την ανάπτυξη και την εξέλιξή τους.

Η επιτακτικότητα αυτής της αλλαγής πλεύσης υπαγορεύεται από διάφορα γεγονότα, φαινόμενα και διαπιστώσεις που ταλανίζουν εδώ και δεκαετίες εκατομμύρια ανθρώπους σε όλο τον πλανήτη, ακόμα και στις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες και που όπως όλα δείχνουν δεν είναι προσωρινά. Όσο ωστόσο πιστεύουμε ή ελπίζουμε ότι αυτά τα φαινόμενα σύντομα θα είναι παρελθόν, τόσο εδραιώνονται και παγιώνονται δομικά οι προϋποθέσεις εκείνες που στο μέλλον θα καθιστούν την ανατροπή τους δύσκολη έως αδύνατη. Παρατηρούμε ότι ιδιαίτερα κερδοφόροι κλάδοι της οικονομίας ιδιωτικής και δημόσιας, π.χ. αυτοκινητοβιομηχανιών, επικοινωνιών, ενέργειας, συγκοινωνιών, τραπεζών κ.λπ. και παρά τα ιλιγγιώδη κέρδη να απολύουν μαζικά εργαζόμενους είτε εθελοντικά διαμέσου πρόωρης συνταξιοδότησης είτε αναγκαστικά επικαλούμενοι τη διεθνή ανταγωνιστικότητα και τελευταία την οικονομική κρίση.

Η επίκληση της ανταγωνιστικότητας και της κρίσης χρησιμοποιείται όχι μόνο για απολύσεις εργαζομένων, αλλά και για πειθάρχηση των απασχολούμενων, καθώς και το πάγωμα των μισθών και των τιμών προϊόντων και υπηρεσιών εργαζομένων ή μικρών επιχειρήσεων απαραίτητων για τις μεγάλες επιχειρήσεις.

Όπως ήδη αναφέραμε παραπάνω, οι τοπικές κοινωνίες, διαθέτουν έναν αξιοθαύμαστο πλούτο παραδοσιακού, ιστορικού, πολιτισμικού, φυσικού και κοινωνικού κεφαλαίου και πηλά από αυτά τα στοιχεία είναι ακόμη και σήμερα εγγενή συνθετικά στοιχεία της καθημερινότητας των ανθρώπων. Άρα υποθέτουμε βέβαια πως είναι δυνατόν μερικές από αυτές τις δομές, γνώσεις, ικανότητες, δεξιότητες, εμπειρίες και αντιλήψεις, να αποτελέσουν συνειδητά και σκόπιμα τη βάση επάνω στην οποία θα μπορούσε να αναπτυχθεί μια αναπτυξιακή πολιτική προς την

20. E. Bloch, *Das Prinzip Hoffnung*, 3Bd., Frankfurt a/M. 1959, σελ. 1622 κ.ε.

21. E. Bloch, ό.π., σελ. 9 και 10.

κατεύθυνση μιας βιώσιμης, αειφόρου ανάπτυξης, που να μεριμνά και να συμπεριλαμβάνει το σύνολο των κοινωνικών δεδομένων και σχέσεων σε μια τοπική κοινωνία. Απαραίτητος όρος εξέλιξης είναι –και αυτό θα πρέπει να αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο προγραμμάτων και τοπικών πρωτοβουλιών για την απασχόληση και την ανάπτυξη– η προσπάθεια συνειδητοποίησης εκ μέρους των κατοίκων των τεράστιων δυνατοτήτων που προσφέρουν οι τοπικές κοινωνίες. Με άλλα λόγια, να μεριμνήσουν ώστε αυτή η «μη συνειδητή άτυπη οικονομική δραστηριότητα» να συνειδητοποιηθεί και να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας «συνειδητής κοινωνικής οικονομίας», μιας οικονομίας, η οποία δεν αποηλυτοποιεί το οικονομικό, αλλά φροντίζει στη λογική της πρωταρχικής σημασίας της έννοιας του «οίκου» για ολόκληρο το «σπίτι», για τους ανέργους, αλλά και για το περιβάλλον, για την υγεία, αλλά και για την κατανομή της εργασίας μεταξύ των φύλων.²²

Η αυτοοργανωμένη, συλλογική προσπάθεια εξασφάλισης των όρων διαβίωσης μπορεί να είναι μια εναλλακτική λύση έναντι της εξατομίκευσης, της εξαθλίωσης και της περιθωριοποίησης μεγάλου αριθμού ανθρώπων. Για την ανάπτυξη και την εδραίωση τέτοιων δομών είναι απαραίτητη η ύπαρξη υποστηρικτικών οικονομικών και πολιτικών μέτρων. Δεν θα πρέπει με την αυτοοργανωμένη συλλογική προσπάθεια και πρωτοβουλία να οδηγηθούμε στη λογική κάλυψης των αθετήσεων του κρατικού κοινωνικού συστήματος, ούτε να απαλλιάξουμε το κράτος από τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις του για την υλοποίηση συνταγματικών δικαιωμάτων. Αυτό που πρέπει να επιδιώξουμε είναι αντί των γραφειοκρατικών εμποδίων, της αδράνειας και της προχειρότητας να υπάρξει πραγματική στήριξη και επιβράβευση της δραστηριοποίησης και της ανάπτυξης προσωπικής ευθύνης των πολιτών να απαντήσουν έμπρακτα στην αντιμετώπιση κρίσιμων γι' αυτούς καταστάσεων. Επιπλέον, θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι η κρατική ρυθμιστική παρέμβαση είναι απαραίτητη προκειμένου να υπάρξει ένα πλαίσιο δεσμευτικό ως προς την

αειφορική συμπεριφορά όλων, αλλά κυρίως του μεγάλου κεφαλαίου που με το πρόσχημα της ελεύθερης αγοράς δρα ανεξέλεγκτα υποσκάπτοντας τις όποιες θετικές μεμονωμένες προσπάθειες.

Η αναπτυξιακή λογική, με την έννοια που αναφέραμε πιο πάνω, έρχεται σε σύγκρουση με την επικρατούσα καπιταλιστική λογική. Παρ' όλα αυτά δεν θα πρέπει να συμβιβαστεί κανείς και να παραιτηθεί από το να ασκεί κριτική, να καταγγέλλει την αδιέξοδη αυτή λογική και να απαιτεί την ανάγκη αλλαγής πλεύσης.

2. Εναλλακτικές μορφές οργάνωσης, διαχείρισης, διοίκησης οικονομικών, πολιτιστικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων

Η αρχή της αειφορίας και βιωσιμότητας της οικονομικής δραστηριότητας θα πρέπει να έχει ανάλογη εφαρμογή στο πεδίο μιας επιχείρησης που λειτουργεί στο πλαίσιο και στη βάση αρχών της κοινωνικής οικονομίας. Αυτό σημαίνει ότι σε μια επιχειρηματική δραστηριότητα εκτός από την καθαρά οικονομική διάσταση θα πρέπει να υπάρχουν ισότιμα η οικολογική και η κοινωνική διάσταση. Σε σχέση με αυτές τις σκέψεις εγείρεται το ενδιαφέρον ερώτημα εάν και κατά πόσον αυτοδιοικούμενες μονάδες επιχειρηματικής δραστηριότητας μπορούν να έχουν διάρκεια ή μήπως στην πορεία αλλοιώνεται το αυτοδιοικούμενο στοιχείο και υποκαθίσταται από μορφές οργάνωσης και διοίκησης που έχουν κάθετη και ιεραρχική μορφή. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα δεν μπορεί να δοθεί παρά μόνο εκ των υστέρων. Σημαντικό και αποφασιστικό είναι, ωστόσο, εάν και κατά πόσον αυτοδιοικούμενες επιχειρηματικές δραστηριότητες καταφέρνουν να λάβουν σοβαρά και ουσιαστικά υπόψη τους τις διαφορετικές ανάγκες και γνώσεις, ικανότητες, δεξιότητες και εμπειρίες των συμμετεχόντων. Σε κάθε περίπτωση αυτό που δεν πρέπει να συμβεί είναι να καταπιέζονται και να οδηγούνται οι συνεργαζόμενοι σε κατάσταση υπερ- και αυτοεκ-

22. Oskar Negt, Die Krise der Arbeitsgesellschaft. In: Aus Politik und Zeitgeschichte 7.4.1995.

μετάλλευσης. Η βιώσιμη, αειφορική οικονομία χρειάζεται σήμερα ανθρώπους που είναι κατά πολλούς και διάφορους τρόπους πρόθυμοι και ικανοί να αναλάβουν ευθύνες για τη δραστηριότητά τους και οι οποίοι με ειδικές γνώσεις για το αντικείμενο και με όρεξη και κινητοποίηση ως ελεύθεροι επαγγελματίες, μικροεπιχειρηματίες ή με άλλους σε μια συνεταιριστική αυτοδιοικούμενη επιχείρηση εξασφαλίζουν την οικονομική τους κατάσταση λαμβάνοντας υπόψη κοινωνικές και οικολογικές διαστάσεις. Είναι γεγονός ότι ακόμη και σήμερα και ειδικά στην Ελλάδα υπάρχουν δυσκολίες για ένα τέτοιο εγχείρημα. Επειδή όμως οι εμπειρίες από άλλες χώρες δείχνουν ότι κάτι τέτοιο είναι εφικτό αλλιώς και επιτυχημένο, θα πρέπει να πορευτούμε προς αυτή την κατεύθυνση προσπαθώντας να υπερβούμε τα όποια εμπόδια. Γι' αυτόν τον σκοπό θα μπορούσαν να δημιουργηθούν διαδικασίες, δομές και συνεργασίες, καθώς και δίκτυα που να συμβουλεύουν, να στηρίζουν, αλλιώς και να παρέχουν υπηρεσίες επιμόρφωσης των συμμετεχόντων σε τέτοια εγχειρήματα.

Η μορφή οργάνωσης, διοίκησης και λήψης αποφάσεων, καθώς και η μορφή καταμερισμού εργασίας είναι αποφασιστικής σημασίας ζήτημα για τη βιώσιμη κοινωνική οικονομία. Και αυτό όχι μόνο από τη σκοπιά ισοτιμίας, δημοκρατίας και ανάπτυξης της προσωπικότητας των συμμετεχόντων, αλλά και από καθαρά μικροοικονομική οπτική. Εργαζόμενοι κάτω από τέτοιες συνθήκες είναι πιο αποδοτικοί, πιο ποιοτικοί στην εργασία τους καθώς ταυτίζονται με την επιχειρηματική δραστηριότητα, αναπτύσσουν ικανότητες, όπως φαντασία, δημιουργικότητα και πρωτοβουλία και εντέλει είναι ικανοποιημένοι από την εργασία τους αφού δεν τους προσφέρει μόνο την οικονομική εξασφάλιση, αλλά και μια αυτοπροσδιοριζόμενη δημιουργική απασχόληση με κοινωνικά χαρακτηριστικά. Εκτός αυτού συμβάλλει ένα τέτοιο επιχειρηματικό κλίμα στη δημιουργία πολιτών με συνείδηση για το περιβάλλον, ευαίσθητους για τον πολιτισμό, κατά των κοινωνικών ανισοτήτων και της αδικίας και εθίζονται στην αλληλεγγύη και την αλληλοβοήθεια.

3. Δικτύωση για τη βιώσιμη ανάπτυξη, τον πολιτισμό, την εκπαίδευση και την απασχόληση

Η διαπίστωση ότι η συνεργασία και η δικτύωση είναι –ειδικά για δραστηριότητες εντός της λογικής της κοινωνικής οικονομίας και όχι μόνο– μια βασική και απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία έχει βρει μια σχετική απήχηση και αποδοχή. Ωστόσο, είναι απαραίτητο να αποσαφηνίσουμε ορισμένες συγκεχυμένες απόψεις και αντιλήψεις που αν μη τι άλλο στρεβλώνουν τον χαρακτήρα και τη σημασία αυτών των εννοιών. Η συνεργασία και η δικτύωση δεν είναι προφανώς άγνωστες έννοιες ούτε κάτι νέο. Η κεντρική ιδέα της δικτύωσης είναι η αλληλοϋποστήριξη και η αλληλοβοήθεια· αντί να προσπαθεί κανείς μόνος να αντιμετωπίσει μια πληθώρα προβλημάτων, τα αντιμετωπίζει από κοινού με άλλους που έχουν τα ίδια προβλήματα. Μια κοινή προσπάθεια στην οποία ο καθένας συμβάλλει σύμφωνα με τις δυνατότητες, την εμπειρία και τις ικανότητές του. Η κοινή αυτή προσπάθεια έχει βέβαια ένα κοινό στόχο. Ποιος είναι όμως αυτός ο κοινός σκοπός, ο κοινός δρόμος;

Οι παραγωγικοί συνεταιρισμοί δημιουργήθηκαν κάποτε με την ελπίδα για έναν άλλο, καλύτερο κόσμο χωρίς εκμετάλλευση και καταπίεση, χωρίς αποξένωση από την εργασία, χωρίς κυριαρχία, εξουσία και εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο. Αυτοί που προώθησαν αυτή την ιδέα κυνηγήθηκαν, λοιδορήθηκαν, απομονώθηκαν και κατηγορήθηκαν ως εκτός τόπου και χρόνου. Πολλοί από αυτούς ήταν βέβαια σε απόγνωση, απογοήτευση, περιθωριοποιημένοι, άνεργοι, φτωχοί, αποτυχημένοι και γιατί όχι και τεμπέληδες. Όλα αυτά βέβαια σύμφωνα με την κυρίαρχη λογική των ενσωματωμένων, των βολεμένων, των νομοταγών. Πως είναι δυνατόν, υποστήριζαν, να πάρουμε όλους αυτούς στα σοβαρά σε σχέση με τη δημιουργία ενός νέου καλύτερου κόσμου; Η απάντηση σε αυτή την ειρωνεία και την απόρριψη ήταν και παραμένει επίκαιρη: διαμέσου της ανάμειξης, της παρέμβασης, της πραγματοποίησης αυτών των ιδεών στην πράξη θα συντριβεί αυτό το εγχείρημα και η διαβολή.

Αυτό ακριβώς προσπαθεί να κάνει η εναλλακτική, βιώσιμη κοινωνική οικονομία. Εδώ ακριβώς είναι το κομβικό σημείο, όπου η δικτύωση μεμονωμένων εναλλακτικών προσπαθειών θα αποτρέψει τον εξαναγκασμό είτε στην ενσωμάτωση και το συμβιβασμό στους κυρίαρχους κανόνες της καπιταλιστικής αγοράς είτε στη χρεοκοπία και την εξαφάνιση. Μέσα σε ένα εχθρικό συμβατικό περιβάλλον οι δικτυωμένοι αναζητούν και προσδοκούν συνεργασία και αλληλεγγύη. Και η δικτύωση ωστόσο είναι ένα πείραμα με άγνωστο τέλος. Όπως όλες οι αλληλαγές εμπειρείται κινδύνους, αλλά και ελπίδες. Τα δίκτυα είναι μορφές οργάνωσης χωρίς ιεραρχίες, είναι διασυνδέσεις υποστηρικτικές ήδη υπάρχουσων δραστηριοτήτων. Εναλλακτικές επιχειρήσεις και δραστηριότητες δικτυώνονται για να πετύχουν συνεργασία και αλληλεγγύη στο εσωτερικό τους και συνεργασία και αλληλεγγύη στις σχέσεις τους προς τα έξω αντί για ανταγωνισμό.

Όμως υπάρχει ο κίνδυνος με την έννοια της δικτύωσης να εννοούμε κυρίως τις αποκεντρωμένες παρεμβάσεις, τις δραστηριότητες του κράτους, οι οποίες αποσκοπούν κύρια στην ενσωμάτωση και την ένταξη των δραστηριοτήτων αυτών στην ήδη κυρίαρχη κατάσταση συμφερόντων σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο. Αυτό που χρειαζόμαστε σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο είναι μια δικτύωση στην κοινωνική και όχι στην κρατική δραστηριοποίηση. Η δικτύωση για την οποία μιλάμε εδώ δεν στοχεύει στην εδραίωση των ήδη υπαρκτών συμφερόντων και προνομίων, αλλά στην ενδυνάμωση μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων διαμέσου της συνεργασίας ως αντίσταση απέναντι στην επίσημη οικονομία και αγορά εργασίας. Η δικτύωση που προτείνουμε χαρακτηρίζεται ως προς τους σκοπούς, τους κανόνες και τη λειτουργία της από δημοκρατικότητα, συνεργασία, συντροφικότητα και αλληλεγγύη με απώτερο στόχο τη βελτίωση της κατάστασης όλων των συμμετεχόντων, αλλά και συνολικά της τοπικής κοινωνίας, καθώς και την εδραίωση διαδικασιών βιώσιμης ανάπτυξης. Η εναλλακτική δικτύωση για την οποία ενδιαφερόμαστε είναι άτυπη, αποκεντρωμένη και αυτοοργανωμένη. Το γεγονός ότι υπάρχουν σχέσεις και συνεργασίες μεταξύ διαφόρων φορέων, επι-

χειρήσεων κ.λπ. δεν αμφισβητείται. Αυτό που όμως πρέπει να γίνει σαφές είναι ότι αυτά δεν προωθούν τη βιώσιμη ανάπτυξη ούτε καν τη συμβατική, αφού στόχος τους είναι το όφελος του καθενός χωριστά και όχι το συνολικό όφελος μιας τοπικής κοινωνίας. Βασικά ισχύει ότι η συνεργασία και η δικτύωση αποτελούν για επιχειρήσεις και προγράμματα ή πρωτοβουλίες στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας (άρα για τέτοιες που είναι αυτοδιοικούμενες ή που επιδιώκουν να γίνουν) μια ευκαιρία, έναντι των καθιερωμένων επιχειρήσεων προκειμένου να διατηρηθούν και να καθιερωθούν στην αγορά. Η δια-επιχειρηματική συνεργασία και δικτύωση έχει ως θετικό επακόλουθο την αποτελεσματικότητα. Με αυτό δεν εννοούμε μόνο τη βελτίωση των οικονομικών αποτελεσμάτων, αλλά και της πολιτικής ικανότητας διαπραγμάτευσης και επιτυχούς έκβασης διεκδικήσεων σχετικά με την κοινωνική οικονομία και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Σχετικά ελεύθερα μπορούμε να ορίσουμε τη συνεργασία και τη δικτύωση ως την εθελοντική συνεργασία αυτόνομων δραστηριοτήτων και επιχειρήσεων με στόχο την επίτευξη κοινών σκοπών όπως πολιτική αναγνώριση, αύξηση της αποτελεσματικότητας, βελτίωση της ποιότητας, εισδοχή και βελτίωση της θέσης στην αγορά, εξοικονόμηση πόρων και μείωση του κόστους. Στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας προστίθενται βέβαια και στόχοι κοινωνικοί, πολιτιστικοί και πολιτικοί, δηλαδή η συμβολή στη συνολική κοινωνική ανάπτυξη προς μια αειφόρο, βιώσιμη ανάπτυξη, καθώς και την πολιτιστική ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας, διαμέσου της πολιτικής δραστηριοποίησης και συμμετοχής των κατοίκων. Μια τέτοια έννοια της δικτύωσης δρα ενάντια στο φαινόμενο του ατομικισμού, του απομονωτισμού και της διάβρωσης συλλογικών προσπαθειών των κατοίκων μια περιοχής, γεγονός που διαρρηγνύει την κοινωνική συνοχή, δημιουργεί αντιπαλότητες και υποσκάπτει το κοινωνικό σύστημα αξιών. Υπ' αυτή την έννοια, μια τέτοια συνεργασία και δικτύωση μπορεί να συμβάλει σε μία εκ νέου ανάδειξη κοινών στόχων, οραμάτων και συγκεκριμένων ουτοπιών για μία άλλη κοινωνία με έναν άλλο καλύτερο, δημοκρατικότερο και δικαιότερο τρόπο ζωής και δουλειάς.

Πρωτοβουλίες για την απασχόληση σε τοπικό επίπεδο δεν νοούνται χωρίς τοπικά και περιφερειακά δίκτυα. Η ανάπτυξη τέτοιων δικτύων σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο έχει το πλεονέκτημα ότι οι συνεργαζόμενοι γνωρίζουν την τοπική κοινωνία, ανήκουν σ' αυτή και το ενδιαφέρον τους ταυτίζεται με την ανάπτυξη του τόπου τους. Επίσης, αποφεύγονται έτσι γραφειοκρατικές διαδικασίες που συνήθως χαρακτηρίζουν πρωτοβουλίες που προέρχονται από κρατικούς φορείς. Είναι γεγονός ότι οι κρατικοί φορείς διαμέσου της αποκέντρωσης, δηλαδή της παρουσίας τους σε τοπικό επίπεδο, στοχεύουν κυρίως στον έλεγχο, τη ρύθμιση και την ενσωμάτωση τοπικών δραστηριοτήτων στο δικό τους κεντρικό σχεδιασμό. Στο βαθμό που αποκέντρωση δεν σημαίνει εκχώρηση πόρων, δυνατότητας λήψης αποφάσεων και σχεδιασμού της τοπικής ανάπτυξης στην τοπική κοινωνία, αλλά αποκέντρωση του κεντρικού κράτους και των υπηρεσιών του, η ανάγκη της δικτύωσης σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο εμπεριέχει μια μορφή αντίστασης και διεκδίκησης ενάντια στη γραφειοκρατικοποίηση και την κρατικοποίηση δράσεων και αρμοδιοτήτων των τοπικών κοινωνιών. Με την έννοια αυτή θα πρέπει η δικτύωση σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο να βασίζεται στην κοινωνική δραστηριοποίηση και όχι στην κρατική. Αυτό που βέβαια χρειάζονται αυτά τα δίκτυα συνεργασίας και σύμπραξης σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο είναι μια διαρκής συστηματική διεπιστημονική έρευνα και τεκμηρίωση της συνολικής κατάστασης, των εξελίξεων και των τάσεων στην τοπική κοινωνία σε σχέση και με τις ευρύτερες διαδικασίες και εξελίξεις. Αυτό θα πρέπει να αποτυπώνεται σε ένα σχέδιο βιώσιμης ανάπτυξης σε τρία επίπεδα: ένα βραχυπρόθεσμο, ένα μεσοπρόθεσμο και ένα μακροπρόθεσμο.

Γενικά η κοινωνική οικονομία και η βιώσιμη ανάπτυξη δεν νοείται χωρίς τέτοια δίκτυα. Ειδικά μάλιστα οικονομικές δραστηριότητες παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών θα χρειαστούν δίκτυα ευρύτερης εμβέλειας, εκτός από το τοπικό και το περιφερειακό, σε εθνικό και διεθνές

επίπεδο. Τα τοπικά και περιφερειακά δίκτυα δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να αποκλείουν συνεργασίες και επικοινωνίες με άλλα παρόμοια δίκτυα, άτομα ή ομάδες και δράσεις από άλλες περιοχές. Αντίθετα μάλιστα είναι άκρως απαραίτητη μια συνεχής σχέση και συνεργασία για νέες ιδέες και ανταλλαγή εμπειριών.

Η λειτουργία, ο συντονισμός και η συνεργασία σε δίκτυα απαιτεί νέες μορφές εργασίας. Η εμμονή σε καθιερωμένες μορφές από τον χώρο των ιεραρχικά δομημένων επιχειρήσεων υποσκάπτει και ακυρώνει τα θετικά και τις αρχές της δικτύωσης.

Τα δίκτυα για τη βιώσιμη ανάπτυξη έχουν μεταξύ άλλων τα ακόλουθα χαρακτηριστικά.²³

Ανοιχτά προς τα έξω: μπορούν να έχουν εξωτερικούς συνεργάτες και επιδιώκεται σκόπιμα το άνοιγμα των συζητούμενων θεμάτων, ακόμη κι αν δεν μπορεί ο καθένας να πάρει μέρος σε κάθε συζήτηση κάθε στιγμή.

Διαφανή: ό,τι συμβαίνει μέσα στο δίκτυο είναι προσβάσιμο σε κάθε ενδιαφερόμενο κάθε στιγμή.

Διαπερατά: τα επίπεδα συζήτησης και επικοινωνίας επικοινωνούν μεταξύ τους χωρίς διαχωρισμούς.

Πολυκεντρικά: Υπάρχουν πολλά κέντρα ταυτόχρονα, προσανατολισμένα προς τις κάθε φορά ικανότητες και καθήκοντα των συνεργατών.

Δημοκρατικά, χωρίς ιεραρχίες: Υπάρχουν βέβαια σχέσεις εξουσίας μέσα στα δίκτυα, αλλά δεν είναι θεσμοθετημένες.

Δυναμικά: Η αλληλαγή είναι κανονικότητα· σχέσεις εξουσίας, συνεργάτες, καθήκοντα, κόμβοι μέσα στο δίκτυο μπορούν να αλληλαξουν.

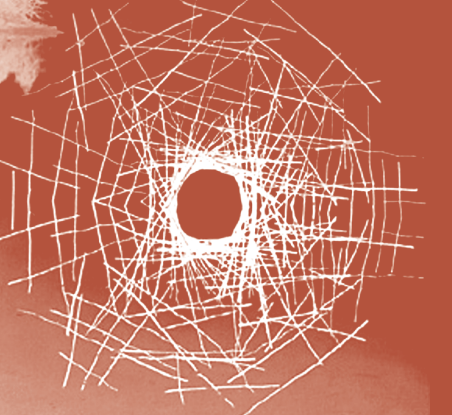
Περιβάλλον ανάπτυξης: τα δίκτυα είναι περιβάλλον ανάπτυξης που βοηθά στο να δημιουργηθούν επιμέρους συνεργασίες και προγράμματα.

Τα δίκτυα χρειάζονται διοίκηση τόσο κατά τη δημιουργία τους όσο και κατά τη λειτουργία τους. Η διοίκηση αυτή μπορεί να γίνεται από ένα πρόσωπο ή από ένα συλλογικό όργανο που πρέπει όμως να έχει την εμπιστοσύνη των εταίρων.

23. Βλ. σχετικά: Erwin Meyer-Wölfing, «Arbeitsförderung und Netzwerke für Entwicklung στο: Waldemar Schindowski, Elisabeth Voß (Hg.), Jahrbuch. Nachhaltiges Wirtschaften, Ausgabe 1, AG SPAK Bücher, Neu-Ulm 2001, (σελ. 95-101), σελ. 97 κ.ε.

Βιβλιογραφία

- Bloch, E. (1959). *Das Prinzip Hoffnung*, 3Bd., Frankfurt a/M.
- Barthelheimer, P. (2001). *Sozialberichterstattung für die "Soziale Stadt" Methodische Probleme und politische Möglichkeiten*, Frankfurt a/M., New York.
- Brunel, S. (2007). *Η βιώσιμη ανάπτυξη. Το ΒΗΜΑ γνώση*, Αθήνα.
- Heinze, R. G., Heinze, Olk, T. (1982). *Selbsthilfe, Eigenarbeit, Schattenwirtschaft*, στο: Benseler F., et. al (Hrg), *Zukunft der Arbeit*, Hamburg.
- Herkommer S. (1999). *Deklasiert, ausgeschlossen, chancenlos – die Überzähligen im globalisierten Kapitalismus*, στο: S. Herkommer (Hrsg.), *Soziale Ausgrenzungen. Gesichter des neuen Kapitalismus*, Hamburg.
- Kronauer M. (2000). *Exklusion, Die Gefährdung des Sozialen im entwickelten Kapitalismus*. (Typoskript), Göttingen.
- Lefebvre, H. (1978). *Einführung in die Modernität. Zwölf Präliminarien*, Frankfurt a/M.
- Meyer-Wölfling, E. (2001). *Arbeitsförderung und Netzwerke für Entwicklung*, στο: Waldemar Schindowski, E. Voß (Hrg.), *Jahrbuch Nachhaltiges Wirtschaften*, Ausgabe 1, AG SPAK Bücher, Neu Ulm.
- Münchmeier, R. (1992). *Krise als Chance*, στο: Rauschenbach/Gängler (Hrsg.): *Soziale Arbeit und Erziehung in der Risikogesellschaft*, Neuwied, Kriftel, Berlin.
- Negt, O. (1995). *Die Krise der Arbeitsgesellschaft*, στο: *Aus Politik und Zeitgeschichte* 7.4.1995.
- Sennett, R. (2005). *Die Kultur des neuen Kapitalismus*. Berlin.
- Schwendter, R. (2001). *Alternative Ökonomie. Negation der Globalisierung*, στο: Waldemar Schindowski, E. Voß (Hrg.), *Jahrbuch Nachhaltiges Wirtschaften*, Ausgabe 1, AG SPAK Bücher, Neu Ulm.
- Schindowski, W., Voß, E. (Hrg.) (2001). *Jahrbuch Nachhaltiges Wirtschaften*, Ausgabe 1, AG SPAK Bücher, Neu Ulm.
- Wallimann, I. (1998). *Soziale Ökonomie: Existenzsicherung in Krisen und Grundlagen eines nachhaltigen Daseins*, στο: Klöck, T. (Hg.): *Solidarische Ökonomie und Empowerment*, Jahrbuch Gemeinwesenarbeit 6, AG SPAK Bücher, München.

Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα

Σοφία Αδάμ *

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια συζητείται ολοένα και πιο έντονα στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α. η κοινωνική επιχειρηματικότητα (Defourny & Nysens, 2006), η οποία συνδέεται με τις προσπάθειες αντιμετώπισης των διαρκώς ευρύτερων και οξύτερων φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού. Με σχετική υστέρηση, η συζήτηση αναπτύσσεται και στην Ελλάδα στο πλαίσιο των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης και συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων για την καταπολέμηση του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας (E.I.E., 2002).¹ Σε αυτό το άρθρο, θα αναζητήσουμε τις προοπτικές βιωσιμότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων, εντάσσοντας την ανάπτυξη αυτών των μορφωμάτων στη συζήτηση για την κοινωνική οικονομία και στους ιδιαίτερους τρόπους με τους οποίους η τελευταία αναπτύσσεται σε κάθε κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό.

Στην πρώτη ενότητα, θα αποσαφηνίσουμε έννοιες όπως η κοινωνική οικονομία και η κοινωνική επιχειρηματικότητα. Όπως θα δείξουμε αναλυτικότερα στη δεύτερη ενότητα, ο τρόπος ορισμού του πεδίου σχετίζεται άμεσα με το επιστημονικό παράδειγμα και τα μεθοδολογικά εργαλεία που υιοθετούνται. Στην τρίτη ενότητα, θα εξετάσουμε το ζήτημα της βιωσιμότητας και θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε όλες τις παραμέτρους σύμφωνα με τη δική μας οπτική για την κοινωνική οικονομία. Στην τέταρτη ενότητα, θα επιχειρήσουμε μια πρώτη αποτίμηση της ελληνικής εμπειρίας με βάση την επαφή με εκ-

προσώπους-μέλη των κοινωνικών επιχειρήσεων που συμμετείχαν στο Εκπαιδευτικό Εργαστήριο με τίτλο: «Η Κοινωνική Οικονομία ως μέσο για την Άρση των Εμποδίων Κοινωνικής Ένταξης και Εργασιακής Ενσωμάτωσης: Εμπειρίες & Προοπτικές», που διοργάνωσε το Τμήμα Ψυχολογίας του Α.Π.Θ. στις 8-9 Νοεμβρίου 2008, στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ. Στην τελευταία ενότητα, θα συμπυκνώσουμε την προηγούμενη συζήτηση και θα παρουσιάσουμε τα συμπεράσματα.

1. Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα

Οι όροι «κοινωνική οικονομία», «μη κερδοσκοπικός τομέας», «τρίτος τομέας» ή «τρίτο σύστημα», χρησιμοποιούνται εναλλακτικά για να περιγράψουν και να αναλύσουν κοινωνικο-οικονομικά μορφώματα που δεν μπορούν αυστηρά να ενταχθούν ούτε στο δημόσιο ούτε στον ιδιωτικό τομέα (Defourny & Develtere, 1999· Defourny & Pestoff, 2008). Πρόκειται για οικονομικές ή/και κοινωνικές οντότητες που (τυπικά ή/και ουσιαστικά) λειτουργούν με διαφορετικό τρόπο από μια επιχείρηση του ιδιωτικού τομέα ή μια κρατική κοινωνική υπηρεσία.

Η «μη κερδοσκοπική» προσέγγιση προέρχεται κυρίως από τον αγγλοσαξονικό κόσμο και θέτει ως κριτήριο αποκλεισμού τη διανομή κερδών.² Βασισμένη στην ιστορική αγγλοσαξονική

* Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, e-mail: sof_adam77@yahoo.gr

1. Στο πλαίσιο της Κ.Π. Equal, το Υποπρόγραμμα Επιχειρηματικότητα (α' και β' κύκλος) αφορούσε στην Ενίσχυση της Κοινωνικής Οικονομίας. Επίσης, στο πλαίσιο του Ε.Π. Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού (Δ Προγραμματική Περίοδος), γίνεται ξεχωριστή μεία στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας.
2. Η πρώτη απόπειρα χαρτογράφησης του τρίτου τομέα γίνεται από το ερευνητικό πρόγραμμα «Comparative Nonprofit Sector» που εκπονεί το πανεπιστήμιο John Hopkins (Salamon & Anheier, 1995 στο Evers & Laville, 2004).

παράδοση της φιλανθρωπίας και του εθελοντισμού, εστιάζει το ενδιαφέρον της στις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις που διακρίνονται από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά (Salamon & Anheier H., 1997 σε Defourny & Develtere, 1999):

- Έχουν θεσμική μορφή (νομικό πρόσωπο).
- Είναι ιδιωτικές (διακριτές από το κράτος και τους φορείς του).
- Είναι ανεξάρτητες (ιδρύουν τους δικούς τους κανόνες και ορίζουν τη δική τους διαδικασία λήψης αποφάσεων).
- Δεν μπορούν να διανείμουν κέρδη στα μέλη ή στο Δ.Σ.
- Οι δράσεις τους εμπλέκουν χορηγούς και εθελοντές, και η συμμετοχή είναι εθελοντική.

Σύμφωνα με την προσέγγιση της κοινωνικής οικονομίας, το κριτήριο της μη διανομής κερδών δεν ευσταθεί για την ηπειρωτική Ευρώπη δεδομένης της ανάπτυξης του συνεταιριστικού κινήματος. Οι συνεταιρισμοί, ως οικονομικές οντότητες, μπορούν να διανείμουν κέρδη στα μέλη τους αλλά διαφοροποιούνται από μια τυπική καπιταλιστική επιχείρηση, διότι η εσωτερική τους λειτουργία χαρακτηρίζεται από δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων, εφόσον κάθε άτομο έχει μία ψήφο ανεξάρτητα από το κεφάλαιο που έχει επενδύσει στην επιχείρηση. Επομένως, η βασική διάκριση δεν είναι ο κερδοσκοπικός ή μη χαρακτήρας, αλλά η καπιταλιστική ή όχι λογική στην κοινωνικο-οικονομική οργάνωση της δραστηριότητας (Defourny & Develtere, 1999· Demoustier & Rousseliere, 2004· Evers & Laville, 2004· Borzaga & Tortia, 2007). Η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει όλες τις οικονομικές δραστηριότητες που διεξάγονται από επιχειρήσεις, κυρίως συνεταιρισμούς, συλλόγους και κοινωνίες αλληλοβοήθειας, οι οποίες λειτουργούν με τις ακόλουθες αρχές:

- Η προτεραιότητα δίνεται στα μέλη ή στην κοινότητα και όχι στο κέρδος.

- Η διοίκηση είναι αυτόνομη.
- Η διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι δημοκρατική.
- Τα μέλη και η εργασία έχουν προβάδισμα έναντι του κεφαλαίου στη διανομή των εσόδων.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η προσέγγιση της κοινωνικής οικονομίας τονίζει την οικονομική διάσταση των εν λόγω μορφωμάτων, τις αρχές που πρέπει να διέπουν την εσωτερική λειτουργία τους και τέλος, αναζητά τους τρόπους με τους οποίους τα συγκεκριμένα μορφώματα συνδέονται με τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα.

Οι όροι «τρίτος τομέας» και «τρίτο σύστημα», αποτυπώνουν περισσότερο τη γλώσσα των προγραμμάτων της Ε.Ε.,³ αλλά χρησιμοποιούνται από ερευνητές όλων των προσεγγίσεων (Borzaga & Tortia, 2007). Η διαφορά έγκειται στην εννοιολόγηση, δεδομένου ότι η προσέγγιση του Μη Κερδοσκοπικού Τομέα θεωρεί ότι ο τρίτος τομέας είναι μια διακριτή σφαίρα ανάμεσα στο δημόσιο και στον ιδιωτικό, ενώ η προσέγγιση της Κοινωνικής Οικονομίας θεωρεί ότι τα όρια ανάμεσα στους τομείς είναι ασαφή.

Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας εδράζονται στον ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στο σύστημα ανταλλαγής της αγοράς, στην αναδιανομή του κράτους και στην αμοιβαιότητα της οικογένειας ή των κοινοτήτων (Evers & Laville, 2004, σελ. 15).

Η συνάρθρωση των τριών τομέων και ο συνακόλουθος υβριδικός χαρακτήρας των μορφωμάτων της κοινωνικής οικονομίας, γίνεται εμφανής στην περίπτωση των κοινωνικών επιχειρήσεων (Defourny & Nyssens, 2006). Οι τελευταίες αποτελούν μια ιδιαίτερη και πρόσφατα αναδυόμενη μορφή επιχειρήσεων που προωθούν ταυτόχρονα με το κέρδος κοινωνικούς σκοπούς. Το πανευρωπαϊκό ερευνητικό δίκτυο για την κοινωνική οικονομία EMES⁴ ορίζει τις κοινωνικές επιχειρήσεις με βάση 4 οικονομικά και 5 κοινωνικά κριτήρια (ό.π., σελ. 5-6):

3. Όπως για παράδειγμα η πιλοτική δράση «Τρίτο Σύστημα και Απασχόληση».

4. <http://www.emes.net>

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ
Συνεχής δραστηριότητα παραγωγής αγαθών/παροχής υπηρεσιών	Στόχος το όφελος στην κοινότητα/ομάδα
Υψηλός βαθμός αυτονομίας	Συλλογική διάσταση
Ανάληψη ρίσκου	Η συμμετοχή στις αποφάσεις δεν καθορίζεται από τη συνεισφορά κεφαλαίου
Κατ' ελάχιστο ύπαρξη αμειβόμενων στελεχών (όχι μόνο εθελοντική εργασία)	Συμμετοχικότητα (ακόμα και χρήστες/πελάτες)

Είναι σημαντικό να γίνουν τρεις επισημάνσεις σε αυτό το σημείο:

- Η αποτύπωση των προαναφερθέντων κριτηρίων δεν αξιώνει τον ρόλο του τιμητή για τη σύνταξη του μητρώου των κοινωνικών επιχειρήσεων. Περιγράφει έναν ιδεατό τύπο και επιτρέπει την ανάπτυξη της συζήτησης σε σχέση με τους στόχους και τη λειτουργία των κοινωνικών επιχειρήσεων σε κάθε χώρα (ό.π., σελ. 7).
- Ο ορισμός που προηγείται διαφέρει από τον τρόπο που διεξάγεται η συζήτηση για την κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Αγγλία και στις Η.Π.Α. Στην τελευταία περίπτωση, (υπερ)τονίζεται ο ρόλος του κοινωνικού επιχειρηματία, του ατόμου δηλαδή που εντοπίζει ακάλυπτες κοινωνικές ανάγκες και προσπαθεί να τις καλύψει με την ανάληψη καινοτόμας επιχειρηματικής πρωτοβουλίας, σε βάρος μιας οπτικής που αναδεικνύει τη συλλογική διάσταση μιας πρωτοβουλίας (Defourny & Nysens, 2008).
- Είναι σημαντικό να διαχωριστεί η συζήτηση για τις κοινωνικές επιχειρήσεις από τη φιλολογία περί εταιρικής κοινωνικής ευθύνης

(ό.π.). Στη μεν πρώτη περίπτωση ο στόχος δημιουργίας της επιχείρησης είναι ευθύς εξαρχής το κοινωνικό όφελος και μάλιστα με συγκεκριμένους όρους. Στη δεύτερη περίπτωση οποιαδήποτε πολιεθνική αφιερώσει ένα x ποσοστό των κερδών της σε «κοινωνικούς σκοπούς», μπορεί να ονομαστεί κοινωνική επιχείρηση, ακόμα και αν η κύρια δραστηριότητά της είναι εν πολλοίς υπεύθυνη για τη δημιουργία του προβλήματος που καλείται μετά να περιορίσει με όρους «κοινωνικής ευθύνης» (π.χ. φτώχεια, περιβαλλοντική ρύπανση, υποσιτισμός).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις διακρίνονται σε επιχειρήσεις που αποσκοπούν στην παραγωγή κοινωνικά χρήσιμων προϊόντων (π.χ. βιολογικά προϊόντα σε χαμηλές τιμές) ή στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών (π.χ. υπηρεσίες πρόνοιας και φροντίδας σε ηλικιωμένους), καθώς και σε επιχειρήσεις που στοχεύουν στην εργασιακή αποκατάσταση ομάδων που απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό.⁵ Φυσικά, δεν είναι και σπάνιες οι περιπτώσεις όπου κοινωνικές επιχειρήσεις προσφέρουν κοινωφελείς υπηρεσίες απασχολώντας ταυτόχρονα άτομα ευπαθών κοινωνικά ομάδων (E.I.E., 2002).

5. Σύμφωνα με την Levitas (2004), η ίδια η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι προβληματική στο βαθμό που ομογενοποιεί τους «ενταγμένους» έναντι των αποκλεισμένων, αλλά και στο βαθμό που σηματοδοτεί μόνο τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας. Στον παρόν άρθρο, δεν θα εξετάσουμε περαιτέρω τα προβλήματα του όρου.

II. Πρόταση για την προσέγγιση της κοινωνικής οικονομίας

Πριν προχωρήσουμε στη συζήτηση γύρω από τη βιωσιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων, είναι σημαντικό να ξεδιπλώσουμε τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουμε την κοινωνική οικονομία γενικότερα και την κοινωνική επιχειρηματικότητα ειδικότερα. Στη δεδομένη φάση, δεν αξιώνουμε ότι μπορούμε να προτάξουμε μια συνεκτική θεωρία, αλλά προτείνουμε τις ακόλουθες κατευθύνσεις-νύξεις:

Πρώτον, το δίπολο κράτος ή αγορά είναι ανεπαρκές για την επεξεργασία των αναδυόμενων ζητημάτων. Χωρίς να έχουμε πρόθεση να αδικήσουμε όσους υπερασπίζονται την κρατική παρέμβαση για την καθολική κάλυψη κοινωνικών αναγκών (υγεία, εκπαίδευση) εντός των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών,⁶ θεωρούμε ότι η συζήτηση δεν μπορεί να εξαντλείται εκεί και να αφήνεται στο απυρόβλητο ο τύπος της κρατικής παρέμβασης και το είδος των παρεχόμενων υπηρεσιών. Αυτή η συζήτηση έχει ξεχωριστή σημασία για χώρες όπως η Ελλάδα, δεδομένου ότι το ελληνικό κράτος πρόνοιας θυμίζει πιο πολύ τον διττό τύπο που εμφανίζουν και άλλες νοτιοευρωπαϊκές χώρες (Evers & Laville, 2004): λειτουργεί περισσότερο ως μηχανισμός δημιουργίας εισοδήματος προσφέροντας θέσεις εργασίας, εστιάζει στην επιδοματική πολιτική και όχι στην άμεση παροχή υπηρεσιών και χαρακτηρίζεται από πελατειακές σχέσεις. Ακόμα, όμως, και όταν προβαίνει σε άμεση παροχή υπηρεσιών, ασκείται έντονα κριτική για το είδος των υπηρεσιών που παρέχονται.⁷

Δεύτερον, αν εντάξουμε τη συζήτηση για την κοινωνική οικονομία στο πεδίο του κράτους πρόνοιας και της κοινωνικής πολιτικής, τότε μπορούμε να εμπλουτίσουμε τα αναλυτικά μας εργαλεία με τις έννοιες της αποεμπορευματοποίησης και της χειραφέτησης. «Η αποεμπορευματοποίηση συμβαίνει όταν μια υπηρεσία παρέχεται δικαιωματικά και όταν ένα άτομο μπορεί να εξασφαλίζει τα προς την του χωρίς να βασίζεται στην αγορά» (Esping-Andersen, 2006, σελ. 65). Η αποεμπορευματοποίηση έχει χειραφετητικά αποτελέσματα, διότι το άτομο έχει μεγαλύτερο εύρος επιλογών και δεν εξαρτά με τον πλήρον επιτακτικό τρόπο την επιβίωσή του από την εργασία. Όμως, η χειραφέτηση υπερβαίνει τους βαθμούς ελευθερίας από τον καταναγκασμό της εργασίας, και επεκτείνεται και στην ενεργητική εμπλοκή των υποκειμένων στο σχεδιασμό και στην παροχή των υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας (π.χ. κινήματα αλληλοβοήθειας στο χώρο της ψυχικής υγείας⁸). Το ενδιαφέρον και η δυσκολία προσέγγισης της κοινωνικής οικονομίας έγκειται ακριβώς σε αυτή την εγγενή της αντίφαση. Αφενός, σηματοδοτεί μια τάση εμπορευματοποίησης των κοινωνικών υπηρεσιών (π.χ. η ανεργία επιλύεται μέσω της δημιουργίας κοινωνικής επιχείρησης επανένταξης και όχι μέσω επιδοματικής πολιτικής) και αφετέρου, μια χειραφετητική λογική (π.χ. οι χρήστες υπηρεσιών ψυχικής υγείας δημιουργούν «σπίτια φυγής» όπου με βάση τη λογική της αυτοβοήθειας παρέχεται στήριξη σε μέλη που χρήζουν βοήθειας έξω από τη λογική του ψυχιατρού).

Τρίτον, και σε άμεση σύνδεση με την προηγούμενη επισήμανση για την απο-εμπορευμα-

6. Ο Townsend (2004) καταγράφει 2 εναλλακτικές στρατηγικές για την καταπολέμηση της φτώχειας: α) την πολιτική της Παγκόσμιας Τράπεζας που συμπυκνώνεται στο τρίπτυχο ανάπτυξη-εκπαίδευση-κοινωνική στήριξη μόνο στις ευπαθείς ομάδες, και β) την πολιτική του Προγράμματος για την Ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών που υποστηρίζει εξισωτικά φορολογικά μέτρα, δημιουργία θέσεων εργασίας, ρυθμιστικό πλαίσιο για τις πολυεθνικές και καθολικές δημόσιες υπηρεσίες υγείας και ασφάλισης.
7. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα κατάφωρης παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχικά προβλήματα στα ελληνικά ψυχιατρεία. Χαρακτηριστικό και συνάμα τραγικό γεγονός ο θάνατος καθηλωμένου εγκλείστου στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης (βλ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, «Ιδρυματική Βαρβαρότητα», 11 Δεκεμβρίου 2006).
8. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο χώρο της ψυχικής υγείας, έχουν συγκροτηθεί επιτροπές ατόμων που έχουν κάνει χρήση των υπηρεσιών ψυχικής υγείας. Τα άτομα που απαρτίζουν αυτές τις επιτροπές αυτό-αποκαλούνται επιβιώσαντες των υπηρεσιών ψυχικής υγείας για να καταδείξουν ότι το βασικό εμπόδιο για την κοινωνική αποκατάσταση είναι η εμπειρία του ψυχιατρού και όχι το ίδιο το πρόβλημα ψυχικής υγείας (βλ. Roberta Graley-Wetherell, «Οι χρήστες των Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας και το Κίνημα για Αυτό-εκπροσώπηση στη Βρετανία» σε Περιοδικό «ΚΟΙΝΩΝΙΑ & ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ», τεύχος 2).

τοποίηση και τη χειραφέτηση, η συζήτηση για την κοινωνική οικονομία δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από τη σημερινή πολιτικο-οικονομική συγκυρία όπου διευρύνεται η εμπορευματοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών και προωθείται η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας (Graefe 2001, 2005, 2006). Γίνεται φανερό ότι, ιδιαίτερα σε χώρες όπως η Ελλάδα που δεν μπορούν να επιδείξουν ένα εκτεταμένο δίκτυο δημόσιων κοινωνικών υπηρεσιών αντίστοιχο του Σκανδιναβικού, η επέλαση της αγοράς δημιουργεί (δικαίως) αντιδράσεις για την ικανότητα της κοινωνίας να καλύψει στοιχειώδεις ανάγκες μέσα σε ένα κλίμα εντεινόμενης ανασφάλειας (απορύθμιση εργασιακών σχέσεων, ανεργία, αλληλαγνή του ρόλου της οικογένειας) (Σακελληρόπουλος, 1999). Και είναι βάσιμες οι υποψίες ότι η κοινωνική οικονομία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ήπια μορφή ιδιωτικοποίησης των κρατους πρόνοιας. Άλλωστε, η πολιτική του «τρίτου δρόμου» που υιοθετήθηκε από τις Κυβερνήσεις των Νέων Εργατικών στη Βρετανία, μία προσέγγιση που εκφράζει θερμή υποστήριξη στην κοινωνική επιχειρηματικότητα, αποτελεί για αρκετούς ερευνητές μια απλή παραλληλαγή εντός του νεοφιλελεύθερου μοντέλου (Graefe, 2005). Το κράτος κοινωνικής επένδυσης, δίνοντας έμφαση στην κοινωνική οικονομία, μπορεί να επανακοινωνικοποιήσει την οικονομία ή να εμπορευματοποιήσει περαιτέρω τις κοινωνικές σχέσεις (Saint-Martin σε Graefe, 2005).

Τέταρτον, οι πρακτικές που αναδύονται στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας παρουσιάζουν μεγάλη ετερογένεια μεταξύ τους και συναρτώνται σε μεγάλο βαθμό με το συγκεκριμένο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο (Adaman & Madra, 2002· Moulart & Ailenei, 2005). Αρκεί να αναηολογιστεί κανείς ότι στο ίδιο πεδίο εντάσσονται πρακτικές κατειλημμένων και αυτοδιαχειριζόμενων εργοστασίων όπως στην Αργεντινή αλληά και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις μεγάλης εμπέλειας και θεσμικής εκπροσώπησης όπως η GREENPEACE. Δεν μπορούμε να προσεγγίσουμε αυτές τις πρακτικές a priori, ούτε θετικά ούτε αρνητικά. Αυτό, όμως, που μπορούμε να προτείνουμε είναι μια ανάγνωση που θυσιάζει την καθολικότητα (συγκρότηση ιδεα-

τών τύπων που αφορούν όλες τις περιπτώσεις) έναντι της περιεκτικότητας, δηλαδή μιας προσέγγισης που προκρίνει τη διαλεκτική ανάμεσα στους γενικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες και στη συγκεκριμένη κατάσταση (Moulart and Nussbaumer, 2005).

III. Βιωσιμότητα Κοινωνικών Επιχειρήσεων

Σύμφωνα με την προηγούμενη ανάλυση, οι κοινωνικές επιχειρήσεις, ως υποσύνολο του ευρύτερου πεδίου της κοινωνικής οικονομίας, δεν μπορούν να ξεταστούν διακριτά από την πορεία εξέλιξης του κράτους πρόνοιας και την ανάπτυξη ή μη κοινωνικών κινήματων δικαιωματικού τύπου σε κάθε χώρα. Στη συνέχεια θα εξηγήσουμε γιατί θεωρούμε ότι αυτές οι συνδέσεις είναι απαραίτητες και γιατί σχετίζονται με τη βιωσιμότητα των ίδιων των επιχειρημάτων.

Η κοινωνική επιχείρηση είναι ένα υβριδικό μόρφωμα που για την επιβίωσή του εξασφαλίζει πόρους από τουλάχιστον τρεις διαφορετικές πηγές που η καθεμιά με τη σειρά της λειτουργεί με τη δική της λογική (Evers & Laville, 2004· Laville & Nyssens, 2001 σε Gardin, 2006).

Κράτος-Αναδιανομή

Ιδιαίτερα, οι κοινωνικές επιχειρήσεις εργασιακής επανένταξης, συνήθως εντάσσονται στο πλαίσιο εφαρμογής ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης για την ένταξη στην αγορά εργασίας ευπαθών κοινωνικά ομάδων. Αυτό σημαίνει ότι στις περισσότερες περιπτώσεις το έναυσμα για την έναρξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας δίνεται από την οικονομική υποστήριξη που παρέχεται στο πλαίσιο κάποιου εθνικού ή ευρωπαϊκού προγράμματος. Άρα, η κρατική παρέμβαση και η λογική της αναδιανομής αποτελούν τη βασική πηγή πόρων τουλάχιστον για την αρχή. Πέρα από την επιδότηση, η υποστήριξη από την πλευρά του κράτους μπορεί να είναι σε είδος (π.χ. κτίρια, εξοπλισμός), σε εργασία (με τη μορφή των αποσπασμένων δημοσίων υπαλλήλων σε κοινωνικές επιχειρήσεις), σε απαλληλαγές

από φόρους ή σε μείωση του κόστους των ασφαλιστικών εισφορών. Οι περισσότερες από τις προαναφερθείσες πρακτικές συναντώνται στην περίπτωση των Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης, οι οποίοι αποτελούν και τη μόνη θεσμοθετημένη μορφή κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα (Ν. 2716/1999), υπάρχουν στη Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας και λειτουργούν στο πλαίσιο των δημόσιων ψυχιατρικών νοσοκομείων (Ε.Ι.Ε., 2002).

Αγορά-Πώληση

Η δεύτερη πηγή εσόδων αφορά στην παροχή υπηρεσιών ή στην παραγωγή αγαθών και στην πώλησή τους στην αγορά. Αυτή η διάσταση δικαιολογεί τον όρο «επιχείρηση», εφόσον αναλαμβάνεται μία επιχειρηματική πρωτοβουλία με το ρίσκο που αυτή συνεπάγεται. Για την περίπτωση των κοινωνικών επιχειρήσεων, όμως, είναι σημαντικό να γίνουν ορισμένες επισημάνσεις. Τόσο η έρευνα που πραγματοποιήθηκε για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Επένταξης στην Ευρώπη⁹ (Gardin, 2006) όσο και η πρακτική των Κοι.Σ.Π.Ε. στην Ελλάδα δείχνουν ότι βασικός πελάτης παραμένει το δημόσιο. Ακόμα όμως και για τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες που στοχεύουν στην ευρύτερη αγορά, δεν συνεπάγεται αυτόματα ότι δεν υπάρχει δυνατότητα ανάπτυξης σχέσης με τον πελάτη και αναγνώρισης του κοινωνικού ρόλου της εν λόγω επιχείρησης. Εδώ βέβαια ανοίγει το κεφάλαιο της προβολής ή του κοινωνικού marketing, το οποίο αποτελεί μία δύσκολη επιλογή για τις περισσότερες κοινωνικές επιχειρήσεις: α) πρέπει να τονιστεί ή όχι ο κοινωνικός χαρακτήρας της επιχείρησης στις συναλλαγές της με την αγορά; β) σε χώρες όπως η Ελλάδα όπου δεν υπάρχει έντονη φιλανθρωπική παράδοση (Ε.Ι.Ε., 2002· Σκληιάς & Χουλιάρης, 2002), μήπως η προβολή του κοινωνικού χαρακτήρα προκαλέσει τα αντίθετα αποτελέσματα (φοβική και στερεοτυπική αντιμετώπιση του προϊόντος λόγω της συμμετοχής ευπα-

θών κοινωνικά ομάδων στην παραγωγή του); γ) σε ποιο βαθμό η «ιδιαιτερότητα» της επιχείρησης αποτελεί λόγο για την παροχή υπηρεσιών ή την παραγωγή προϊόντων μη ανταγωνιστικών (σε τιμές ή/και ποιότητα) με αγοραίους όρους;

Κοινότητα-Αμοιβαιότητα

Η βιωσιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητά τους να εδράζονται σε συγκεκριμένες τοπικές κοινωνίες, να αναπτύσσουν σχέσεις με το περιβάλλον τους και μεταξύ τους, να κινητοποιούν τη συμμετοχή και την υποστήριξη στη λογική ενός οράματος για κοινωνική αλληλαγνή (Laville, 2003). Αυτές οι συνδέσεις περικλείουν από την εθελοντική προσφορά εργασίας ατόμων και ομάδων μέχρι τη λειτουργία δικτύων κοινωνικής υποστήριξης και αυτοργάνωσης. Αν δούμε τις κοινωνικές επιχειρήσεις ως προσπάθειες συλλογικής επίλυσης κοινωνικών προβλημάτων, τότε τίθενται ζητήματα αποτύπωσης της κοινωνικής ανάγκης, δημιουργίας συλλογικής ταυτότητας και ανάπτυξης συλλογικών πρακτικών για την επίλυσή τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πρακτικές της κοινωνικής οικονομίας αναπτύχθηκαν ως τρόποι άμυνας των κοινωνικών υποκειμένων σε συνθήκες που έθεταν σε κίνδυνο την ίδια την επιβίωσή τους (π.χ. βίαιη προληταριοποίηση των τεχνιτών-δημιουργία συνεταιρισμών παραγωγών) (Defourny & Develtere 1999). Επειδή όμως οι συνθήκες κρίσης από μόνες τους δεν γεννούν συλλογικότητες σε ένα πολιτικό κενό, είναι σημαντικό να αναδείξουμε τη σημασία της ανάπτυξης κινημάτων που θέτουν στο προσκήνιο τις ανάγκες και τα δικαιώματα των υποκειμένων. Υπ' αυτό το πρίσμα, δεν είναι τυχαία η εμφάνιση και εξάπλωση των Κοινωνικών Συνεταιρισμών στην Ιταλία σε μια περίοδο έντονης αμφισβήτησης του κυρίαρχου ψυχιατρικού παραδείγματος και της αναζήτησης νέων τρόπων για την χειραφέτηση των ανθρώπων με προβλήματα ψυχικής υγείας (Gonzales, 2007).

9. Πρόκειται για το ερευνητικό πρόγραμμα που υλοποίησε το Ευρωπαϊκό Ερευνητικό Δίκτυο EMES και αφορά στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις Εργασιακής Επένταξης (Work Integration Social Enterprises, WISE) σε 11 ευρωπαϊκές χώρες (μη συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας).

Με βάση την προηγούμενη ανάλυση, η συζήτηση για τη βιωσιμότητα της κοινωνικής επιχείρησης συνδέεται άμεσα με την κοινωνική της στόχευση. Σε αντίθεση με τις θεωρίες που υποστηρίζουν ότι η οικονομική δραστηριότητα είναι ουδέτερη, ένα απλό μέσο για την εξασφάλιση των πόρων που απαιτούνται για την κοινωνικά ωφέλιμη λειτουργία (Dees σε Defourny & Nyssens, 2006), θεωρούμε ότι η βιωσιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων συνεπάγεται την ικανότητά τους να επιτυγχάνουν τους στόχους τους και να εξασφαλίζουν τη διάρκειά τους στο χρόνο. Αυτή η διατύπωση του ζητήματος μας επιτρέπει:

- Να ξεδιπλώσουμε ρητά τη συζήτηση για τους στόχους. Είναι η κοινωνικοποίηση (π.χ. προστατευμένα παραγωγικά εργαστήρια); Είναι η προσφορά θέσεων εργασίας; Αν ναι, τι ποιότητα εργασίας εξασφαλίζεται για τα υποκείμενα που συμμετέχουν (προσωρινή/μόνιμη, επίπεδα αμοιβών, ασφάλιση). Είναι η προοδευτική χειραφέτηση και αυτονόμηση από τη δομή (τι ποσοστό των ανθρώπων που φεύγουν αποκαθίστανται στην «τυπική αγορά εργασίας»); Είναι η παραγωγή κοινωνικά χρήσιμων προϊόντων-υπηρεσιών (π.χ. βιολογικά προϊόντα σε χαμηλές τιμές); Είναι προτιμότερο οι στόχοι να είναι ευθύς εξαρχής σαφείς, διότι πέρα από τις αντιξοότητες του κοινωνικού περιβάλλοντος, δεν αποκλείεται η αρχική στοχοθέτηση να είναι υπεύθυνη για τη μετέπειτα αρνητική εξέλιξη μιας κοινωνικής επιχείρησης.
- Να αναδείξουμε την άμεση σύνδεση στόχων και οικονομικής δραστηριότητας. Αν στόχος είναι η εργασιακή αποκατάσταση μιας ομάδας (π.χ. απεξαρτημένων), είναι προφανές ότι η διαδικασία οικονομικού σχεδιασμού (επιλογής προϊόντος/υπηρεσίας) οφείλει να περιλαμβάνει τα ίδια τα υποκείμενα που καλούνται να καταθέσουν γνώσεις και δεξιότητες και να αναλάβουν την παραγωγική δραστηριότητα. Επίσης, δεν γίνεται να είναι στόχος η χειραφέτηση των υποκειμένων και να επιλέγονται κάθετα, ιεραρχικά οργανωτικά σχήματα που αφήνουν μικρά περιθώρια δράσης στους εργαζόμενους.

- Να καταδείξουμε ότι η βιωσιμότητα δεν συνεπάγεται αυτόματα πωλήσεις στην αγορά. Όπως συζητήσαμε και στην αρχή, κάθε κοινωνική επιχείρηση καλείται να αξιοποιήσει μια πληθώρα πηγών πόρων. Η διεκδίκηση πόρων από την πλευρά του κράτους με οποιαδήποτε μορφή (επιδότηση, κτίριο, εξοπλισμός) δεν αναιρεί την επιχειρηματική της διάσταση. Αν δεχθούμε ότι κάθε κοινωνική επιχείρηση απειλείται από το φαινόμενο που στη βιβλιογραφία καλείται «ισομορφισμός» (Defourny & Nyssens, 2006), δηλαδή τη μετεξέλιξη είτε σε τυπική ιδιωτική επιχείρηση είτε σε κρατική υπηρεσία, ίσως η επίτευξη μίας ισορροπίας στο μίγμα εσόδων να είναι και αποτελεσματικό ανάχωμα προς αυτήν την κατεύθυνση.

Εμπλουτίζοντας το ζήτημα της βιωσιμότητας με αυτές τις παραμέτρους, θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια μια πρώτη συζήτηση για τις εργασίες του διήμερου Εκπαιδευτικού Εργαστηρίου που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη, στις 8-9 Νοεμβρίου 2008.

IV. Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα

Στις εργασίες του Διήμερου Εκπαιδευτικού Εργαστηρίου με τίτλο: «Η Κοινωνική Οικονομία ως μέσο για την Άρση των Εμποδίων Κοινωνικής Ένταξης και Εργασιακής Ενσωμάτωσης: Εμπειρίες και Προοπτικές», που διοργάνωσε το Τμήμα Ψυχολογίας του Α.Π.Θ. στις 8-9 Νοεμβρίου 2008, συμμετείχαν εκπρόσωποι-μέλη εργαζόμενοι από τις ακόλουθες κατηγορίες φορέων και κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό:

- Γυναικείοι συνεταιρισμοί (5 συνεταιρισμοί).
- Παραγωγικά εργαστήρια Α.Μ.Ε.Α. (10 δομές).
- Κοι.Σ.Π.Ε. (7 Κοι.Σ.Π.Ε. και 1 εκπρόσωπος-εργαζόμενος από το καφενείο του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Αττικής).
- Δομές και παραγωγικές μονάδες για απεξαρτημένα άτομα (3 δομές).

- Κοινωνική Επιχείρηση¹⁰ (1 δομή).
- Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί από την Ιταλία (2 δομές).
- Δήμοι, δημοτικές επιχειρήσεις και δημοτικοί οργανισμοί (4 φορείς).
- Αναπτυξιακές Εταιρίες και Φορείς Συμβουλευτικής (2 δομές).
- Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης του Ε.Π. ΥΓΕΙΑ-ΠΡΟΝΟΙΑ 2000-2008.

Σε αυτή τη φάση και για τις ανάγκες του παρόντος άρθρου δεν θα παρουσιάσουμε επεξεργασμένα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία, αλλά μια πρώτη αποτίμηση της εμπειρίας των εργασιών του Εργαστηρίου.

Πρώτον, ήταν σαφές ότι αρκετοί από τους συμμετέχοντες παρά την πρακτική εμπλοκή τους με το πεδίο της κοινωνικής οικονομίας, δεν ήταν εξοικειωμένοι με τους όρους της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Αυτή η διαπίστωση προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές επαφές με εκπροσώπους-μέλη, καθώς και από τις «άτυπες» συζητήσεις κατά τη διάρκεια του Εργαστηρίου και συμβαδίζει με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί για τη διάδοση του όρου σε διάφορες χώρες (CIRIEC, 2007) και δείχνουν ένα μέτριο βαθμό αποδοχής του όρου στην Ελλάδα.

Δεύτερον, και ως αποτέλεσμα του πρώτου, δεν υπήρχε η αίσθηση ότι οι επιμέρους μονάδες αποτελούν ένα κοινό πεδίο, ότι τα προβλήματά τους είναι κοινά ή ότι μπορούν από κοινού να βρουν λύσεις. Σε μεγάλο βαθμό, αυτό οφείλεται στην ετερογένεια των μονάδων (π.χ. γυναικείοι συνεταιρισμοί-παραγωγικά εργαστήρια Α.Μ.Ε.Α.). Είναι, όμως, αξιοσημείωτο ότι αυτή η έλλειψη ενότητας παρατηρούνταν ανάμεσα και

σε ομοιογενή μορφώματα όπως οι Κοι.Σ.Π.Ε.

Τρίτον, οι περισσότερες μονάδες είχαν υποστηριχθεί ή υποστηρίζονταν από θεσμική χρηματοδότηση. Ήταν έκδηλη η ανησυχία για τη διαθεσιμότητα προγραμμάτων από την Ε.Ε. στο πλαίσιο της μετάβασης από το Γ' στο Δ' Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης και υπήρξε έντονο ενδιαφέρον για τη σχετική εισήγηση του εκπροσώπου της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του Ε.Π. «ΥΓΕΙΑ-ΠΡΟΝΟΙΑ 2000-2008». Γενικότερα, όπως φυσικά είναι αναμενόμενο, η πορεία των κοινωνικών επιχειρήσεων ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με τη διαθεσιμότητα των κρατικών πόρων, ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις που δημιουργούνται παραγωγικές δομές μέσω προγραμμάτων και στη συνέχεια κλείνουν με το πέρας της χρηματοδότησης.

Τέταρτον, το στοίχημα της εξασφάλισης αξιοπρεπών για διαβίωση θέσεων εργασίας φαίνεται ότι δεν έχει κερδηθεί για την πλειονότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων που συμμετείχαν. Ιδιαίτερα στις περιπτώσεις των παραγωγικών εργαστηρίων για Α.Μ.Ε.Α., στην καλύτερη περίπτωση μπορούσε να καλυφθεί μέσα από τη λειτουργία της μονάδας το κόστος της ασφάλισης, ώστε να κατοχυρωθεί συνταξιοδοτικό δικαίωμα χάρη στις ευνοϊκές ρήτρες για τη συγκεκριμένη ομάδα-στόχο (μείωση απαιτούμενου χρόνου ασφάλισης).

Πέμπτον, δεν παρατηρείται οργανωτική καινοτομία στον τρόπο λειτουργίας των κοινωνικών επιχειρήσεων. Σύμφωνα με παρεμβάσεις των εργαζόμενων από την ομάδα-στόχο, δεν δίνεται η δυνατότητα πραγματικής συνδιοίκησης τόσο σε επίπεδο παραγωγικού εργαστηρίου όσο και συνολικότερα σε επίπεδο Κοι.Σ.Π.Ε.¹¹ Παρά την αρχική επιδίωξη των διοργανωτών, οι συμμετέχοντες στις ενότητες που αφορούσαν την καθαυτό λειτουργία των κοινωνικών επιχειρήσεων,¹² ήταν κυρίως εκπρόσωποι κοινωνικών επι-

10. Η συγκεκριμένη κοινωνική επιχείρηση δεν εξειδικεύεται στην εργασιακή αποκατάσταση 1 μόνο ομάδας-στόχου. Επίσης, αποτελεί τμήμα ανάμεσα σε κοινωνική επιχείρηση τύπου Α (παραγωγή χρησιμων προϊόντων) και τύπου Β (παραγωγικό εργαστήριο με τη συμμετοχή ευπαθών κοινωνικά ομάδων).

11. Ένας Κοι.Σ.Π.Ε. μπορεί να αποτελείται από επιμέρους παραγωγικές μονάδες (π.χ. ραφείο, αγρόκτημα, συνεργείο καθαριότητας).

12. Το Εργαστήριο χωριζόταν σε 4 θεματικές ενότητες: Παρουσίαση Κοινωνικών Επιχειρήσεων, Σχέσεις με το Δημόσιο, Ζητήματα Εσωτερικής Οργάνωσης και Βιωσιμότητα.

χειρήσεων που δεν προέρχονταν από την ομάδα στόχο. Οι μόνες εξαιρέσεις ήταν εργαζόμενοι Κοι.Σ.Π.Ε. της πρώτης κατηγορίας¹³ που συμμετέχουν ενεργά στο Δ.Σ. ως εκπρόσωποι των εργαζομένων ή/και συμμετέχουν στην Πανελλήνια Επιτροπή Ατόμων με Ψυχιατρική Εμπειρία.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Στο παρόν άρθρο προσπαθήσαμε να αποσαφηνίσουμε τις έννοιες της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων και να παρουσιάσουμε εν συντομία τη συζήτηση που διεξάγεται για τον προσδιορισμό του πεδίου. Παρουσιάζοντας τη σχολή του μη κερδοσκοπικού τομέα σε αντιδιαστολή με αυτή της κοινωνικής οικονομίας, θελήσαμε να καταδείξουμε ότι οι ορισμοί αντανakλούν συγκεκριμένες ιστορικές διαδρομές των μορφωμάτων που εντάσσονται στον τρίτο τομέα. Και οι δύο προσεγγίσεις προσπαθούν να συληλάβουν και να αναλύσουν τα μορφώματα που αναπτύσσονται στον ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στο κράτος και στην αγορά. Θεωρούμε ότι οι προσεγγίσεις που εξετάζουν αυτά τα μορφώματα σε συνδυασμό με την ιστορική ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας και των κοινωνικών κινήματων διευκολύνουν περισσότερο μια ολιστική προσέγγιση των αναδυόμενων ζητημάτων.

Ειδικά για τις κοινωνικές επιχειρήσεις που αποτελούν ένα υβριδικό μόρφωμα ανάμεσα στην κοινωνική πολιτική, την αγορά και την κοινότητα, η συζήτηση δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις αναπτύσσονται στο πλαίσιο άσκησης κοινωνικής πολιτικής (π.χ. ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης για τις κοινωνικές επιχειρήσεις εργασιακής επανένταξης), απευθύνονται στην αγορά και προσπαθούν να

δημιουργήσουν δεσμούς με την κοινότητα στην οποία αναφέρονται και μεταξύ τους.

Κατά συνέπεια, η ανάλυση των περιπτώσεων επιτυχίας/αποτυχίας τέτοιων εγχειρημάτων προϋποθέτει τη συνεξέταση των ακόλουθων πεδίων: α) την πολιτική οικονομία του κράτους πρόνοιας σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό καθώς και τις τάσεις μεταβολής του στη συγκεκριμένη πολιτική συγκυρία (ποιο είναι το κυρίαρχο παράδειγμα στην κοινωνική πολιτική που ασκείται, πώς αυτό εκφράζεται στο θεσμικό πλαίσιο, στην παροχή κινήτρων-επιδομάτων, στα διάφορα συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα;) β) το βαθμό ανάπτυξης της συζήτησης για τα δικαιώματα των «αποκλεισμένων» καθώς και της ύπαρξης κοινωνικών κινήματων γενικού δικαιωματικού τύπου ή υπεράσπισης συγκεκριμένων ομάδων-στόχων, γ) την εξέταση σε μικρό επίπεδο των ίδιων των εγχειρημάτων (ποιοι είναι οι στόχοι τους, ποια είναι η σύνθεση του εργατικού δυναμικού, τι επίπεδα μισθών και ποιότητας εργασίας εξασφαλίζουν, πόσο δημοκρατική είναι η λειτουργία τους;).

Θεωρούμε πώς μια τέτοια ανάλυση έχει ιδιαίτερη σημασία για μια χώρα όπως η Ελλάδα όπου ο τομέας της κοινωνικής οικονομίας ευρύτερα και των κοινωνικών επιχειρήσεων ειδικότερα παρουσιάζει μια σχετική υστέρηση σε σχέση ακόμα και με συγκρίσιμες χώρες της Νότιας Ευρώπης (π.χ. Ιταλία). Λαμβάνοντας υπόψη την όξυνση της κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος στην παρούσα φάση,¹⁴ είναι σημαντικό να ξεδιπλώσουμε τη συζήτηση για τις προοπτικές συλλογικής απάντησης στα αναδυόμενα προβλήματα. Το ενδιαφέρον για τις κοινωνικές επιχειρήσεις εργασιακής επανένταξης εδράζεται στην αναζήτηση της δυνατότητας που έχουν να εξασφαλίσουν αξιοπρεπείς εργασιακές συνθήκες με άμεσα χειραφετητικά αποτελέσματα για τις

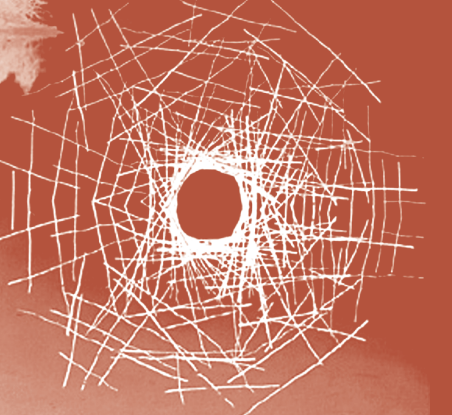
13. Σύμφωνα με το Ν. 2716/1999, στους Κοι.Σ.Π.Ε. συμμετέχουν: Κατηγορία Α: άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας τουλάχιστον 35%, Κατηγορία Β: επαγγελματίες ψυχικής υγείας μέγιστο 45%, και Κατηγορία Γ: δήμοι, κοινότητες και διάφορα νομικά ή/και φυσικά πρόσωπα μέγιστο 20%.

14. Εδώ είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι το μέγεθος, την εμβέλεια και τη διάρκεια της παρούσας κρίσης δεν μπορούμε ακόμα να την αξιολογήσουμε, αλλά δεν μπορούμε και να αρνηθούμε ότι έχει ήδη υλικές επιπτώσεις στη ζωή ανθρώπων. Ακόμα λοιπόν και αν η υπερβολή στην προβολή των συνθηκών κρίσης από τα Μ.Μ.Ε. είναι μια προσπάθεια δημιουργίας συναίνεσης των από τα κάτω για μια «κοινή προσπάθεια» υπέρβασης της κρίσης, δεν μπορούμε να αρνηθούμε την ύπαρξη του προβλήματος.

ομάδες στις οποίες απευθύνονται. Μας ενδιαφέρει ο ιδιαίτερος τύπος του συνεταιρισμού, διότι στην ιδεατή του μορφή θα μπορούσε να αποτελέσει πρόταση οργάνωσης της εργασίας, ιδιαίτερα για ομάδες όπως τα άτομα με ψυχιατρική εμπειρία και οι απεξαρτημένοι όπου η αλληλεβοήθεια μπορεί να δημιουργήσει ένα ασφαλές πλαίσιο για την προσωπική τους ανάπτυξη (Λαϊνάς, 2007).

Βιβλιογραφία

- Adaman, F. & Madra Y. M. (2002). Theorizing the "Third Sphere": A Critique of the Persistence of the "Economic Fallacy". *Journal of Economic Issues*, XXXVI/4.
- CIRIEC (2007). Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύνοψη έκθεσης που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, http://eesc.europa.eu/groups/3/categories/soccco/di_ces96-2007_di_el.doc
- Borzaga, C. & Tortia, E. (2007). Social Economy Organizations in the Theory of the Firm. In A. Noya & E. Clarence (Eds.), *The Social Economy. Building Inclusive Economies* (pp. 26-60). Paris: OECD.
- Defourny, J. & Develtere, P. (1999). The Social Economy: The Worldwide Making of a Third Sector, Liège: Centre du Economie Sociale, University of Liège.
- Defourny, J. & Nyssens, M. (2006). Defining Social Enterprise. In M. Nyssens (Eds.), *Social Enterprise: At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society* (pp. 3-26). London: Routledge.
- Defourny, J. & Nyssens, M. (Eds.) (2008). Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments, *EMES Working Papers Series*, 08/01, Liège: EMES European Research Network.
- Defourny, J. & Pestoff, V. (Eds.) (2008). Images and Concepts of the Third Sector in Europe, *EMES Working Papers Series*, 08/02, Liège: EMES European Research Network.
- Demoustier, D. & Rousseliere, D. (2004, June). Social Economy as Social Science and Practice: Historical Perspectives of Market. Paper presented at the *Eleventh World Congress of Social Economics "Social economics: a paradigm for a global society"*, Albertville.
- Esping-Andersen, G. (2006). *Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Evers, A. & Laville, J.L. (2004). *The Third Sector in Europe*, Cheltenham, U.K. & Northampton, USA: Edward Elgar.
- Gardin, L. (2006). A Variety of Resource Mixes inside Social Enterprises. In M. Nyssens (Eds.), *Social Enterprise: At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society* (pp. 111-136). London: Routledge.
- Gonzales, V. (2007). Social Enterprises, Institutional Capacity and Social Inclusion. In A. Noya & E. Clarence (Eds.), *The Social Economy. Building Inclusive Economies* (pp. 119-153). Paris: OECD.
- Graefe, P. (2001). Whose social economy? Debating new state practices in Quebec, *Global Social Policy*, 21/1, 35-58, London, Thousand Oaks, ca and New Delhi: SAGE Publications.
- Graefe, P. (2005). Roll-out Neoliberalism and the Social Economy, Conference Paper, <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2005/Graefe.pdf>.
- Graefe, P. (2006). The Social Economy and the American Model. Relating New Social Policy Directions to the Old, *Global Social Policy*, 62, 197-219, London, Thousand Oaks, ca and New Delhi: SAGE Publications.
- Graley-Wetherell, R. (2007). Οι χρήστες των Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας και το Κίνημα για Αυτό-εκπροσώπηση στη Βρετανία, *ΚΟΙΝΩΝΙΑ & ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ*, 2, Θεσσαλονίκη: Επιτροπή Ερευνών Α.Π.Θ.
- Laville, J.-L. (2003). A New European Socioeconomic Perspective, *Review of Social Economy*, LXI/3.
- Laville, J.-L., Levesque, B. and Mendell, M. (2007). The Social Economy: Diverse Approaches and Practices in Europe and Canada, in Noya A. & Clarence E. (Eds.), *The Social Economy. Building Inclusive Economies* (pp. 155-60). Paris: OECD.
- Levitas, R. (2004). Η Έννοια του Κοινωνικού Αποκλεισμού και η Νέα Ντυρκεμιανή Ηγεμονία. Στους Πετμεζίδου Μ. & Παπαθεοδώρου Χ. (Επιμ. Έκδ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός* (σελ. 202-224). Αθήνα: Εξάντας.
- Moulaert, F. & Ailenei, O. (2005). Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present, *Urban Studies*, 42/11, 2037-2053.
- Moulaert, F. & Nussbaumer, J. (2005). Defining the Social Economy and its Governance at the Neighbourhood Level: A Methodological Reflection, *Urban Studies*, 42/11, 2071-2088.
- Townsend, P. (2004). Για μια Αναθεώρηση της Διεθνούς Κοινωνικής Πολιτικής ενάντια στη Φτώχεια. Στο Πετμεζίδου Μ. & Παπαθεοδώρου Χ. (Επιμ. Έκδ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός* (σελ. 115-158). Αθήνα: Εξάντας.
- Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας (2002). *Προοπτικές Απασχόλησης στον Τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας*, Αθήνα: Σάκκουλα.
- Ελευθεροτυπία, Φύλλο 11 Δεκεμβρίου 2006, «Ιδρυματική Βαρβαρότητα», *ΚΟΙΝΩΝΙΑ & ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ*, 2, 88.
- Λαϊνάς, Σ. (2007). Προάγοντας την Αυτοβοήθεια στην Αντιμετώπιση της Εξάρτησης στην Ελλάδα, *Κοινωνία & Ψυχική Υγεία*, 5, 77-87.
- Σακελλαρόπουλος, Θ. (1999). Αναζητώντας το Νέο Κοινωνικό Κράτος. Στο Σακελλαρόπουλος Θ. (Επιμ. Έκδ.), *Η Μεταρρύθμιση του Κοινωνικού Κράτους*, Τόμος Α' (σελ. 23-67). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Σκληριάς, Π. & Χουλιάρης, Α. (Επιμ. Έκδ.) (2002). *Η Διπλωματία της Κοινωνίας των Πολιτών*, Αθήνα: Παπαζήση.

Πρόταση για την Κοινωνική Οικονομία και τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα *

Οι συμμετέχοντες φορείς και άτομα στο Εκπαιδευτικό Εργαστήριο «Η Κοινωνική Οικονομία ως μέσο για την άρση των Εμποδίων Κοινωνικής Ένταξης και Εργασιακής Ενσωμάτωσης: Εμπειρίες και Προοπτικές» –που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη στις 8 & 9 Νοεμβρίου 2008 από το Τμήμα Ψυχολογίας του Α.Π.Θ.– συζήτησαν για τις υπάρχουσες εμπειρίες στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα.

Είναι γνωστό ότι η Κοινωνική Οικονομία εμπεριέχει μια ισότιμη οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική διάσταση και περιεχόμενο. Προωθεί μια βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη που οφείλει να προστατεύει το περιβάλλον, να χρησιμοποιεί εναλλακτικές πηγές ενέργειας, να σέβεται τον πολιτισμό και να συμβάλλει στην πολιτιστική εξέλιξη. Να ενισχύει την κοινωνική συνύπαρξη και την κοινωνική συμμετοχή, να προωθεί μορφές πολιτικής δημοκρατίας για όλα τα μέλη της κοινωνίας, την κοινωνική δικαιοσύνη και αλληλεγγύη και να εγγυάται τη δυνατότητα μιας αξιοπρεπούς ζωής και για τις μελλοντικές γενιές.

Γνωρίζουμε ότι η κοινωνική οικονομία δίνει έμφαση στη δημοκρατική διοίκηση, οργάνωση και διαχείριση των δραστηριοτήτων μιας επιχείρησης ή μιας οικονομικής δραστηριότητας, είναι προσανατολισμένη προς την παραγωγή αξιών χρήσης, προωθεί έναν διαφορετικό καταμερισμό εργασίας, φροντίζει για την ευημερία, την ποιότητα ζωής, την ικανοποίηση των εργαζομένων (και) από το περιεχόμενο της ίδιας της εργασίας, καθώς και την ανάπτυξη της προσωπικότητας

των εμπλεκόμενων, χρησιμοποιεί πρώτες ύλες και εφαρμόζει μεθόδους που αποκλείουν την κατασπατάληση πόρων και ενέργειας και προστατεύει το περιβάλλον.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι ο τομέας αυτός έχει ιδιαίτερη σημασία τόσο για την οικονομική ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών όσο και τη συμμετοχή των πολιτών στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής της τοπικής κοινωνίας. Εξάλλου, είναι εμφανές ότι η κοινωνική οικονομία συμβάλλει στην αντιμετώπιση των ζητημάτων κοινωνικού αποκλεισμού. Διαπιστώνουμε, επίσης, τον ιδιαίτερο ρόλο που καλείται να παίξει η Τοπική Αυτοδιοίκηση αναλαμβάνοντας τις πρωτοβουλίες εκείνες που θα διαμορφώσουν το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο.

Σε αυτό το πνεύμα προτείνουμε στην Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας τα παρακάτω:

1. **Διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου για την Κοινωνική Οικονομία και τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις.**
2. **Δημιουργία Δημοτικών Γραφείων Εργασίας.**
3. **Συμμετοχή των Δήμων σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις.**
4. **Δυνατότητα απευθείας σύναψης προγραμματικών συμβάσεων με Κοινωνικές Επιχειρήσεις.**
5. **Δυνατότητα απασχόλησης από τον Δήμο και τις δημοτικές επιχειρήσεις σε επιδοτούμενες**

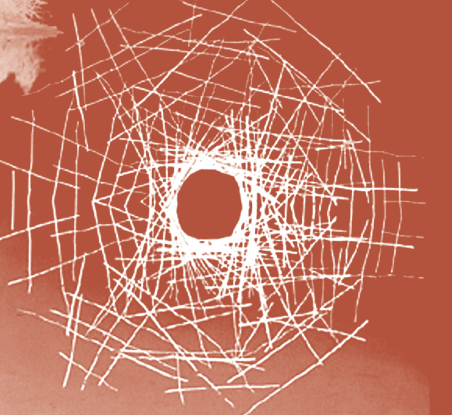
* Η πρόταση συντάχθηκε με πρωτοβουλία όλων των συμμετεχόντων φορέων στο Εκπαιδευτικό Εργαστήριο της Κοινωνικής Οικονομίας (Θεσσαλονίκη, 8 & 9.11.2008) και απευθυνόταν στον κ. Νικήτα Κακλαμάνη, Πρόεδρο Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος, με αφορμή επερχόμενο συνέδριο της ΚΕΔΚΕ στη Θεσσαλονίκη.

θέσεις εργασίας από τον ΟΑΕΔ ατόμων που προέρχονται από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

6. **Δυνατότητα απευθείας ανάθεσης εργασιών και προμηθειών σε κοινωνικές επιχειρήσεις.**
7. **Δυνατότητα απευθείας μίσθωσης δημοτικών ακινήτων σε κοινωνικές επιχειρήσεις για δρα-**

στηριότητες που προάγουν την τοπική παράδοση, τον πολιτισμό και την ανάπτυξη.

Θεωρούμε σκόπιμο στο επερχόμενο συνέδριό σας να υπάρξει σχετική εισήγηση για το παραπάνω θέμα και είμαστε στη διάθεσή σας να συνεργαστούμε για τη συζήτηση και υλοποίηση των παραπάνω.

Κοινωνική Διάσταση της Ψυχιατρικής *

Νίκανδρος Μπούρας **

Εισαγωγή

Το μέγεθος του προβλήματος των ψυχικών διαταραχών είναι μεγάλο εάν αναλογιστούμε ότι το 14% της Παγκόσμιας Επιβάρυνσης της Ασθένειας (Global Burden of Disease) οφείλεται σε νευροψυχιατρικές διαταραχές και κυρίως κατάθλιψη, εξάρτηση από το αλκοόλ και άλλες εξαρτησιογόνες ουσίες και ψυχώσεις. Σύμφωνα με τις επικρατούσες εκτιμήσεις, 1 στα 4 άτομα θα εμφανίσουν κάποια ψυχική διαταραχή στη διάρκεια της ζωής τους με αποτέλεσμα 450 εκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο να έχουν κάποια μορφή ψυχικού προβλήματος σε κάθε στιγμή (Mental Health Foundation, 2008). Επίσης το 25% αυτών που έρχονται σε επαφή με τις πρωτοβάθμιες υπηρεσίες υγείας έχουν κάποιο ψυχικό πρόβλημα, που πολλές φορές δεν γίνεται αντιληπτό. Ας σημειωθεί ότι 40% των εισαγωγών στα γενικά νοσοκομεία με σωματικές ασθένειες έχουν ψυχολογικό υπόστρωμα. Υπολογίζεται ότι 150 εκατομμύρια άτομα σ' όλο τον κόσμο πάσχουν από κατάθλιψη, 33.4 εκατομμύρια στην Ευρώπη, ενώ στη Βρετανία 1 στα 6 άτομα θα εμφανίσουν κατάθλιψη σε κάποια στιγμή της ζωής τους. Το ποσοστό εμφάνισης της σχιζοφρένειας είναι 3,3 ανά 1.000 άτομα κατ' έτος, ενώ ο κίνδυνος θνησιμότητας κατά τη διάρκεια της ζωής είναι 7,2 ανά 1.000 άτομα (Fujii & Ahmed, 2007). Περίπου 1 εκατομμύριο άτομα στον κόσμο αυτοκτονούν κάθε χρόνο. Η άνοια αποτελεί άλλο μείζον πρόβλημα της εποχής μας και στη Βρετανία 670,000 άτομα πάσχουν από κάποια μορφή της. Το ποσοστό αυξάνεται σε 10-

20% του πληθυσμού για τους πάνω από 80 χρόνων. Ψυχικές διαταραχές εμφανίζονται και στα παιδιά σε ποσοστό 2-15% ανάλογα με την ηλικία και το φύλο τους.

Οι οικονομικές επιπτώσεις από τις ψυχικές διαταραχές είναι επίσης τεράστιες αφού 91 εκατομμύρια εργάσιμες ημέρες χάνονται κάθε χρόνο στη Βρετανία εξαιτίας αυτών. Από αυτές το 50% οφείλεται σε στρες και άγχος, αφού περίπου μισό εκατομμύριο εργαζόμενοι στη Βρετανία αναζητούν θεραπεία γι' αυτό τον λόγο. Ψυχικές διαταραχές αποτελούν μείζονα αιτία πρόωρης συνταξιοδότησης και αναπηρίας και μπορούν να οδηγήσουν σε στίγμα και κοινωνικό αποκλεισμό. Πολλή σωστά η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας υποστηρίζει ότι δεν μπορεί να υπάρξει «υγεία χωρίς ψυχική υγεία» (Prince et al., 2007).

Παράλληλα με τους διαφόρους βιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες που σχετίζονται με την εμφάνιση των ψυχικών διαταραχών πολύ σημαντικό ρόλο παίζουν και διάφορες κοινωνικοί παράμετροι. Η επιστημονική μελέτη των κοινωνικών φαινομένων που σχετίζονται με τις ψυχικές διαταραχές, όπως η επιδημιολογία τους, η επίδραση τους στην οικογένεια, οι αυτοκτονίες καθώς επίσης και το οικονομικό κόστος, αποτελούν αντικείμενο της κοινωνικής ψυχιατρικής (Thornicroft and Szumukler, 2001). Στις αρμοδιότητες της κοινωνικής ψυχιατρικής υπάγονται επίσης και ο σχεδιασμός, ο προγραμματισμός, η εφαρμογή και η αξιολόγηση των υπηρεσιών ψυχικής υγείας.

* Αποσπάσματα αυτού του άρθρου έχουν παρουσιαστεί σε επιστημονικές εκδηλώσεις τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα.

** Νίκανδρος Μπούρας MD PhD FRCPsych, Ομότιμος Καθηγητής Ψυχιατρικής, King's College London-Institute of Psychiatry, Health Service and Population Department, PO 27 De Crespigny Park, Denmark Hill, London SE5 8HF.

Αντικείμενο του άρθρου αυτού είναι ακριβώς η ανάπτυξη και η εξέλιξη των ψυχιατρικών υπηρεσιών, με έμφαση κυρίως στη Βρετανία από την προσωπική εμπειρία 35 χρόνων κλινικής, ερευνητικής και διοικητικής εργασίας του γράφοντος.

Ιστορικά Δεδομένα

Η ιστορία της φροντίδας των ψυχικά ασθενών στη Βρετανία είχε παράλληλη εξέλιξη με τις αλλαγές που συντελέστηκαν στις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες με το πέρασμα από τον Μεσαίωνα στην Αναγέννηση, τον Διαφωτισμό και τη Βιομηχανική επανάσταση. Ο εγκλεισμός σε ιδιωτικά, εκκλησιαστικά ή κρατικά «άσυλα» ήταν η μοναδική μορφή θεραπείας για μερικούς αιώνες, ενώ οι πιο εύπορες οικογένειες προσπαθούσαν να παρέχουν φροντίδα στον ψυχικά ασθενή στο σπίτι. Η ζωή στο άσυλο χαρακτηριζόταν από έλλειψη προσωπικών επιλογών, μονοτονία, αυστηρότητα και συχνά κακομεταχείριση. Σημαντική διαφοροποίηση αποτέλεσαν οι προσπάθειες των Samuel και William Tuke στο York το 1792 να δημιουργήσουν το «νυκταστήριο» (retreat), ένα ειδικό περιβάλλον και να παρέχουν την ανθρωπιστική-ηθικοπλαστική θεραπεία (moral treatment), στοχεύοντας στην ψυχολογική κινητοποίηση των ασθενών. Ατυχώς το μοντέλο αυτό δεν επικράτησε και προς το τέλος του 19ου αιώνα εμφανίστηκαν τα υπερμεγέθη ψυχιατρεία-άσυλα, κοντά σε κάθε μεγάλο αστικό κέντρο και σε κάθε γεωγραφική περιφέρεια. Ενδεχομένως η δημιουργία των μεγάλων ασύλων ήταν αποτέλεσμα της βιομηχανικής ανάπτυξης (Scull, 1979). Οι ψυχικά ασθενείς ήταν πλέον «αντιπαραγωγικοί», καθώς η οικογένεια δεν μπορούσε πια να τους φροντίζει, αφού όλα τα μέλη της ήταν εκτός σπιτιού λόγω εργασίας. Επίσης κάποιες άηλες απόψεις τονίζουν και τον ρόλο της έλλειψης αποτελεσματικών θεραπειών αλλά και τους περιορισμούς από νομοθετήματα της πολιτείας.

Με την ίδρυση του Εθνικού Συστήματος Υγείας στη Βρετανία, το 1948, τα άσυλα και άλλα ψυχιατρικά ιδρύματα πέρασαν στον κρατικό έλεγχο.

Επιπλέον, η συστηματική παροχή κοινωνικών επιδομάτων επέτρεψε να αναπτυχθούν μορφές φροντίδας και εκτός των μεγάλων ασύλων, ενώ η παρουσία των οικογενειακών γιατρών σημαίνει ότι οι ψυχικά ασθενείς μπορούσαν να παίρνουν τα φάρμακά τους ζώντας μέσα στην κοινότητα.

Η σημαντική αμφισβήτηση της ασυλιακής θεραπείας ξεκίνησε από τις ΗΠΑ. Οι Stanton και Schwartz (1954), Caudil (1958) και Goffman (1961) τόνισαν τη σημασία του ψυχοκοινωνικού περιβάλλοντος των ασύλων προκαλώντας έτσι σημαντικό προβληματισμό. Οι έντονες ιδεολογικές αμφισβητήσεις τις δεκαετίες του '60 και '70, με βασικό γνώρισμα την κριτική ενάντια στα άσυλα και την κίνηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, έθεσαν τα θεμέλια και ξεκίνησαν τη διαδικασία της αποασυλοποίησης. Οι εξελίξεις αυτές στις ΗΠΑ επηρέασαν καθοριστικά και σε μεγάλο βαθμό τις επερχόμενες μεταρρυθμίσεις στη Βρετανία και στις περισσότερες δυτικές χώρες.

Πολιτική Βούληση και Έντονη Δραστηριότητα

Στις αρχές του 1970, νομοθετήματα στη Βρετανία δήλωσαν ξεκάθαρα την επιτακτική ανάγκη για το κλείσιμο των ασύλων. Οι Wing και Brown (1970) υποστήριξαν την αξία της κινητοποίησης και της κοινωνικής ενσωμάτωσης των ψυχικά ασθενών μέσω εντατικών προγραμμάτων αποκατάστασης. Εξωτερικά ιατρεία, ψυχιατρικές μονάδες σε γενικά νοσοκομεία, πανεπιστημιακές μονάδες, νοσοκομεία ημέρας και θεραπευτικές κοινότητες πολλαπλασιάστηκαν μέσα σε λίγα χρόνια. Το πρώτο ολοκληρωμένο Κοινοτικό Κέντρο Ψυχικής Υγείας λειτούργησε στο ΝΑ Λονδίνο το 1979 (Bouras and Brough, 1982). Παράλληλα συνεχίστηκε σταθερά η μείωση του αριθμού των εσωτερικών ασθενών, ενώ τα μεγάλα άσυλα άρχισαν να κλείνουν ή να κατεδαφίζονται το ένα μετά το άλλο και μάλιστα ορισμένες φορές με εορταστικό και πανηγυρικό τρόπο.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου διάφορες υποομάδες ασθενών, όπως τα άτομα με νοση-

τική υστέρηση, οι εξαρτημένοι από ουσίες και οι πολύ ηλικιωμένοι ασθενείς, χαρακτηρίστηκαν ως ομάδες ατόμων με ιδιαίτερες ανάγκες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν εξειδικευμένες θεραπείες ή ξεχωριστές υπηρεσίες και παράλληλα να χρηματοδοτηθούν πανεπιστημιακά ή ερευνητικά ιδρύματα για να προωθήσουν και να αξιολογήσουν την απαραίτητη ειδική ψυχιατρική γνώση (Μπούρας & Πάσχος, 2007).

Οι Emerson και Hatton (2005) υποστήριξαν ότι η πορεία προς την αποασυλοποίηση των ατόμων με νοτική υστέρηση υποστηρίχτηκε από τους εξής τουλάχιστον παράγοντες:

1. Η δεκαετία του 1960 χαρακτηρίστηκε από σημαντική οικονομική ανάπτυξη και μια παγκόσμια τάση για πιο δημοκρατικές και φιλελεύθερες προσεγγίσεις στην κοινωνική πολιτική. Τα ανθρώπινα δικαιώματα και η ευημερία κάθε πολίτη υπήρξαν κοινό σημείο αναφοράς σε κινήματα για τα δικαιώματα μειονοτήτων και ενάντια στις φυλετικές διακρίσεις. Σ' αυτό το κλίμα ευδοκίμησε η ιδέα της φροντίδας για τα άτομα με νοτική υστέρηση στην κοινότητα και η αντιμετώπισή τους ως ισάξιους πολίτες.
2. Μια σειρά από σκάνδαλα, γύρω από την αντιμετώπιση ατόμων με νοτική υστέρηση στα μεγάλα ιδρύματα της Αγγλίας και των ΗΠΑ, προβλήθηκαν από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και προκάλεσαν την ευαισθητοποίηση αλληλά και την καθοριστική κινητοποίηση του κοινού.
3. Η έρευνα γύρω από την εκπαίδευση ατόμων με νοτική υστέρηση άρχισε να ελκύει σημαντικό αριθμό επιστημόνων.
4. Υπήρχαν ήδη μοντέλα και προηγούμενη εμπειρία από αντίστοιχες προσπάθειες στο χώρο της ψυχικής υγείας και επιπλέον υπήρχαν οι βασικές οργανωτικές και λειτουργικές δομές για την παροχή φροντίδας στην κοινότητα στις αναπτυγμένες χώρες.

Οι άνθρωποι με νοτική υστέρηση είναι μια ανομοιογενής ομάδα που περιλαμβάνει άτομα με συνοδές σωματικές αναπηρίες, πρόβλημα κίνη-

σης, όρασης ή ακοής καθώς και άτομα με αυτισμό. Άτομα με συνυπάρχουσα ψυχική πάθηση και διαταραχή της συμπεριφοράς αποδείχθηκαν η δυσκολότερη ομάδα στα προγράμματα ένταξης στην κοινότητα (Bouras & Holt, 2007· Jacobson, 1999).

Σημαντική επίδραση στην τάση για κοινοτικά μοντέλα είχε η φιλοσοφία της «Ομαλοποίησης» (Normalisation) και η αναγνώριση ότι ο κοινωνικός ρόλος που αποδίδεται σε άτομα με νοτική υστέρηση είναι πολύ σημαντικός (Social Role Valorization). Αυτές οι ιδέες έγιναν αρχικά δημοφιλείς στη Σκανδιναβία τη δεκαετία του 1970 και στον υπόλοιπο κόσμο έπειτα από τις εργασίες του Αμερικανού Wolfrusburger τη δεκαετία του 1980. Η βασική ιδέα είναι ότι οι άνθρωποι με νοτική υστέρηση ή άλλες αναπηρίες πρέπει να βοηθούνται για να ζήσουν στο ίδιο περιβάλλον με όλους τους ανθρώπους και να συμμετέχουν σε όλες τις δραστηριότητες της κοινωνικής ζωής, έτσι ώστε να αποκτήσουν φυσιολογικές εμπειρίες ζωής. Επίσης, πρέπει να υποστηρίζονται ενεργά για να αποκτήσουν χρήσιμους κοινωνικά ρόλους, με την προσδοκία ότι οι συμπολίτες τους θα συνηθίσουν να έρχονται σε επαφή μαζί τους και την ελπίδα ότι έτσι θα μειωθούν προκαταλήψεις, φόβοι και διακρίσεις. Στη Βρετανία αυτές οι τάσεις εκφράστηκαν με την διακήρυξη «μια συνηθισμένη ζωή» (an ordinary life) (King's Fund Centre, 1980), η οποία υπήρξε σημείο αναφοράς για όλα τα προγράμματα αποασυλοποίησης και κοινωνικής επανένταξης ατόμων με νοτική υστέρηση.

Η αποασυλοποίηση για τα άτομα με νοτική υστέρηση και πρόβλημα ψυχικής υγείας υπήρξε ένα από τα μεγάλα «πειράματα» κοινωνικής πολιτικής της εποχής μας. Η μεγάλη πλειοψηφία των ατόμων που εγκατέλειψαν τα απαραιτούμενα άσυλα για να ζήσουν στην κοινότητα σαν όλους τους συμπολίτες τους, ωφελήθηκε σημαντικά όσον αφορά την ποιότητα της ζωής τους ή την κοινωνική ένταξη και αποδοχή, μοιλονότι η πρόοδος δεν υπήρξε καθολική για όλες τις ομάδες ασθενών (Mansell, 2006).

Η επέκταση των καινούργιων υπηρεσιών και παροχών υποστηρίχτηκε από τη γενναιόδωρη αύξηση των δαπανών για την ψυχική υγεία αλληλά

και από άλλους πόρους που εξοικονομήθηκαν από το κλείσιμο ή την πώληση των μεγάλων ασύλων. Μολονότι στις ΗΠΑ είχαν ήδη παρατηρηθεί τα πρώτα προβλήματα της φροντίδας στην κοινότητα (άστεγοι, χρήση ουσιών, φτωχά κοινωνικά περιβάλλοντα), στη Βρετανία έπνεε ισχυρός άνεμος αισιοδοξίας. Υπήρχε η πεποίθηση ότι, με το κλείσιμο των ασύλων και με τη μεταφορά στην κοινότητα, πολλαπλά από τα προβλήματα που ήταν συνυφασμένα με την ψυχική ασθένεια θα έπαυαν αυτόματα να υπάρχουν.

Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980, τα περισσότερα μεγάλα ψυχιατρικά νοσοκομεία είχαν κλείσει και η φροντίδα στην κοινότητα έγινε πραγματικότητα στις περισσότερες περιοχές της χώρας. Παράλληλα, όμως, οι αλλαγές στο πολιτικό κλίμα της χώρας οδήγησαν σε κρατικές περικοπές στο Εθνικό Σύστημα Υγείας.

Επιτυχίες και Προβλήματα της Κοινωνικής Ψυχιατρικής

Το κλείσιμο των ψυχιατρικών-ασύλων ολοκληρώθηκε παράλληλα με την αλματώδη ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών και δομών ψυχιατρικής περίθαλψης (Bennett, 1992). Οι μελέτες του Leff (1994) έδωσαν τα πρώτα ενθαρρυντικά αποτελέσματα για τη σημαντική βελτίωση της ποιότητας της ζωής των ασθενών που μετοίκησαν στην κοινότητα.

Η παγκόσμια άνοδος της Βιολογικής Ψυχιατρικής και οι εξελίξεις στην ψυχοφαρμακολογία, καθώς και η αυξανόμενη ανάμειξη των οικογενειακών γιατρών στη φροντίδα των ψυχικά ασθενών, συντέλεσαν στην αύξηση της αναγνώρισης ψυχικών ασθενειών όπως η κατάθλιψη σε ευρεία κλίμακα, καθώς και στην αντίστοιχη αύξηση στη συνταγογράφηση ορισμένων φαρμάκων. Εθνικές εκστρατείες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του κοινού ενδεχομένως να οδήγησαν στη μείωση του στίγματος και στην καλύτερη κοινωνική αποδοχή των ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας. Εξίσου σημαντική ήταν και η άνοδος του κινήματος των χρηστών ή καταναλωτών των ψυχιατρικών υπηρεσιών. Οι χρήστες των υπηρεσιών στη συνέχεια με την οργάνωσή τους

σε τοπικές και εθνικές ομάδες πίεσης εξασφάλισαν μεγαλύτερη επιρροή στο σχεδιασμό και τον τρόπο παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας.

Μέσα σε αυτό το θετικό κλίμα άρχισαν να διαφαίνονται τα πρώτα προβλήματα. Δυσκολίες συντονισμού του διαρκώς αυξανόμενου αριθμού εξειδικευμένων υπηρεσιών έκαναν την εμφάνισή τους και έγιναν πολλές προσπάθειες για να αναδιοργανωθούν οι υπηρεσίες ανάλογα με τις εκάστοτε πολιτικές ή οικονομικές τάσεις και φιλοσοφίες. Πάντως, το πρόβλημα του συντονισμού των διαφόρων ομάδων παραμένει σημαντικό μέχρι σήμερα. Άστεγοι με σοβαρά προβλήματα ψυχικής υγείας εμφανίστηκαν και στη Βρετανία αλλά σε πολύ μικρότερος αριθμούς από ό,τι στις ΗΠΑ και για διαφορετικούς λόγους.

Μία από τις μεγαλύτερες ανησυχίες για την επιτυχία ή μη της φροντίδας στην κοινότητα ήταν το ζήτημα των ασθενών «υψηλού κινδύνου», που σπανίως διέπρατταν κάποιο έγκλημα, συνήθως φόνο, που, κατά τα ειωθότα, γέμιζε τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα αυτής της περιόδου είναι ότι η πρότερη μείωση του αριθμού των νοσοκομειακών ψυχιατρικών κλινών οδήγησε σε συνωστισμό των ασθενών σε τμήματα οξέων περιστατικών και στη χειροτέρευση του περιβάλλοντος αυτών των τμημάτων (Goldberg, 2006), σε σημείο που κάποιοι δήλωσαν ότι η ενδονοσοκομειακή θεραπεία είχε χάσει το θεραπευτικό της χαρακτήρα και είχε μόνο σκοπό την εκτίμηση ή τη μείωση του κινδύνου.

Απαντώντας σε αυτές τις προκλήσεις η Βρετανική κυβέρνηση ανακοίνωσε το 1999 ένα δεκαετές πρόγραμμα, το Εθνικό Πλαίσιο για τις Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας (National Service Framework for Mental Health) (DH, 1999) και υποσχέθηκε να αναμορφώσει τις υπηρεσίες με στόχο τον εκσυγχρονισμό και την αύξηση της αποτελεσματικότητας και της ποιότητας των ψυχιατρικών υπηρεσιών.

Σημερινές Πρακτικές

Το μεγαλύτερο μέρος της ψυχιατρικής περίθαλψης στο Δυτικό Κόσμο παρέχεται σήμερα μέ-

σω διαφόρων μορφών Κοινοτικών Κέντρων Ψυχικής Υγείας (Κ.Κ.Ψ.Υ.). Η νοσοκομειακή περίθαλψη παρέχεται κυρίως σε μονάδες βραχείας νοσηλείας σε γενικά νοσοκομεία ή ειδικές ψυχιατρικές μονάδες. Στη Βρετανία, την τελευταία δεκαετία, τα Κ.Κ.Ψ.Υ. έχουν μετεξελιχθεί σε πολυδύναμες ομάδες με ευδιάκριτες λειτουργίες και στόχους. Τέτοιες ομάδες είναι:

1. Ομάδες Πρώρης Παρέμβασης ή Πρώτου Επεισοδίου (Early Intervention).
2. Ομάδες Διαχείρισης Κρίσεων ή Θεραπείας κατ' Οίκον (Crisis Resolution & Home Treatment Teams).
3. Ομάδες Θετικής Βοήθειας (Assertive Outreach Teams).

Οι παραπάνω ομάδες έχουν αποδειχθεί κατάλληλες στο να κρατούν επαφή με «δύσκολους» ασθενείς, είναι σε μεγάλη εκτίμηση από τους ασθενείς και τις οικογένειες τους και παρέχουν διαρκή περίθαλψη. Δίνουν περισσότερες ευκαιρίες στο προσωπικό να παρέχει ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις με διαπροσωπική επαφή και έχουν επιφέρει βελτιώσεις σε πολλές πτυχές της θεραπείας (Thornicroft & Susser, 2001). Θεραπευτικά χρησιμοποιούνται κυρίως συνδυασμοί φαρμακευτικής αγωγής και ψυχοκοινωνικών παρεμβάσεων. Στη Βρετανία, οι εθνικές κλινικές οδηγίες για την αντιμετώπιση της σχιζοφρένειας ορίζουν ρητά ότι είναι απαραίτητη η παροχή ψυχοκοινωνικών παρεμβάσεων (Γνωστική-Συμπεριφορική θεραπεία και Οικογενειακές παρεμβάσεις) σε όλους τους ασθενείς με σχιζοφρένεια (NICE, 2002). Για νεώτερους ασθενείς ή γι' αυτούς που παρουσιάζουν το πρώτο τους ψυχωτικό επεισόδιο συστήνεται παραπομπή σε Ομάδες Πρώρης Παρέμβασης ή Πρώτου Επεισοδίου, με σκοπό την έγκαιρη και διακριτική θεραπεία καθώς και την πρόληψη των αρνητικών επιπτώσεων στις σπουδές ή στην επαγγελματική και προσωπική ζωή. Η Μεθοδολογία Προγράμματος Φροντίδας (Care Programme Approach, 2008) παραμένει ο κύριος διοικητικός μηχανισμός για τη συστηματική καταγραφή των αναγκών των ψυχιατρικών ασθενών και τη διαχείριση της φροντίδας τους. Καθώς ο ασθενής

γίνεται δέκτης αυτών των υπηρεσιών, οι ανάγκες του εκτιμώνται, καταγράφονται και ένα «θεραπευτικό πλάνο» προσφέρεται, λαμβάνοντας υπόψη την εθνικότητα, την κουλτούρα, τη θρησκεία ή άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του, το οποίο πλάνο καλείται να προσυπογράψει, εάν συμφωνεί (εκτός βέβαια των περιπτώσεων αναγκαστικής θεραπείας). Ο ασθενής έχει πια συμμετοχή όχι μόνο σε ό,τι αφορά τη θεραπεία του, αλλά και σε σχέση με την κατεύθυνση της ψυχιατρικής έρευνας ή τον τρόπο που λειτουργούν οι υπηρεσίες, μέσω των ισχυρών οργανώσεων των χρηστών των υπηρεσιών. Επίσης κάποιες από αυτές τις υπηρεσίες αρχίζουν πλέον να προσφέρονται όχι μόνο από τις υγειονομικές αρχές, αλλά και από τις κοινωνικές υπηρεσίες, την πρωτοβάθμια περίθαλψη (Γενικοί γιατροί), καθώς και από πολλούς ιδιωτικούς μη κερδοσκοπικούς/φιλανθρωπικούς οργανισμούς.

Σ' αυτό το μεταβαλλόμενο πλαίσιο των υπηρεσιών ψυχικής υγείας έχουν σημειωθεί πολλές θετικές εξελίξεις. Η συνεχής μείωση των κλινών μακράς παραμονής στα παλιά ιδρύματα επιβεβαιώνει τον προσανατολισμό σε τύπο φροντίδας βασισμένο περισσότερο στην κοινότητα. Επίσης, η ανάδυση νέων μοντέλων αποτελεσματικής ενδοκοινοτικής θεραπείας και συνολικής διαχείρισης των αναγκών του ασθενή, βασισμένων σε εξειδικευμένες ομάδες, καθώς και η ευαπόδεικτη κλινική αποτελεσματικότητα (αριθμός εισαγωγών και χρόνος διαμονής) συγκεκριμένων ψυχοκοινωνικών παρεμβάσεων, είναι ενδείξεις προόδου. Παρομοίως τα νέα, αποτελεσματικά, μοντέλα επαγγελματικής αποκατάστασης, όπως για παράδειγμα η «Τοποθέτηση σε εργασία και προσωπική υποστήριξη» με ενδεχόμενη σημαντικότητα συμβολή σε αυτή βελτίωση κοινωνικής συμπεριφοράς, είναι ευπρόσδεκτες εξελίξεις (Βλέπε επίσης Μπούρας & Πάσχος, 2008).

Περισσότερες από 220 ομάδες θετικής βοήθειας (Assertive Outreach Teams) λειτουργούν Βρετανία από το 1999. Πρόσφατες μελέτες επιβεβαιώνουν σημαντική μείωση των εισαγωγών ακόμη και κατά 60% με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα σε περιοχές που υπήρχαν πολλές εισαγωγές (Burns et al., 2007· Killaspy, 2007). Σημασία για την αποτελεσματικότητά τους έχει

η οργανωτική δομή και σύνθεση της ομάδας, η ομαδική ή ατομική προσέγγιση, η συχνότητα των συναντήσεων, εάν είναι καθημερινές η όχι και ο τρόπος θεραπείας, εάν εφαρμόζεται στο σπίτι η όχι. Διαφορές στην εφαρμογή αυτών των μοντέλων παρατηρείται από χώρα σε χώρα αλλά επίσης από περιοχή σε περιοχή στην ίδια ακόμη χώρα.

Το θέμα της επικινδυνότητας παραμένει επίκαιρο και πολιτικά ευαίσθητο ζήτημα. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης εξακολουθούν να εκφράζουν δημοφιλείς φόβους και προκαταλήψεις για τη φροντίδα στην κοινότητα. Αυτή η συντηρητική τάση στην αντιμετώπιση πιθανών κινδύνων προκάλεσε μεγάλες επενδύσεις σε μικρές μονάδες ψυχοιατροδικαστικής (forensic units) σε βάρος των γενικότερων ψυχιατρικών υπηρεσιών, οι οποίες και αντιμετωπίζουν σημαντικότερες πιέσεις και ελλείψεις.

Την ίδια περίοδο, παρατηρείται και μια σημαντική ανάμειξη του ιδιωτικού τομέα στην παροχή αυτών των υπηρεσιών, ενώ εμφανίζονται και περιπτώσεις κοινοπραξίας κρατικών και ιδιωτικών υπηρεσιών (όπου το κράτος αγοράζει αυτές τις υπηρεσίες, συχνά σε πολύ ακριβές τιμές). Δεν υπάρχουν πολλές ενδείξεις όμως ότι οι φορείς του ιδιωτικού τομέα αποτελούν εναλλακτική πρόταση παροχής «καίριων» υπηρεσιών (π.χ. κλίνες για οξείες νόσους, θεραπεία κατ' οίκον, κ.λπ.), ενώ υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις περί «επιλογής ασθενών» από τους προμηθευτές του ιδιωτικού τομέα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα πρόσφατα νέα μοντέλα χρηματοδότησης για την ψυχική υγεία και ειδικότερα η «ατομική χρηματοδότηση» (individualised funding). Σε πιλοτικό πρόγραμμα στη Φλώριδα των ΗΠΑ ο κάθε ασθενής είχε στην διάθεσή του ετήσιο προϋπολογισμό 3.700 δολάρια και από αυτά ξόδεψε κατά μέσο όρο μόνον το 1/3 σε ψυχιατρική θεραπεία και τα 2/3 δαπανών σε βελτίωση συνθηκών διαμονής και κατοικίας, ενώ μειώθηκαν και οι δαπάνες για έκτακτες ανάγκες (Alakeson, 2008).

Η τρέχουσα φιλοσοφία και τεχνολογία για την αντιμετώπιση των ψυχικών διαταραχών χαρακτηρίζεται γενικά από τη μετατόπιση της θεραπείας στην κοινότητα, την εξισορρόπηση νο-

σοκομειακών εισαγωγών και κοινότητας και την ανάπτυξη νέων φαρμακευτικών μεθόδων (όπως τα άτυπα αντιψυχωσικά και τα νέας γενιάς αντικαταθλιπτικά) (Thornicroft and Tansella, 2002). Επιπλέον χαρακτηρίζεται από την εστίαση στην εργασία ως σκοπό ανάρρωσης και επικύρωση του μοντέλου της απασχόλησης, για τη βελτίωση της επαγγελματικής κατάστασης, καθώς επίσης νέες φιλοσοφίες και θεωρίες όπως για παράδειγμα ανάρρωση, επικέντρωση στο άτομο, δυνατότητα επιλογής και απόλυτο σεβασμό στα δικαιώματα των ασθενών. Όλες οι προσεχείς εξελίξεις θα έχουν έντονα στοιχεία ατομικής συνεισφοράς και επιλογής.

Απειλές και Μελλοντικές Προκλήσεις

Όμως οι υπηρεσίες που βασίζονται στις κοινότητες είναι συστήματα που αποτελούνται από πολλά διαφορετικά στοιχεία, όπως η στέγαση, η επαγγελματική αποκατάσταση, η θεραπεία, η κοινοτική υποστήριξη κ.λπ. Η εξισορρόπηση και η συσσωμάτωση αυτών των διαφορετικών συνεισφορών δεν είναι εύκολες. Επίσης, οι σύγχρονες αποκαταστασιακές ομάδες περιλαμβάνουν επαγγελματίες με διαφορετικούς βαθμούς και τύπους ειδίκευσης, ενώ η αρμονική λειτουργία και ο συντονισμός αυτών των ομάδων είναι ιδιαίτερα περίπλοκη διαδικασία. Η ενεργός ανάμειξη των ασθενών και των οικογενειών τους στο σχεδιασμό, στα προγράμματα, στην αναθεώρηση και εκτίμηση αυτών των ομάδων είναι απαραίτητη (Lieberman et al., 2001). Είναι εύκολο να παροτρύνει κανείς την αυξανόμενη συμβολή και συνεργασία του ασθενή, αλλά δύσκολο να την επιτύχει, ειδικά στο επίπεδο της φαρμακευτικής συμμόρφωσης ή στην εκτίμηση κινδύνου.

Δεν λείπουν όμως και απόψεις ότι υφίστανται και κίνδυνοι επανα-ιδρυματοποίησης με την αύξηση της ψυχοιατροδικαστικής νοσηλείας κατά 38% και την αύξηση των φυλακισμένων κατά 57% (μεγάλο ποσοστό των οποίων έχει ψυχικές διαταραχές) (Priebe, 2008). Μερικές πιθανές αιτίες για αυτή την απειλή είναι η αύξηση της ψυχιατρικής νοσηρότητας, η πιθανή μείωση κοινωνικών & οικογενειακών υποστηρικτικών

παραγόντων, η μεταβολή της στάσης του κοινού σε βαθμό που να επηρεάζει κλινικές και πολιτικές αποφάσεις και οι οικονομικές επιπτώσεις με την προσφορά περισσότερων ιδιωτικών φορέων και μηχανισμών αγοράς. Σ' αυτό συντελεί και η νέα έμφαση σε μοντέλα «αγοράς» για την ιατρική περίθαλψη, βασισμένα σε συναλληλαγές αγαθών υγείας, που παρέχονται από «προμηθευτές» (επαγγελματίες του κλάδου της ψυχικής υγείας) και επιλέγονται από «καταναλωτές». Η ελεύθερη αγορά έπειτα φροντίζει για την ποιότητα (και τη διανομή).

Άλλη απειλή αποτελούν ίσως και τα νέα ήθη στη δημόσια διοίκηση με την αυξανόμενη γραφειοκρατία, την ανελαστικότητα, τους συνεχείς στρατηγικούς σχεδιασμούς, συμβόλαια παροχής υπηρεσιών και κατευθυνόμενους ποιοτικούς ελέγχους αμφιβόλου σημασίας χρησιμοποιώντας «αρχές της αγοράς» (Cumella, 2007). Είναι όμως γεγονός ότι οι παραδοσιακοί ρόλοι των ειδικών και επαγγελματιών, που χαρακτηρίζονταν από αυτονομία και ανεξαρτησία, έχουν αναθεωρηθεί στην εποχή μας και οι πάντες είναι υπόλογοι για την διαχείριση και αποτελεσματικότητα της εκτέλεσης των καθηκόντων τους.

Οποσδήποτε χρειαζόμαστε περισσότερα στοιχεία για την απόδοση των υπηρεσιών, διότι οι μεταρρυθμισμένες υπηρεσίες ψυχικής υγείας δε συνεπάγονται κατ' ανάγκη και καλύτερη «ποιότητα εμπειρίας», όπως τη βιώνει ο ίδιος ο ασθενής. Η αλληλαγή και η μεταρρύθμιση χρειάζονται χρήματα, αλλά οι περισσότερες εξελίξεις προέρχονται από τον επανασχεδιασμό ή αναδιάρθρωση των υπάρχουσών υπηρεσιών. Πρέπει να τονίσουμε ωστόσο ότι η ουσιαστική αλληλαγή είναι εφικτή. Είναι γεγονός ότι έχουμε προοδεύσει σημαντικά σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα αλλά χρειάζονται ακόμη πολλά να γίνουν ακόμη και κάθε χώρα έχει τις ιδιαιτερότητές της (Shepherd, 1995).

Η αυξανόμενη ιδιωτικοποίηση ιατρικών και κοινωνικών υπηρεσιών και οι επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης με την αλληλεξάρτηση των οικονομιών αποτελούν άλλες μεγάλες προκλήσεις για την επιβίωση όλων των μοντέρνων υπηρεσιών στην κοινότητα και τη διατήρηση της ποιότητας αυτών των υπηρεσιών, σε μια περίοδο

οικονομικής αβεβαιότητας (Madianos, 2006). Καθώς μάλιστα η οικονομική ύφεση καθίσταται παγιωμένο καθεστώς σε πολλές χώρες, αυτό συνεπάγεται περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες (με τις ψυχιατρικές υπηρεσίες να είναι ένα από τα πρώτα θύματα), υψηλούς δείκτες ανεργίας και διεύρυνση του χάσματος μεταξύ φτωχών και πλουσίων. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τον κατακερματισμό παραδοσιακών οικογενειακών δομών και την απώλεια της οικογενειακής συνοχής στο δυτικό κόσμο καθιστούν τον κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης μη προνομιούχων ομάδων (όπως οι ψυχικά ασθενείς) μέγιστη πρόκληση.

Συμπέρασμα

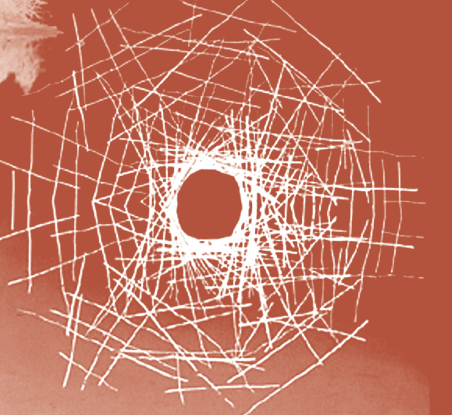
Οι αλληλαγές στη Βρετανική Ψυχιατρική τα τελευταία 30 χρόνια δεν είχαν τον χαρακτήρα μιας ριζοσπαστικής μεταρρύθμισης, αλλά ακολούθησαν εξελικτική πορεία. Στην πορεία αυτή το κυρίαρχο στοιχείο ήταν ο συμβιβασμός διαφόρων ιδεολογικών, ρεαλιστικών και εφικτών τάσεων, ο οποίος ήταν το θεμιτό αποτέλεσμα ενός θεσμικά κατοχυρωμένου και απροσχημάτιστου διαλόγου ανάμεσα στο κράτος, τους επαγγελματίες και, προσφάτως περισσότερο, τους ίδιους τους ανθρώπους με τα προβλήματα ψυχικής υγείας καθώς και τις οικογένειές τους.

Η εξελικτική πορεία της ψυχιατρικής περίθαλψης συμπεριέλαβε την άνοδο και την πτώση των ασύλων, τη μεταρρύθμιση των υπηρεσιών ψυχικής υγείας με την αποασυλοποίηση και την ανάπτυξη της κοινοτικής φροντίδας. Στη συνέχεια υπήρξε εξισορρόπηση κοινοτικής φροντίδας και εισαγωγών στις νοσοκομειακές μονάδες, συνένωση κοινωνικών και κοινοτικών παροχής υπηρεσιών. Άλλα χαρακτηριστικά είναι η ανάπτυξη νέων μοντέλων αποτελεσματικής ενδοκοινοτικής θεραπείας και συνολικής διαχείρισης των αναγκών του ασθενή, βασισμένων σε εξειδικευμένες ομάδες, ευαπόδεικτη κλινική αποτελεσματικότητα (αριθμός εισαγωγών και χρόνοι διαμονής) και νέα, αποτελεσματικά μοντέλα επαγγελματικής αποκατάστασης όπως για παράδειγμα η «τοποθέτηση σε εργασία και προσωπι-

κή υποστήριξη» με ενδεχόμενη σημαντικότητα συμβολή σε αυτή βελτίωση κοινωνικής συμπεριφοράς ή κοινωνικής καταστάσεως, με σημαντικές όμως διαφορές από χώρα σε χώρα ή ακόμη και από περιοχή σε περιοχή στην ίδια χώρα. Οι Thornicroft et al. (2008) υποστηρίζουν ότι σύγχρονες υπηρεσίες ψυχικής υγείας πρέπει πρωτίστως να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των χρηστών και των οικογενειών τους, να είναι κοντά στο χώρο κατοικίας τους, να είναι κινητές και όχι μόνον στατικές και να αντιμετωπίζουν τα συμπτώματα και τα επακόλουθά τους με τις περισσότερο αποτελεσματικά αποδεδειγμένες θεραπευτικές και ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις.

Βιβλιογραφία

- Alakeson, V. (2008). Let patients control the purse strings. *British Medical Journal*, 336, 807-809.
- Bennett, M. J. (1992). The managed care setting as a framework for clinical practice. In J. L. Feldman & R. J. Fitzpatrick (Eds.), *Managed mental health care* (pp. 203-217). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Bouras, N. and Brough, D. I. (1982). The development of the Mental Health Advice Centre in Lewisham Health District. *Health Trends*, 14, 65-69.
- Bouras, N. and Holt, G. (eds.) (2007). *Psychiatric and Behavioural Disorders in Intellectual and Developmental Disabilities*. Cambridge University Press.
- Burns, T., Catty, J., Dash, M. et al. (2007). Use of intensive case management to reduce time in hospital in people with severe mental illness: systemic review and meta-regression. *British Medical Journal*, 335, 336-340.
- Care Programme Approach (2008). Πληροφορίες, οι οποίες έχουν αντληθεί από την ιστοσελίδα: <http://www.cpa.org.uk/>.
- Caudill, W. (1958). *The psychiatric hospital as a small society*. Harvard University Press.
- Cumella, S. (2007). Making value people work. Strategies for changes in services for people with learning disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51, 170-171.
- Emerson, E. and Hatton, C. (2005) Deinstitutionalisation. *Learning Disability Review*, 10, 1, 36-40.
- Fujii, D. & Ahmed, I. (2007). *The Spectrum of Psychotic Disorders: Neurobiology, Etiology and Pathogenesis*. Cambridge University Press.
- Goffman, E. (1961). *Asylums*. Doubleday & Co, Anchor Books.
- Jacobson, J.W. (1999). Dual diagnosis services: history progress and perspectives In: Bouras N. (ed.). *Psychiatric and Behavioural Disorders in Developmental Disabilities and Mental Retardation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Killaspay, H. (2007). Assertive community treatment in psychiatry. *British Medical Journal*, 335, 311-312.
- Kings Fund Centre (1980). *An Ordinary Life: Comprehensive locally-based residential services for mentally handicapped people*. London: Kings Fund Centre.
- Leff, J., Thornicroft, G., Coxhead, N. et al. (1994). The TAPS Project 22: A five-year follow-up of long-stay psychiatric patients discharged to the community. *British Journal of Psychiatry*, 165 (suppl. 25), 13-17.
- Liberman, RP., Hilty, DM., Drake, RE. and Tsang H. (2001). Requirements for Multidisciplinary Teamwork in Psychiatric Rehabilitation. *Psychiatric Services*, 52: 1331-1342.
- Madianos, M. (2006). Psychiatric rehabilitation in the era of globalization. *World Psychiatry*, 5:3, 163-64.
- Mansell, J. (2006). Deinstitutionalisation and community living: Progress, problems and priorities. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 31(2): 65-76.
- Mental Health Foundation (2008). Πληροφορίες αντιληπμένες από την επίσημη ιστοσελίδα του οργανισμού: <http://www.mentalhealth.org.uk>.
- Μπούρας, Ν. και Πάσχος, Δ. (2007). Η Διαδικασία της αποασυλοποίησης για άτομα με νοητική υστέρηση και προβλήματα ψυχικής υγείας: Ιστορική αναδρομή, επιτυχίες εμπόδια και μελλοντικές προοπτικές. *Τετράδια Ψυχιατρικής*, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 33-38.
- Μπούρας, Ν. και Πάσχος, Δ. (2008). Ψυχοκοινωνικές Παρεμβάσεις στη Σχιζοφρένεια: Η Συμβολή τους στην Ψυχιατρική Μεταρρύθμιση. *Σύναψις*, 4, Σεπτέμβριος (υπό έκδοση).
- National Institute for Clinical Excellence (2002). *Schizophrenia: Care Interventions in the Treatment and Management of Schizophrenia in Primary and Secondary Care*. London: Gaskell.
- Priebe, S., Frottier, P., Gaddini, A. et al. (2008). Mental Health Care Institutions in Nine European Countries, 2002-2006. *Psychiatric Services*, 59, 570-573.
- Prince, M., Patel, V., Saxena, S. et al. (2007). No health without mental health. *Lancet*, 370, 859-877.
- Scull, A. (1979). *Museums of Madness*. Harmondsworth: Penguin.
- Stanton, A. & Schwartz, M. (1954). *The Mental Hospital*. New York: Basic Books, Inc.
- Shepherd, G., Murray, A., Muijen, M. (1995). Perspectives on Schizophrenia. *Journal of Mental Health*, 4, 403-422.
- Thornicroft, G. & Susser, E. (2001). Evidence-based psychotherapeutic interventions in the community care of schizophrenia. *British Journal of Psychiatry*, 178:2-4.
- Thornicroft, G. and Szumukler, G. (2001). *Textbook of Community Psychiatry*. Oxford: Oxford University Press.
- Thornicroft, G., Tansella, M. and Law, A. (2008). Steps Challenges and lessons in developing mental health care. *World Psychiatry*, 7, 87-92.
- Wing, J. K. & Brown, G. (1970). *Institutionalism and Schizophrenia*. Oxford: Oxford University Press.

Χρήστες και επιζώντες της ψυχιατρικής στο διεθνές προσκήνιο. Ένας απολογισμός *

Peter Lehmann **

Το τελευταίο συνέδριο του Ευρωπαϊκού και του Παγκόσμιου Δικτύου Χρηστών και Επιζώντων της Ψυχιατρικής έγινε στη Δανία πριν από 4 χρόνια. Σε αυτό ακριβώς αναφέρονται η Hannelore Klafki και η Vicky Pullen στο άρθρο τους με τίτλο «Παγκόσμια δικτύωση της δουλειάς μας για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια», που είναι δημοσιευμένο στο BPE-Mitgliederrundbrief 3/2004 και στο Soziale Psychiatrie 4/2004. Πολλά ενδιαφέροντα πράγματα έγιναν από τότε για τους χρήστες και επιζώντες της ψυχιατρικής που προσανατολίζονται τόσο στο δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού τους όσο και στους υποστηρικτές τους. Το γεγονός, όμως, αυτό δεν γίνεται δεόντως αντιληπτό και δεν χρησιμοποιείται ούτε από τον χώρο της γερμανικής αυτοβοήθειας ούτε και από τη μεταρρυθμιστική ψυχιατρική. Η παρούσα ανασκόπηση έρχεται να καλύψει αυτή την ανάγκη. Δεν έχει την πρόθεση να καλύψει όλο το εύρος των δραστηριοτήτων, ενώ σε ορισμένες θα γίνει μία απλή αναφορά. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί σε τέσσερις ομάδες άμεσα ενδιαφερομένων που κινούνται στην ευρωπαϊκή σκηνή. Μία πέμπτη ομάδα απλά αξιώνει να εκπροσωπεί τους επιζώντες.

Ευρωπαϊκό δίκτυο χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής (ENUSP)

Το 1991, οι εκπρόσωποι ανεξάρτητων ομάδων χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής ιδρύουν την ENUSP,¹ έναν κοινωφελή σύνδεσμο που αποτελείται από οργανώσεις-μέλη. Κεντρικό έργο του δικτύου αυτού είναι να ασκεί επιρροή στις αποφάσεις που λαμβάνονται στην ψυχιατρική σε ευρωπαϊκό επίπεδο και να φροντίζουν για τη βελτίωση των δικαιωμάτων και των συνθηκών περίθαλψης και ζωής των χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής.

Το δίκτυο προάγει την παγκόσμια ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής και ασχολείται με κοινωνικές υποθέσεις όπως το δικαίωμα στην κατοικία, στην εργασία και στο εισόδημα. Προάγει τα ανθρώπινα δικαιώματα ανεξάρτητα από τις ψυχιατρικές διαγνώσεις, το δικαίωμα στη θεραπεία χωρίς χρήση φαρμάκων, τη νομική εξασφάλιση για την εκ των προτέρων ρύθμιση των διαφόρων ζητημάτων σε περίπτωση ψυχιατροποίησης. Ασχολείται με την ποιότητα της ψυχιατρικής μεταχείρισης (μεταξύ άλλων με τον τρόπο δράσης και τις επιπτώσεις των ψυχοφαρμάκων και των ηλε-

* Το κείμενο αποτελεί επεξεργασμένη μορφή άρθρου που δημοσιεύθηκε στο *Psychosoziale Umschau*, 23 JG. (2008), NR.4. Εκφράζει τις προσωπικές απόψεις του συγγραφέα και όχι την άποψη του Προεδρίου της ENUSP. Ο ίδιος αναφέρει ότι μερικά μέλη θεωρούν τον τόνο αρνητικό, και ορισμένοι δεν θεωρούν τη GAMIAN απειλή και ότι η Mental Health Europe θα πρέπει να τους ενσωματώνει όλους. Μετάφραση: Ελένη Σπανού.

** Εκδότης και συγγραφέας στο Βερολίνο. Από το 1994 μέχρι το 2004 ήταν μέλος του συμβουλίου της BPE. Από το 1997 έως το 1999, αντιπρόσωπος της γερμανικής οργάνωσης-«ομπρέλα» όλων των μη κυβερνητικών ψυχοκοινωνικών οργάνωσεων. Μέλος του προεδρίου της MHE. Ιδρυτικό μέλος της ENUSP, EPF και EDMMH. Μέλος του συμβουλίου εκπροσώπων της ENUSP. Μέλος της MFI και της INTAR. Αντιπρόσωπος της MFI, της ENUSP και της BPE. Το 2007 ήταν στην οργανωτική επιτροπή του συνεδρίου της WPA που έγινε στη Δρέσδη. Επικοινωνία: www.peter-lehmann.de.

1. www.enusp.org.

κτροσόκ) και προάγει τις εναλλακτικές στην ψυχιατρική πρακτικές.

Η ENUSP συμβουλεύει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας και συνεργάζεται με διάφορες διεθνείς οργανώσεις, όπως το Ευρωπαϊκό φορομ για την αναπηρία, το οποίο αντιμάχεται όλων των ειδών τις διακρίσεις με κεντρικό του σύνθημα «τίποτα για εμάς χωρίς εμάς». Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται σε παράνομες εισαγωγές σε ιδρύματα και ιδιαίτερα σε διακρίσεις απέναντι σε μειονότητες.

Στο δίκτυο υπάρχει χώρος για οργανώσεις που εντάσσονται στην μεταρρυθμιστική ψυχιατρική, καθώς και για αυτές που είναι προσανατολισμένες περισσότερο στην αντιψυχιατρική· είναι ένα μοντέλο ανοχής και δημοκρατίας. Τη στιγμή που γράφτηκε το άρθρο (Νοέμβριος 2008), το δίκτυο αριθμούσε περίπου 46 εθνικές, 12 περιφερειακές, 21 τοπικές και 5 ανεξάρτητες οργανώσεις-μέλη σε 39 Ευρωπαϊκές χώρες (βλέπε οργανόγραμμα). Ακόμα και η ΒΡΕ είναι μέλος.

Η ENUSP χωρίς τα χρήματα των φαρμακευτικών

Για να διασφαλίσει η ENUSP την ανεξαρτησία της, τα μέλη της συμφώνησαν εδώ και χρόνια πως η οργάνωση δεν επιτρέπεται να παίρνει κανενός είδους χρηματοδότηση από φαρμακευτικές εταιρείες. Η ENUSP υπέγραψε, το 2001, το έγγραφο θέσεων της Ευρωπαϊκής Συμμαχίας Δημόσιας Υγείας για την ανεξαρτησία των οργανώσεων των ασθενών.

Για να αποδυναμώσουν τις συγκρούσεις συμφερόντων οι οργανώσεις που χρηματοδοτούνται από φαρμακευτικές εταιρείες οφείλουν, μεταξύ άλλων, να θέσουν ένα ανώτατο όριο στο επιτρεπόμενο ποσό χρηματοδότησης από τις βιομηχανίες, σε σχέση με τα γενικά έσοδα. Θα πρέπει επίσης να διευκρινήσουν τον ρόλο του χορηγού στα προγράμματα που χρηματοδοτεί, αλλιώς και να δίνουν πληροφορίες για την οργάνωση γενικά.²

Συναίνεση με την ENUSP;

Η ENUSP, ως ανεξάρτητη οργάνωση, η οποία είναι αποκλειστικά προσανατολισμένη στα συμφέροντα των χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής, κριτικάρεται όλο και πιο συχνά από τους φίλους της βιολογικής ψυχιατρικής για ακραίες θέσεις. Για παράδειγμα, τον Απρίλιο του 1999, πήρα μέρος (Peter Lehmann) σε ένα συνέδριο στις Βρυξέλλες με θέμα εξισορροπημένη προαγωγή της ψυχικής υγείας και της ψυχιατρικής φροντίδας. Η διοργάνωση ήταν της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ήμουν προσκεκλημένος ως εκπρόσωπος της ENUSP, μαζί με περίπου 70 κυβερνητικούς επισήμους, εργαζόμενους στον τομέα της ψυχιατρικής και άλλους εκπροσώπους του ψυχοκοινωνικού τομέα και μου ζητήθηκε να παρουσιάσω τις θέσεις της ENUSP. Ζήτησα την υποστήριξη της αυτοβοήθειας και των μη-ιατρικών προσεγγίσεων, την ενεργή εμπλοκή των άμεσα ενδιαφερομένων στις αποφάσεις που αφορούν στις πολιτικές για την ψυχιατρική (με το σκεπτικό της ενδυνάμωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων) και να δοθεί έμφαση στην ελευθερία επιλογής από τις προσφερόμενες θεραπείες. Η πρώτη αντίδραση ήταν να θεωρηθώ αμέσως ριζοσπαστικός υποστηρικτής της αντιψυχιατρικής. Ούτε ένας ψυχίατρος ή εκπρόσωπος των οργανώσεων των συγγενών (οι οποίες χρηματοδοτούνται από τις φαρμακευτικές εταιρείες) δεν υποστήριξε τις θέσεις της ENUSP. Μόνο έπειτα από την παρέμβαση του προέδρου του συνεδρίου και εκπροσώπου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Alexandre Berlin, ο οποίος δεν βρήκε παράξενες τις προτάσεις μου, συμπεριλήφθηκαν στο συναινετικό κείμενο.

Έρευνα σε συνεργασία με την ENUSP από την πλευρά/οπτική των χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής.

Πρόσφατα προσκλήθηκε η ENUSP να συμμετάσχει σε διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα. Οι

2. Για περισσότερες πληροφορίες: www.enusp.org/documents/epha-participation.

περισσότερες από αυτές τις προτάσεις δεν απο-
τελούν κάποια σοβαρή συνεργασία· δείχνουν πε-
ρισσότερο πόσο ελκυστικό έχει γίνει το να ακούσ
τη γνώμη/φωνή του ευρωπαίου χρήστη/επιζών-
τα μαζί με τις υπόλοιπες ερευνητικές προτάσεις.
Το συμβούλιο της ENUSP αρνείται να αναλάβει
επιπόλαιους ρόλους και συνεργασίες της τελει-
ταίας στιγμής σε προτάσεις, οι οποίες δεν είναι
στην πραγματικότητα ανοιχτές σε αλληλαγές των
ερευνητικών τους σχεδίων. Εξαίρεση αποτελεί το
πρόγραμμα «VALUE+» το οποίο συντονίζεται από
το Ευρωπαϊκό Φόρουμ Ασθενών (EPF), ιδρυτικό
μέλος του οποίου είναι η ENUSP. Η ENUSP συ-
νέβαλλε στην ανάπτυξη της ερευνητικής πρότα-
σης η οποία και θα χρηματοδοτηθεί μέχρι το
2010. Ως μία από τις συνεργαζόμενες οργανώ-
σεις, η ENUSP διερευνά το μέγεθος και το όφε-
λος της συμμετοχής των ασθενών σε διάφορα ευ-
ρωπαϊκά δημόσια προγράμματα υγείας, όπως επί-
σης την αναγκαιότητα και χρησιμότητα της εμπ-
λοκής των άμεσα ενδιαφερομένων σε όλους
τους τομείς του ψυχοκοινωνικού τομέα.³

Η ENUSP έχει συμβουλευτικό ρόλο σε ένα
ακόμα ευρωπαϊκό ερευνητικό πρόγραμμα, το
«ITHACA», για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την
υγεία των τροφίμων σε ψυχιατρεία και ιδρύμα-
τα κοινωνικής φροντίδας σε 16 Ευρωπαϊκές χώ-
ρες. Το ITHACA θα εξετάσει 6 ιδρύματα σε κάθε
χώρα, έχοντας ως εργαλείο την Ευρωπαϊκή Σύμ-
βαση για τα δικαιώματα των ανθρώπων με ανα-
πηρίες. Ένα μέλος του συμβουλίου της ENUSP
είναι υπεύθυνο για τη συμβουλευτική των υπη-
ρεσιών για τους χρήστες και τους επιζώντες της
ψυχιατρικής σε όλα τα πεδία του ITHACA κατα
τη διαδικασία της ανάπτυξής του. Το πρόγραμ-
μα ITHACA θα τελειώσει το 2010.⁴

Παγκόσμια συμμαχία συνηγόρων-δικτύων (GAMIAN-EUROPE)

Μια εντελώς διαφορετική οργάνωση είναι η
GAMIAN-Europe.⁵ Η GAMIAN Ευρώπης συστήνε-

ται ως: «πανευρωπαϊκή οργάνωση, καθοδηγού-
μενη από ασθενείς-μέλη εθνικών οργανώσεων
όλης της Ευρώπης, η οποία βοηθάει ανθρώπους
που έχουν άμεση ή έμεση σχέση με την ψυχική
νόσο. Κινούμαστε βάσει των αρχών της Παγκό-
σμιας Οργάνωσης Υγείας στην Ευρώπη και κα-
λύπτουμε όλο το εύρος των ψυχικών νόσων. Κά-
ποιες εθνικές οργανώσεις επικεντρώνονται σε
συγκεκριμένες ασθένειες, ενώ άλλες λειτουρ-
γούν ως οργανώσεις-«ομπρέλα», καλύπτοντας
όλο το φάσμα της ψυχιατρικής στη χώρα τους». Κεντρικοί στόχοι της GAMIAN-Ευρώπης είναι
«...να βελτιώσουμε τη διαθεσιμότητα, προσβα-
σιμότητα και ποιότητα των θεραπειών για τις ψυ-
χιατρικές διαταραχές, [...] να εξαλείψουμε το
στίγμα, την προκατάληψη, την άγνοια και την
παραπληροφόρηση που περιβάλλουν την ψυχική
νόσο [...], να προάγουμε ένα θετικό μήνυμα, ότι
η ψυχική νόσος μπορεί να αντιμετωπιστεί απο-
τελεσματικά με ποικίλους τρόπους».

Η GAMIAN και τα χρήματα των φαρμακευτικών εταιρειών

Η χρηματοδότηση αυτής της οργάνωσης προ-
έρχεται σχεδόν ολοκληρωτικά από τη φαρμακο-
βιομηχανία. Για παράδειγμα, το 2007, το 88%
των εσόδων της (102.524€), προήλθαν από τις
εταιρείες GlaxoSmithKlin, EliLilly, Benelux, Or-
ganon και Pfizer Europe. Κι ενώ κάτι τέτοιο νο-
είται ως σκάνδαλο, όταν βιομηχανίες όπως για
παράδειγμα η Siemens χρηματοδοτούν οικονο-
μικούς αντιπάλους τους, στο πεδίο της ψυχια-
τρικής θεωρείται τιμητικό, όταν φαρμακοβιομη-
χανίες χρηματοδοτούν οργανώσεις ασθενών. Έχον-
τας την έδρα της στις Βρυξέλλες, η GAMIAN χρη-
σιμοποιεί τη «γεινιάσή» της με τη διοίκηση της
Ευρωπαϊκής Ένωσης, για να συμπεριλαμβάνεται
σε προγράμματα. Η πρόεδρος, Dolores Gauci, μια
κοινωνική λειτουργός από τη Μάλτα, δίνει έμ-
φαση στη συνεργασία τους με την Ευρωπαϊκή
ομοσπονδία φαρμακευτικών βιομηχανιών και

3. www.eu-patient.eu/projects/valueplus/index.php.

4. www.ithaca-study.eu.

5. www.gamian.eu.

ένωσης. Το πόσο στενά συνεργάζεται η GAMIAN με τις φαρμακοβιομηχανίες, μπορεί να το διαπιστώσει κανείς στη σελίδα της στο Διαδίκτυο.⁶ Εκεί μπορείτε και εσείς να διαπιστώσετε ορισμένους τρόπους για το πώς οι οργανώσεις της Ευρωπαϊκής ένωσης επηρεάζονται από τη GAMIAN και τις φαρμακοβιομηχανίες.

Mind Freedom International (MFI)

Η Mind Freedom International⁷ είναι ένας Συνασπισμός από ανάμεικτες οργανώσεις που ενεργοποιείται στην υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς και στον τομέα των εναλλακτικών πρακτικών στην ψυχιατρική. Τα προηγούμενα χρόνια, η MFI επικέντρωσε τις δραστηριότητές της στον αγγλόφωνο χώρο. Τα πιο γνωστά μέλη της είναι η Judi Chamberlin, η πιο γνωστή φυσιογνωμία του κινήματος αυτοβοήθειας, ο David Oaks⁸ και ο Loren Mosher, ο πατέρας του κινήματος της «Σωτηρίας» ο οποίος πέθανε το 2004. Παγκοσμίως η MFI τυγχάνει τεράστιας αναγνώρισης. Όλα αυτά τα χρόνια εκπρόσωποι της οργάνωσης είναι διαπιστευμένοι στα Ενωμένα Έθνη και η MFI ως μη κυβερνητική οργάνωση έχει το στάτους του επίσημου συμβούλου. Στην Ευρώπη, η MFI έχει συνεργάτες και οργανώσεις χορηγών στην Ιρλανδία, τη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία, τη Γερμανία και τη Νορβηγία. Τελευταία η MFI επιχειρεί να ενδυναμώσει την παρουσία της στη Γερμανία.⁹

Παγκόσμιο δίκτυο χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής (WNUSP)

Η WNUSP είναι μια διεθνής οργάνωση χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής, η οποία παλεύει για τα ανθρώπινα δικαιώματα, προωθεί το κίνημα των χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής παγκοσμίως και δικτυώνει οργανώσεις

και άτομα σε όλο τον κόσμο.¹⁰ Η WNUSP έχει αναλάβει την προεργασία της ευρωπαϊκής σύμβασης για τα δικαιώματα των ανθρώπων με αναπηρίες και είναι, όπως η MFI από τις πιο αναγνωρισμένες μη κυβερνητικές οργανώσεις. Η ENUSP είναι μέλος της WNUSP. Στο προεδρείο της WNUSP την Ευρώπη εκπροσωπούν η Iris Holling και ο Karl Bach Jensen. Από τα μέλη του προεδρίου της ENUSP ο Gabor Gombos είναι εκλεγμένο μέλος του προεδρίου της WNUSP.

Mental Health Europe (MHE)

Η Mental Health Europe είναι η ευρωπαϊκή οργάνωση-ομπρέλα όλων των μη κυβερνητικών ψυχοκοινωνικών οργάνωσης, η οποία σύμφωνα με την αυτοπαρουσίασή της «εκπροσωπεί ενώσεις, οργανώσεις και άτομα, τα οποία είναι ενεργά στον ψυχοκοινωνικό τομέα, στην Ευρώπη –περιλαμβάνονται άτομα με ψυχιατρική εμπειρία, επίτιμους και επαγγελματίες διαφόρων ειδικοτήτων».

Όσον αφορά τους στόχους της, η MHE θεωρεί βασικούς «την προώθηση της καλής ψυχικής υγείας και ευμάρειας, την πρόληψη ψυχικών διαταραχών, τη βελτίωση της παροχής φροντίδας, τη συνηγορία για την κοινωνική ενσωμάτωση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των χρηστών ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών, των συγγενών τους και των ανθρώπων που τους φροντίζουν».

Από τότε που ιδρύθηκε η ENUSP, υπήρχε μία γόνιμη συνεργασία μεταξύ της ENUSP και της MHE. Τα τελευταία χρόνια, όμως, αυτή η συνεργασία έφθινε. Στη GAMIAN –μαζί με την Ευρωπαϊκή Ένωση Οικογενειών (EUFAMI: European Federation of Associations of Families of people with mental illness, η οποία χρηματοδοτείται από την Astra Zeneca, Eli Lilly & Co., τη Janssen Pharmaceutica και την Pfizer Inc.), την Παγκόσμια Ομοσπονδία για την Ψυχική ασθένεια

6. www.gamian.eu/israel08/board_report.doc.

7. www.mindfreedom.org.

8. βλ έπε PSU 1/2001 και www.enusp.org/dresden.htm

9. Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να επικοινωνήσουν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στη διεύθυνση germany@mindfreedom.org.

10. www.wnusp.net.

(WFMH) και την Παγκόσμια Αδερφότητα για τη Σχιζοφρένεια και Συγγενείς Διαταραχές (WFSAD: World Fellowship for Schizophrenia and Allied Disorders)– πίστεψε η ΜΗΕ πως βρήκε έναν συνεργάτη, ώστε, όπως αναφέρει η γραμματεία της ΜΗΕ, «να βρεθούν στρατηγικές για τη δημιουργία μιας παγκόσμιας ενιαίας φωνής με σκοπό την προαγωγή της ψυχικής υγείας, των ψυχιατρικών υπηρεσιών και της Συνηγορίας.¹¹ Το αν αυτή η «παγκόσμια φωνή» θα πεί τίποτα για την οικονομική της εξάρτηση από τις φαρμακευτικές εταιρίες, για τη μείωση του προσδόκιμου ζωής κατά τρεις δεκαετίες περίπου εξαιτίας της συνεχούς χρήσης νευροληπτικών, για το βάρος των αποδείξεων ότι οι θεραπείες προκαλούν βλάβες, για τη δημιουργία ενός αρχείου καταγραφής των αυτοκτονιών, για τις απαραίτητες πλέον μη ψυχιατρικές εναλλακτικές πρακτικές. Ως αποτέλεσμα της δήλωσής τους ότι εκπροσωπούν «άμεσα ενδιαφερόμενους» εισέρρευσαν πόροι της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα ταμεία της ΜΗΕ, με τα οποία χρηματοδοτήθηκαν ένα γραφείο στις Βρυξέλλες και συνέδρια. Ουσιαστικά, αυτά τα χρήματα είχαν προβλεφθεί για την υποστήριξη των ενώσεων των άμεσα ενδιαφερομένων που χρειάζονταν επειγόντως για την καμπάνια τους κατά των διακρίσεων. Για να καταφέρει κανείς να εισπράξει χρήματα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα οποία προορίζονται για τον τομέα της εξάλειψης των διακρίσεων, θα πρέπει να εμφανίζεται στην πρόταση που υποβάλλει, ως εκπρόσωπος των χρηστών και επιστώντων. Οι χρήστες και επιστώντες της ψυχιατρικής δεν εκπροσωπούνται παρ' όλη αυτά στα όργανα λήψης αποφάσεων της ΜΗΕ.

Δράσεις και εκδηλώσεις στην Ευρώπη

Υπάρχουν πολλά που συμβαίνουν στην Ευρώπη, όπως φαίνεται στις επόμενες γραμμές. Είναι βοηθητικό να λάβουμε υπόψη μας τα αποτελέσματα των διεθνών αλληλ και των εθνικών δράσεων/προγραμμάτων, να ανταλλάξουμε ιδέες και να κερδίσουμε από αυτό.

Ευρωπαϊκή μελέτη κατά των διακρίσεων

Ένα ακόμα παράδειγμα για τη συμβολή της ENUSP είναι η μελέτη για τις «διακρίσεις που αντιμετωπίζουν παθόντες της ψυχιατρικής στον τομέα της υγείας», η οποία διεξήχθη από το 2001 μέχρι το 2005 για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ενεπλάκησαν οργανώσεις χρηστών και επιστώντων της ψυχιατρικής, οργανώσεις εργαζομένων σε ψυχιατρικές δομές, συγγενείς ψυχιατρικών ασθενών από πολλές χώρες όπως επίσης ένα Βελγικό ερευνητικό κέντρο, η ΜΗΕ και η ENUSP.

Τα αποτελέσματα της έρευνας απέδειξαν πως σε όλη την Ευρώπη άνθρωποι που αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας υπόκεινται συστηματικά σε διακρίσεις στις ιατρικές πράξεις όλων των υπηρεσιών, των νοσοκομείων, των επειγόντων περιστατικών, σε ψυχιατρικούς χώρους και ότι τους συμπεριφέρονται χειρότερα από τους συνηθισμένους ασθενείς.

Άνθρωποι με ψυχιατρικές διαγνώσεις βιώνουν τις διακρίσεις με διάφορους τρόπους: εκθροικότητα, αμφισβήτηση προβλημάτων, στέρηση ιατρικής βοήθειας, βία κ.λπ.· τα παράπονα αγνοούνται ως μέρος της παθολογίας, το δικαίωμα πρόσβασης στο φάκελο θεραπείας απορρίπτεται, οι ασθενείς απειλούνται με χωρισμό, αναγκαστική θεραπεία ή με αύξηση της δόσης του ψυχιατρικού τους φαρμάκου εάν δεν αποδεχτούν την θεραπεία που τους προτείνεται. Με σκοπό να αποκτήσουν τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας πρόσβαση στα πλήρη δικαιώματα των πολιτών, οι οργανώσεις τους θα πρέπει να εμπλέκονται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα. Σχεδιάστηκε ένα πόστερ κατά των διακρίσεων, με διευθύνσεις για παράπονα και οργανωμένη αυτοβοήθεια, όπως επίσης και αιτήματα για τους πολιτικούς, τη Διοίκηση και την Ψυχιατρική¹²:

- Υποστήριξη της οργάνωσης των άμεσα ενδιαφερομένων και της –διεθνούς– επικοινωνίας τους.

11. www.enusp.org/harassment.

12. www.enusp.org/dresden/ddec.pdf.

- Δωρεάν προγράμματα εκπαίδευσης για τους χρήστες και τους επιζώντες της ψυχιατρικής, ώστε να μπορούν να προστατεύουν τους εαυτούς τους από τις διακρίσεις.
- Υποστήριξη των πρωτοβουλιών peer coaching (όμοιοι βοηθούν ομοίους), των τοπικών κέντρων αυτοβοήθειας και των χώρων συναντήσεων.
- Τη συμμετοχή σε κάθε είδους εκπαιδευτικά προγράμματα και επίπεδα εκπαίδευσης των επιζώντων και χρηστών ως εκπαιδευτών, καθώς και τη συμμετοχή τους σε όργανα επιλογής και διορισμών.
- Ισονομία στην κατεύθυνση στην προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της σωματικής ακεραιότητας, της αυτοδιάθεσης, της ιδιωτικότητας, του δικαιώματος στην εκ των προτέρων νομική προστασία, της εισαγωγής ενός δελητίου αυτοκτονιών με την επισήμανση των ψυχοφαρμάκων που συνταγογραφήθηκαν, των ηλεκτροσόκ, των καθηλώσεων που προηγήθηκαν, άλλων μορφών βίας, προσβολών και διακρίσεων.
- Συμβούλια προσφυγών και παραπόνων με δυνατότητες εφαρμογής μέτρων.
- Αποτελεσματική εκπροσώπηση των χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής ή των εργαζόμενων χρηστών/επιζώντων σε κέντρα κρίσης και συμβουλευτικής, στις δημόσιες παρεμβάσεις, σε ερευνητικά προγράμματα και συνέδρια.

Το Συνέδριο της WPA στη Δρέσδη το 2007

Για πρώτη φορά, υπήρξε μια σύσταση για μια αποτελεσματική συμμετοχή (συνυπολογισμός) των χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής στο

συνέδριο «καταναγκαστική θεραπεία στην ψυχιατρική: μια περιεκτική μελέτη», το οποίο οργανώθηκε από την Παγκόσμια Ψυχιατρική Ένωση (WPA) τον Ιούνιο του 2007 στη Δρέσδη. Συμφωνήθηκε με τον πρόεδρο της οργανωτικής επιτροπής της WPA, Thomas Kallert, ότι κάποιες κεντρικές διαλήξεις θα γίνονταν από χρήστες και επιζώντες της ψυχιατρικής. Συμπεριλήφθηκαν στην οργανωτική επιτροπή, και καλύφθηκαν τα έξοδα των συμποσίων που οργανώθηκαν από τους χρήστες/επιζώντες. Οι χρήστες και επιζώντες της ψυχιατρικής πήραν μέρος και στη συνέντευξη τύπου. Πλήρωσαν μειωμένη είσοδο και οργάνωσαν δωρεάν τραπεζάκια ενημέρωσης.

Η «Διακήρυξη της Δρέσδης ενάντια στην καταναγκαστική ψυχιατρική θεραπεία»,¹³ μια έκκληση των ENUSP, WNUSP, MFI, και τη BPE (γερμανική ομοσπονδιακή οργάνωση χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής για την αποκλήρυξη της αναγκαστικής θεραπείας), διανεμήθηκε με το πρόγραμμα του συνεδρίου. Εκτός από τη Judi Chamberlin, τη Dorothea Buck,¹⁴ η επίτιμη πρόεδρος της BPE, έβγαλε έναν πολύκροτο λόγο με τίτλο «εβδομήντα χρόνια εξαναγκασμού στα γερμανικά ψυχιατρικά ιδρύματα, βιωμένα και συμβιωμένα». Ο λόγος αυτός τραβήχτηκε σε βίντεο, μεταφράστηκε στα αγγλικά από την Vicky Pullen, και ο Reihard Wolke από την BPE έφτιαξε από το βίντεο ένα DVD. Τον λόγο της, άηλα και το μήνυμά της (να πάρουμε το περιεχόμενο των ψυχώσεων στα σοβαρά, να ακούσουμε τους ασθενείς, αλλά και να τους μιλήσουμε) μπορεί να το βρεί κανείς στο ίντερνετ.¹⁵ Η Dorothea Buck, πίστευε όλο τον προηγούμενο καιρό, ότι οι δυσκολίες που της προκαλούσε η ηλικία της, δεν θα της επέτρεπαν να ταξιδέψει στη Δρέσδη. Από την άηλη όμως δεν ήθελε να αφήσει αυτή την ευκαιρία· ήθελε να υπερβικήσει τις δυσκολίες της γλώσσας και να παρουσιάσει στη διεθνή επιτροπή των ψυχιάτρων τη δουλειά της. Λίγο πριν από την έναρξη του συνεδρίου, δεν μπορούσε πλέον να αντισταθεί, πήγε στη Δρέσδη για να παρακολουθήσει την

13. www.dorothea-buck.de.

14. www.enusp.org/dresden.htm.

15. www.enusp.org/dresden.htm.

προβολή του λόγου της και κατόπιν να συντονίσει τη συζήτηση. Τον λόγο της (στα αγγλικά και στα γερμανικά), μπορεί να τον κατεβάσει κανείς από το internet, όπως επίσης και την πολύκροτη απάντηση του προέδρου της WPA Juan Mezzich.¹⁶ Αυτός (ο πρόεδρος), έγραψε τον Οκτώβριο του 2007 στο περιοδικό World Psychiatry, ότι ο λόγος της Dorothea Buck, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας προστατευμένης συνάντησης από την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (WHO), με τέσσερεις εκπροσώπους από την ENUSP και την MFI, στην οποία δημιουργήθηκαν οι συνθήκες για ένα διάλογο διάρκειας σε συνέδρια και αλληλές συνθήκες. Ο εκπρόσωπος της WPA διέκοψε χωρίς φασαρία τη συνεδρίαση, για να ακούσει προσεκτικά και κατόπιν να χαιρετίσει τον λόγο και το μήνυμά της (λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο της ψύχωσης, να ακούει τους χρήστες και επισζώντες της ψυχιατρικής και να μιλάει μαζί τους!). Ο Juan Mezzich στο άρθρο του «η διαλογική βάση του επαγγέλματός μας: ψυχιατρική μαζί με το άτομο» αναφέρει: «Βασισόμενη στην προσωπική της εμπειρία, κριτικάρει μια ψυχιατρική, η οποία παραμελεί την επαφή με τους ασθενείς και εμποδίζει την αλληλαγή προς ένα παραδειγμα το οποίο θα βασίζεται στην εμπειρία των ασθενων. Ο πρόεδρος της WPA, αμέσως μετά την ομιλία, ευχαρίστησε την κυρία Buck για τη σαφή και συγκινητική τοποθέτηση. Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου, οι ομιλητές και εκπρόσωποι της WPA, το Ευρωπαϊκό συμβούλιο, οι οργανώσεις των ασθενών, οι εκπρόσωποι των ΜΜΕ και όλοι οι ακροατές, είχαν μια ζωντανή ανταλλαγή ερωτήσεων, απαντήσεων και σχολίων. Συζητήθηκαν θέματα τα οποία βασίστηκαν στην παγκόσμια εμπειρία των ανθρώπων με ψυχιατρική εμπειρία, όπως επίσης στο προφίλι των διαφόρων οργανώσεών τους, καθώς και μελλοντικές δυνατότητες για τη σύσταση διαλόγου της Δρέσδης και για τη συμμετοχή των χρηστών και επισζώντων της ψυχιατρικής στις δραστηριότητες της WPA και των διαφόρων εθνικών οργανώσεων. Μια νεο-συστηθείσα συμπεριφορά μεταξύ γιατρών και ασθενών και η ανάπτυξη ενός διαλόγου με τους ασθενείς

και τους συγγένεις (όπως γίνεται στον Τριάλογο), ο οποίος σέβεται τις διαφορετικές οπτικές που υπάρχουν, είναι ένα γεγονός πολύ σημαντικό.

Φυσικά, η πορεία από την αναγνώριση μέχρι τον διάλογο είναι μακριά, κι ακόμη μακρύτερη όσον αφορά μια πραγματική αλληλαγή στην ψυχοκοινωνική πράξη, η οποία να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των χρηστών και επισζώντων της ψυχιατρικής. Το ένα ζήτημα είναι να τεθεί σωστά το θέμα προς τα έξω, σε πολιτικό επίπεδο και κατόπιν να υπάρχει απόσταση από τις θέσεις εξουσίας και από το οικονομικό κέρδος. Ψυχιάτροι όπως ο Juan Mezzich ή ο Thomas Kallert θέλουν να συμμετάσχουν. Τι συμβαίνει όμως με την πλειοψηφία των συναδέλφων και συναδελφισσών τους; Πέρα από αυτά, υπάρχουν παντού παράγοντες διάσπασης. Έτσι και στη Δρέσδη, υπήρξε προσπάθεια δυσφήμισης και συκοφαντίας από μια μικρή ομάδα ριζοσπαστών επισζώντων της ψυχιατρικής, οι οποίοι υποστήριξαν πως, όσοι συμμετείχαν στο συνέδριο της WPA και μίλησαν κατά της αναγκαστικής θεραπείας, έχουν λειτουργήσει ως συνεργάτες των βασανιστών. Ο συγγραφέας Robert Whitaker (Mad in America) και ο David Oaks, οι οποίοι στο συμπόσιο που οργανώθηκε από τους χρήστες και επισζώντες της ψυχιατρικής, με τίτλο «Αποκλεισμένοι μέσω της βιολογικής ψυχιατρικής. Τι είναι αυτό που πραγματικά θέλουν οι χρήστες και επισζώντες της ψυχιατρικής», συνηγορούσαν υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των εναλλακτικών πρακτικών. Παράλληλα, ήταν προσκεκλημένοι από το προεδρείο της BPA και στην παράλληλη εκδήλωση και απορούσαν, γιατί έπρεπε να απολογηθούν για την παρουσία τους στο συνέδριο απέναντι σε ένα τμήμα του προεδρείου της BPE. Έτσι είναι λογικό που το συμβούλιο της BPE αρνείται μέχρι και σήμερα να αποστασιοποιηθεί από την κατηγορία της συνεργασίας με βασανιστές γιατί είναι της «άποψης ότι δεν είναι αρμόδιοι». Παράξενη όμως ήταν η εισήγηση του ψυχιάτρου Norman Sartorius, μεταξύ άλλων πρώην προέδρου της WPA και διευθυντή του τμήματος ψυχιατρικής της Παγκόσμιας Ορ-

16. www.enusp.org/documents/trialog.

γάνωσης Υγείας (WHO). Στο κλείσιμο του συνεδρίου, παραπονέθηκε για την κριτική στάση των οργανώσεων χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής και προέτρεψε τη συμμετοχή οργανώσεων από ευχαριστημένους ασθενείς. Η Dolores Gauci, πρόεδρος της GAMIAN-Europe, συμμετείχε στο συμπόσιο του Sartorius «ο μακρύς δρόμος: μια ασθενοκεντρική συζήτηση γύρω από τη χρόνια διαχείριση της ψυχικής υγείας», στο συνέδριο της WPA, στις 23 Σεπτεμβρίου του 2008 στην Πράγα. Χορηγός ήταν η φαρμακευτική εταιρεία Pfizer Inc. η οποία διαφήμιζε στο συμπόσιο το νευροληπτικό Zeldox (Ziprasidon). Οι απαντήσεις στα ερωτήματα «πόσο υψηλός ήταν ο προϋπολογισμός της Pfizer γι' αυτό το συμπόσιο», και «πόσα χρήματα θα πάρουν ο κύριος Sartorius και η κυρία Gauci για τη συμμετοχή τους», τα οποία έθεσε ο συγγραφέας του άρθρου στο συμπόσιο, παραμένουν έως και σήμερα αναπάντητα.

Η σύμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα δικαιώματα των ανθρώπων με αναπηρίες

Στις 13 Δεκεμβρίου του 2006, η γενική συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών, υιοθέτησε τη σύμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα δικαιώματα των ανθρώπων με αναπηρίες. Βασικό κομμάτι αυτής της σύμβασης είναι το άρθρο 12, το οποίο αναγνωρίζει τη νομική ικανότητα/τα νομικά δικαιώματα των ανθρώπων: «Άνθρωποι, με δυσκολίες σε όλα τα επίπεδα της ζωής τους, έχουν τα ίδια νόμιμα δικαιώματα με τους υπόλοιπους ανθρώπους και δεν θα πρέπει να εμποδίζονται από τις δυσκολίες αυτές, στο να ασκούν κάθε νόμιμο δικαίωμά τους». Σύμφωνα με αυτή τη διάταξη, θα έπρεπε να απαγορευτεί κάθε είδος κηδεμονίας και να εξαλειφθεί η νομιμοποίηση των μεθόδων εξαναγκασμού. Κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας, η σύμβαση συζητήθηκε πολύ από τα Ηνωμένα Έθνη. Καταρχήν, η πλειοψηφία επιθυμούσε να στερήσει τα νόμιμα δικαιώματα των ατόμων με βαριές ψυχοσωματικές αναπηρίες και μαθησιακές δυσκολίες. Ειπώθηκε ότι τέτοια άτομα είναι σαστισμένα και θα ήταν καλύτερο σε νομικές διαδικασίες να εκπροσω-

πούνται από έναν κηδεμόνα ως «τελευταίο μέσο». Αυτή η άποψη κατακρίθηκε από την κίνηση ατόμων με αναπηρίες, από τους χρήστες και επιζώντες της ψυχιατρικής. Για εβδομάδες συζητούσαν στη Νέα Υόρκη για τη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών, το μέλος του συμβουλίου της ENUSP Gabor Gombos, η συμμετέχουσα επιτροπή της WNUSP, η οποία συνεργάστηκε στενά για τη δημιουργία της σύμβασης και η πρόεδρος της MFI Celia Brown, η οποία δέχτηκε έντονη κριτική, γιατί πήρε το μέρος των χρηστών και επιζώντων της ψυχιατρικής κατά τη διάρκεια της διαμόρφωσης της σύμβασης. Τελικά, η δυνατότητα άσκησης δικαιωμάτων αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της θέλησης κάθε ανθρώπου. Έγινε γνωστό, ότι υπάρχουν άνθρωποι, οι οποίοι έχουν δυσκολίες να αποτυπώσουν και να επικοινωνήσουν τις επιθυμίες τους, αλλά κατι τέτοιο δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα ώστε να στερηθούν τα θεμελιώδη δικαιώματά τους. Ως εναλλακτική στην κηδεμονία, τη λήψη δηλαδή αποφάσεων από άλλους, το κίνημα των ανθρώπων με αναπηρίες πρότεινε να υπάρχουν φίλοι, συγγενείς ή εκπρόσωποι που θα βοηθούν τους ανθρώπους να διατυπώνουν τις αποφάσεις τους και να τις μοιράζονται/κοινοποιούν. Τον Ιανουάριο του 2006, αυτή η πρόταση παρουσιάστηκε σε ένα σεμινάριο στη Νέα Υόρκη, στις εγκαταστάσεις των Ηνωμένων Εθνών. Το σεμινάριο είχε θετική επίδραση, καθώς άλληλαξε τη γνώμη της πλειοψηφίας των απεσταλμένων και στράφηκαν στη λήψη αποφάσεων με τη βοήθεια ως λύση, για την οριστική κατάργηση της κηδεμονίας. Κατά τη διάρκεια του σεμιναρίου παρουσιάστηκαν κάποια πρακτικά παραδείγματα υποστηριζόμενης λήψης αποφάσεων. Ένα από αυτά ήταν το παράδειγμα PO-Skane (Σουηδία), μια υπηρεσία ελεγχόμενη από τους χρήστες με προσωπικούς βοηθούς, η οποία αναπτύχθηκε κατά την περίοδο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης στη Σουηδία, το 1995. Εκπροσωπήθηκε από τον Maths Jespersen, τον προηγούμενο συντάκτη των δελητίων τύπου της ENUSP. Στις 3 Μαρτίου του 2008, η σύμβαση, η οποία περιλαμβάνει άτομα με ψυχιατρικά προβλήματα, τέθηκε σε λειτουργία, αφού πρώτα υπογράφηκε από τις κυβερνήσεις διαφόρων κρα-

τών. Η συζήτηση, η οποία «φούντωσε» για το εάν τα άτομα θα πρέπει πρώτα να θεωρηθούν ανάπηρα για να μπορούν να επικαλεστούν τη σύμβαση ή αρκεί η ψυχιατρική διάγνωση ισοδυναμεί με αναπηρία και έτσι μπορούν να την επικαλεστούν σε περίπτωση καταπάτησης των δικαιωμάτων τους, μας δείχνει ότι οι συμβάσεις βρίσκονται κοντά στο πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο τριάλογος στην Ευρώπη

Στο συνέδριο της Γερμανικής Εταιρείας Κοινωνικής Ψυχιατρικής (DGSP), το οποίο έγινε το 2007 στο Μόναχο, πήραν μέρος το μέλος του συμβουλίου της ENUSP Jan Verhaegen και ο συγγραφέας αυτού του άρθρου σε μια συνάντηση τριαλόγου η οποία συντονίστηκε από τον Jurgen Bombosch. Εκεί συζητήθηκαν πιθανές κοινές θέσεις με τους συγγενείς των χρηστών/επιζώντων της ψυχιατρικής και με εργαζόμενους σε ψυχιατρικές δομές. Έπειτα από επαναλαμβανόμενες για εβδομάδες συζητήσεις, τα συμβούλια της DGSP και της ENUSP εξέδωσαν το κείμενο «Τριάλογος και Αυτοοργάνωση –θέσεις και αιτήματα για μια κοινωνική ψυχιατρική στην Ευρώπη».¹⁷ Ανάμεσα σε άλλα αναφέρει πως μια κοινωνική ψυχιατρική μπορεί να γίνει εφικτή, μόνο όταν προστατευτούν τα δικαιώματα των χρηστών της ψυχιατρικής για τη σωματική τους ακεραιότητα και ατομική λήψη αποφάσεων, σύμφωνα με τη διάσκεψη για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες. Επίσης θα πρέπει να γίνονται σεβαστά τα ενδιαφέροντα (οι απόψεις των συγγενών τους), ο πυρήνας των ομάδων που εμπλέκονται στο ψυχιατρικό πλαίσιο, δηλαδή: οι χρήστες/επιζώντες της ψυχιατρικής, οι συγγενείς και οι επαγγελματίες· όλοι όσοι διαπραγματεύονται τα ίδια δικαιώματα με βάση τον νόμο και παρέχουν την ιδανική υποστήριξη/προστασία και επαρκείς πόρους (υλικούς) για να δημιουργηθούν ανεξάρτητες ομάδες αυτοβοήθειας για χρήστες και επιζώντες της ψυχιατρι-

κής. Αυτοί οι άνθρωποι θα πρέπει να προστατευθούν από την αναγκαστική θεραπεία· θα πρέπει να προαχθούν εναλλακτικές πέρα από την ψυχιατρική και οι χρήστες/επιζώντες και οι συγγενείς· θα πρέπει να αναγνωριστούν –με τη λογική του κινήματος της ανάρρωσης– ως ειδικοί, ανεξάρτητοι από τις φαρμακευτικές εταιρίες.

Παράλληλα, η δύναμη των μονόπλευρων ορισμών εξουσίας των ασχολούμενων με την ψυχιατρική, θα πρέπει να μεταφερθεί σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο/κουλήτούρα, παρέχοντας τη δυνατότητα σε όλους να πάρουν τον λόγο και να έχουν τα ίδια δικαιώματα. Ακόμα και η Ευρωπαϊκή Δημοκρατική Κίνηση για την ψυχική υγεία (EDMMH) που δημιουργήθηκε τον Μάιο του 2008 στη Ρώμη, περιλαμβάνει συμμετέχοντες από διαφορετικές ομάδες. Η διεθνής ομοσπονδία, στην οποία ανήκουν ακόμα και οι εργαζόμενοι σε ψυχιατρικές δομές, είναι υπέρ της κατάργησης της ψυχιατρικής βίας και του ηλεκτροσόκ. Οι στόχοι ορίζονται ως εξής:

Η Ευρωπαϊκή αυτή κίνηση έχει επιστημονικό και κοινωνικό σκοπό. Προσανατολίζεται να δρα για τη νομική, κοινωνική ισονομία των χρηστών δομών ψυχικής υγείας και των ατόμων που αντιμετωπίζουν σωματικές ασθένειες όπως επίσης και να αντιδρά απέναντι στον αποκλεισμό, τον στιγματισμό και τις διακρίσεις απέναντι σε άτομα με ψυχιατρικές διαγνώσεις και τους συγγενείς τους. Αυτό πρακτικά σημαίνει την κατάργηση των ψυχιατρικών ιδρυμάτων, ανοιχτές πόρτες, κατάργηση μηχανικών και χημικών μέτρων εξαναγκασμού, όπως επίσης και την απαγόρευση μεθόδων όπως η ψυχοχειρουργική και το ηλεκτροσόκ. Ως πρόεδρος ψηφίστηκε ο Lorenzo Toresini, πρώην συνεργάτης του Ιταλού ψυχιάτρου Franco Basaglia που πέθανε το 1980. Το τι θα κάνει η νέα ομοσπονδία, στην ίδρυση της οποίας συμμετείχε η ENUSP, θα δείξει το μέλλον.¹⁸ Αυτό εξαρτάται βέβαια και από τον βαθμό επιρροής που θα έχουν οι χρήστες/επιζώντες της ψυχιατρικής από μέσα. Η πρωτοβουλία τους θα καθορίσει το τι μπορούν να επιτύχουν μέσα στην ομοσπονδία, αλλά και μαζί με αυτήν.

17. Για προτάσεις και επικοινωνία: www.enusp.org/documents/edm.

18. www.intar.org.

Προοπτικές

Τελικά, το «παγκόσμιο συνέδριο κατά των διακρίσεων και του στιγματισμού, για μεταρρυθμίσεις προσανατολισμένες στους επιζώντες και το δικαίωμα για εναλλακτικές πρακτικές», επρόκειτο να διαργανωθεί από την ENUSP, (την INTAR), τη MFI, το διεθνές δίκτυο για εναλλακτικές και ανάρρωση¹⁹ και την Ελληνική Επιτροπή Χρηστών και Επιζώντων της Ψυχιατρικής, τον Σεπτέμβριο του 2009 στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το οποίο θα έδινε ουσιαστικό παλμό στην ευρωπαϊκή ψυχιατρική σκηνή που ενδιαφέρεται για αλληλαγές, αλλά δυστυχώς δεν υπήρξε χρηματοδότηση με αποτέλεσμα να μην πραγματοποιηθεί αυτόν τον χρόνο.

Από την INTAR έχουν διοργανωθεί καινοτόμα προγράμματα σε όλο τον κόσμο –από το Windhorse και το «Σωτηρία» μέχρι το FOR (Familien erreichen und Ernst nehmen)– στο Τορόντο. Η FOR, συμμετείχε ενεργά και ουσιαστικά στην οργάνωση ενός εναλλακτικού συνεδρίου στο Τορόντο με παγκόσμια συμμετοχή²⁰ και έδειξε πόσο δημιουργική δύναμη και ισχύ μπορούν να αναπτύξουν οι ανεξάρτητες οργανώσεις οικογενειών.

Για τον Μάρτιο του 2009, σχεδιάζει η WNUSP μαζί με το παναφρικανικό δίκτυο χρηστών/επιζώντων της ψυχιατρικής (PANUSP) μαζί με την οργάνωση Mental Health Uganda, το τρίτο παγκόσμιο συνέδριο στην Καμπάλα της Ουγκάντα.²¹ Μια συνέλευση των μελών είναι ακόμα στον αέρα εξαιτίας περιορισμένων οικονομικών πόρων. Μόνο λίγες από τις οργανώσεις-μέλη της ENUSP πληρώνουν τις συνδρομές τους. Το αποτέλεσμα είναι, αυτοί που δεν πληρώνουν, να εμποδίζουν την ENUSP να δυναμώσει ως οργάνωση, να εγκαθιδρύσει τις απαραίτητες σχέσεις/διασυνδέσεις, να γίνει ένα υπολογίσιμο αντίβαρο απέναντι στην GAMIAN και στις ανυπολόγιστα επικερδείς επιχειρήσεις των φαρμακευτικών εται-

ριών στον ψυχοκοινωνικό τομέα και να παλέψει διεκδικώντας ανθρώπινα δικαιώματα, ανθρώπινες συνθήκες μεταχείρισης/θεραπείας, εξέλιξη στον τομέα της αυτοβοήθειας, εναλλακτικές στην ψυχιατρική και ελευθερία επιλογής.

Το εύρος των προβλημάτων που υπάρχουν απαιτεί μια δημιουργική συνεργασία. Δυστυχώς, υπάρχει ανάμεσα στους χρήστες και επιζώντες της ψυχιατρικής –όπως παντού– δογματισμός, σεκταρισμός, αηζονία και δυσάρεστοι συνάνθρωποι. Επιπλέον σε αυτά υπάρχουν και οι απόπειρες της Σαϊεντολογίας (μέσω της επιτροπής για τα ανθρώπινα δικαιώματα για τα «θύματα» της ψυχιατρικής) ή των φαρμακευτικών εταιριών να προσεταιριστούν τις ομάδες αυτοβοήθειας, τους συλλόγους των οικογενειών και τους ανθρώπους με κριτική ματιά απέναντι στην ψυχιατρική.

Υπάρχουν επίσης και οι απόπειρες των φίλων/υποστηρικτών της «εξαναγκαστικής» ψυχιατρικής να δυσφημίσουν τους ψυχιάτρους με τους οποίους είναι αντίπαλοι πολιτικά, ως φίλους της Σαϊεντολογίας. Η συνεργασία, λοιπόν, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί δεδομένη. Τελικά, το αν θα υπάρξει ένας κοινός χειρισμός στην κατεύθυνση της ανθρωπιστικής αντιμετώπισης, της ενδυνάμωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της αυτοβοήθειας και των εναλλακτικών, εξαρτάται αφενός, από το πόσο αποτελεσματικά θα αντιμετωπιστούν όσοι προσπαθούν να παραισφρήσουν σε αυτές τις προσπάθειες και αφετέρου, από τη διατήρηση της ανεξαρτησίας από την κερδοφόρα φαρμακευτική βιομηχανία, προκειμένου να ξεκινήσουμε ειλικρινείς και εντατικές συζητήσεις μεταξύ μας, να εργαστούμε ενάντια στις δυσφημίσεις και να στηρίξουμε τους ανεξάρτητους χρήστες και επιζώντες της ψυχιατρικής σε οργανωτικό και οικονομικό επίπεδο, ανοίγοντάς τους έτσι την πόρτα στην πραγματική συμμετοχή.

19. www.enusp.org/toronto.

20. Πληροφορίες στο: www.wnusp.net.

21. Για τον λογαριασμό δωρεών δείτε: www.enusp.org/donations.

Νοσοκομείο Αγίας Όλγας, Αθήνα

26 Ιανουαρίου 2009

Γιατί καταλαμβάνουμε τα ταμεία του Νοσοκομείου

Γιατί πιστεύουμε ότι η υγεία είναι κοινωνικό αγαθό που δικαιούμαστε και όχι εμπόρευμα που πρέπει να αγοράσουμε.

- Για τα χρήματα που καλούμαστε να πληρώσουμε για εξέταση από γιατρό και εργαστηριακές εξετάσεις σε ένα νοσοκομείο που λέγεται δημόσιο.
- Για τις ώρες που περιμένουμε στα επείγοντα περιστατικά και τους μήνες της λίστας αναμονής για χειρουργείο ή για ραντεβού στα εξωτερικά ιατρεία.
- Για τα ράντζα στους διαδρόμους, τις βρώμικες κοινές τουαλέτες, τα λαϊκά υπνωτήρια και τα παλιά και ελλειπή μηχανήματα των δημόσιων νοσοκομείων.
- Για τα ελάχιστα, παλιά και ανεξόπλιστα από γιατρούς και υλικά ασθενοφόρα του ΕΚΑΒ.
- Για τον αποκλεισμό μεταναστών, φυλακισμένων και ανασφάλιστων από την πρόσβαση σε ένα σύστημα υγείας που λέγεται δημόσιο (λόγω χρώματος, γλώσσας, εγκλεισμού, αυξημένων απαιτούμενων ενσήμων για περίθαλψη και υπέρογκων ποσών για νοσηλεία και φάρμακα).
- Για το κουρασμένο και ελλειπές προσωπικό των νοσοκομείων που καλείται να δουλεύει εξαντλητικά ωράρια και βέβαια θέτει σε κίνδυνο τη δική του και τη δική μας υγεία.
- Για τη μεταφορά υπηρεσιών του δημόσιου νοσοκομείου σε ιδιώτες και μάλιστα με μεσαιωνικές σχέσεις εργασίας.
- Για τους γιατρούς εκείνους που ζητούν φακελάκια για να κάνουν τη δουλειά τους και ταυτόχρονα χρηματίζονται από φαρμακευτικές εταιρίες και εταιρείες ιατρικών υλικών για να μας πουλήσουν ή «φορέσουν» τα προϊόντα τους.

- Για τις ελλείψεις σε προσωπικό φροντίδας και αποκατάστασης που μας αναγκάζει να πληρώσουμε υπέρογκα ποσά σε αποκλειστικές νοσοκόμες μέσα στα νοσοκομεία, αλλά και για τη νοσηλεία στο σπίτι.
- Για το γιατρό-αυθεντία που μας «πετάει στα μούτρα» μια θεραπεία χωρίς να μας εξηγήει ή να ζητά τη γνώμη μας για κάτι που αφορά το δικό μας σώμα.
- Γιατί όλα αυτά μόνο τυχαία δεν είναι. Γιατί είναι συνειδητή η προσπάθεια κάποιων γιατρών να μας στείλουν στα ιδιωτικά τους ιατρεία και του κράτους να μας στείλει στα ιδιωτικά μεγαλομάγαζα της Υγείας.

Τι προτάσσουμε

Έχουμε πλῆθος για την υγεία μας. Αυτοοργανωνόμαστε με σκοπό πραγματική Δημόσια Υγεία για τις κοινωνικές ανάγκες

Ποιοι είμαστε

Εξεγερμένοι εργαζόμενοι σε χώρους υγείας και μη, άνεργοι και φοιτητές που βρεθήκαμε στους δρόμους τις μέρες του Δεκέμβρη.

Νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ, Θεσσαλονίκη

12 Φεβρουαρίου 2009

«Δωρεάν Υγεία ... από 2,99 €»

Τα τελευταία δύο χρόνια, στο έδαφος κεντρικών αλληλαγών των ρυθμίσεων του χρόνου εργασίας, εξελίσσεται ένας δίκαιος αγώνας του ιατρικού κλήδου που προσβλέπει στη μείωση του συνολικού χρόνου εργασίας, στις αυξήσεις στον βασικό μισθό και τις αποδοχές, καθώς και σε προσλήψεις.

Ένας αγώνας που ωστόσο δεν έβληπε οφθαλμοφανή και σημαντικά για μεγάλα κοινωνικά κομμάτια προβλήματα στην περίθαλψη.

Δεν έβληπε στον εργασιακό του χώρο τις νέες εργασιακές σχέσεις, με τα stage, τους εργολάβους, τους κακοπληρωμένους, κακοασφαλισμένους και τρομοκρατημένους εργαζόμενους.

Δεν έβληπε τους ειδικευόμενους που για την απόκτηση της ειδικότητας θα απασχολούνται για πάνω από μια δεκαετία, όπου ο χρόνος της απλήρωτης ανεργίας πριν και μετά το αγροτικό καθώς και στα μεσοδιαστήματα των αναμών της ειδικότητας ξεπερνάει τον χρόνο της εργασίας τους.

Δεν έβληπε τον διαρκή εκβιασμό του συμβασιούχου υγειονομικού εργάτη και όχι μόνο...

Δεν έβληπε την καθήλωση του ταμείου ανεργίας και του βασικού μισθού σε επίπεδα εφηβικού χαρτζιλικιού.

Δεν έβληπε τη διαρκή υποβάθμιση της περίθαλψης.

Δεν έβληπε ότι από την πρόσβαση στις υπηρεσίες περίθαλψης που το σύστημα παρήγαγε αποκλείονταν διαρκώς και περισσότερα στρώματα.

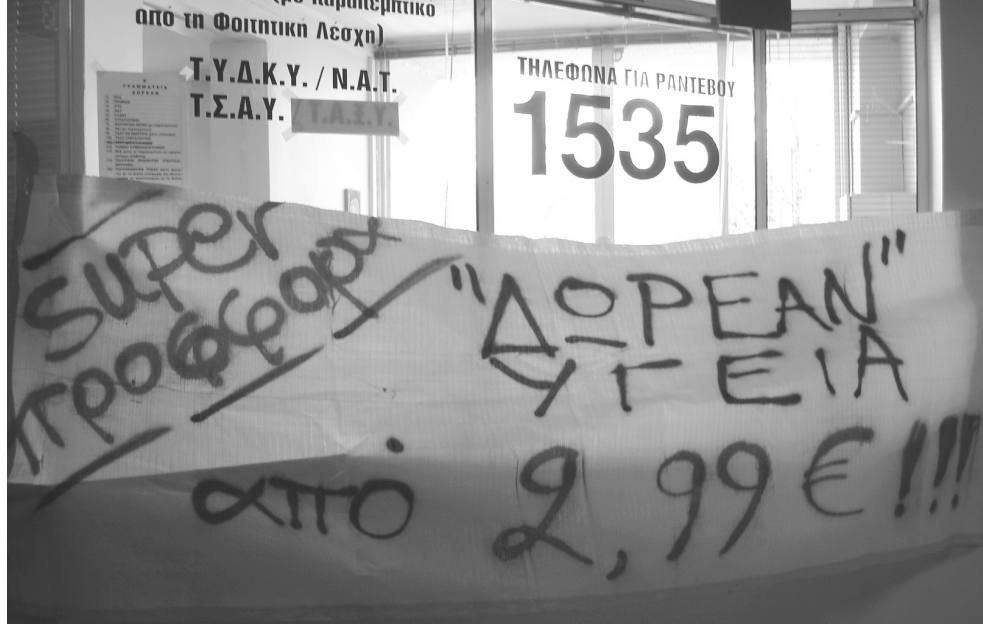
Δεν έβληπε τους αποκλεισμένους ανασφάλιστους ντόπιους και ξένους.

Δεν έβληπε τον αποκλεισμό 300.000 ασφαλισμένων στο ΙΚΑ λόγω της αύξησης των αναγκών για την περίθαλψη ενσήμων από πενήντα σε εκατό.

Δεν έβληπε την ουσιαστική εξαφάνιση, λόγω της κρατικής πολιτικής περικοπών, των βιβλιαρίων απορίας.

Δεν έβληπε τη λίστα για επεμβάσεις με τους λίσταρχους, τα φακελάκια και τους ασθενείς υποταγμένους στην εξουσία της ιεραρχίας του νοσοκομείου.

Δεν έβληπε τα απογευματινά ιατρεία με αμοιβή στα νοσοκομεία, που δημιουργούσαν διαφορετική πρόσβαση στο δημόσιο νοσοκομείο για τους έχοντες από ότι για τους υπόλοιπους ημελητώντας για μια ακόμα φορά «υπέρ έχόντων» τους δημόσιους πόρους.

Δεν έβλεπε τους «συναδέλφους» που αντί για τα συμφέροντα των αρρώστων προωθούσαν τα συμφέροντα των φαρμακευτικών εταιριών.

Δεν έβλεπε στα γεγονότα του Δεκέμβρη τα νοσοκομεία, περικυκλωμένα από ασφαλίτες, που συνελάμβαναν τους τραυματίες του κοινωνικού πολέμου, εμποδίζοντας στην ουσία την πρόσβαση στην περίθαλψη σε όσους αγωνίζονταν για τα αυτονόητα.

Δεν έβλεπε...

Οι αιτίες αυτής της κοινωνικής μωπίας των κλαδικών αγώνων βαθιές και ριζικές. Στο χέρι των αγωνιζόμενων ανθρώπων να τις βρουν και να τις ξεριζώσουν...

Επειδή εμείς ως εργαζόμενοι στη βιομηχανία της περίθαλψης, που συμμετέχουμε με τα χαρακτηριστικά μας στον τελευταίο αγώνα, βλέπουμε αυτά τα προβλήματα και μας αφορούν.

Επειδή εμείς ως εκπαιδευόμενοι-άνεργοι-μελλοντικοί εργαζόμενοι στην περίθαλψη, σαν επικουρικοί-συμβασιούχοι, ανασφάλιστοι stageάδες, απασχολούμενοι σε εργολάβους, βλέπουμε αυτά τα προβλήματα και μας αφορούν.

Επειδή εμείς σαν χρήστες των υπηρεσιών περίθαλψης και άμεσοι δέκτες των προβλημάτων της, βλέπουμε αυτά τα προβλήματα και μας αφορούν.

Επειδή έχουμε βαρεθεί να ανταγωνιζόμαστε ο ένας τον άλλο,

Επειδή γνωρίζουμε κάθε μέρα και καλύτερα τους εχθρούς μας...

Μπλοκάρουμε σήμερα τον εισπρακτικό μηχανισμό του νοσοκομείου ΑΧΕΠΑ μην παρεμποδίζοντας καμία άλλη λειτουργία του δημόσιου νοσοκομείου πηλη της εισπρακτικής.

Για να σταματήσει το νοσοκομείο να αποκλείει τους ανασφάλιστους ασθενείς, μετανάστες και ντόπιους.

Για να σταματήσει η εμπορευματοποίηση, κρατική και ιδιωτική, της περίθαλψης.

Για τη δωρεάν, ισότιμη, καθολική κοινωνική πρόσβαση σε ένα ποιοτικό σύστημα περίθαλψης.

Για ένα νοσοκομείο χωρίς τη μαυρίλα των σχέσεων stage και εργολαβιών.

Για μια κοινωνία χωρίς αφεντικά και δούλους.

εργαζόμενες-οι στη βιομηχανία της υγείας/αλληλεγγυοι-ες

ΔΗΛΩΣΗ ΠΑΡΑΙΤΗΣΗΣ *

Γεώργιος Γιαννουλόπουλος **

Κύριε Πρόεδρε,

Παραιτούμενος από μέλος της Ειδικής Επιτροπής Ελέγχου-Προστασίας των Δικαιωμάτων των ατόμων με ψυχικές διαταραχές αισθάνομαι υποχρεωμένος να σας επισημάνω τους λόγους αυτής μου της απόφασης.

Κατά πρώτον, οι αποφάσεις της Ειδικής Επιτροπής να μεν μπορεί να είναι σύμφωνες με το γράμμα του νόμου, αλλά ως χαρακτηρισμένος ψυχασθενής και ως συνειδητοποιημένος πολίτης του κράτους είμαι ιδεολογικά αντίθετος με τα κάθε μορφής κατασταλτικά μέτρα εναντίον οποιουδήποτε μη παρανομούντα πολίτη. Οποιοδήποτε και να είναι το σκεπτικό της εκβολής τους και ιδιαίτερα αν ο εν λόγω πολίτης χαρακτηρίζεται και ως άρρωστος, όπως οι φυσικές και οι χημικές καθηλώσεις, τα ηλεκτροσόκ (εδώ σας θυμίζω ότι στη Βόρειο Ελλάδα υπάρχει ιδιώτης Κλινικάρχης, τον οποίον λόγω προφανώς εξοικείωσης και εμπειρίας με το αντικείμενο, καλούν ως ειδήμονα σε περιπτώσεις εφαρμογής ηλεκτροσόκ σε συναδέλφους μου) κάτι που θεωρώ ότι είναι πολύ πιο πέρα από αυτό που θα μπορούσα να κατανοήσω ως ιατρική δραστηριότητα, με τα λεγόμενα «ήσυχια δωμάτια θεραπευτικής απομόνωσης, γνωστά από τον τύπο ως «πλευκά κελιά», με προδιαγραφές τις οποίες και βρίσκω ανατριχιαστικές, με τις εισαγγελικές παραγγελίες για αναγκαστική νοσηλεία μη παρανομούντων πολιτών και με τον τρόπο και το σκεπτικό που εφαρμόζονται, με την τοποθέτηση καμερών στις νοσοκομειακές και εξωνοσοκομιακές στεγαστικές Δομές Δημόσιες και Ιδιωτικές με τη δικαιολογία της ασφάλειας και της έλλειψης προσωπικού.

Όλα αυτά συσσωρευτικά μ' έκαναν να αποφασίσω να παραιτηθώ από Μέλος της Επιτροπής γιατί η γωνία που βλέπω εγώ τα παραπάνω πιστεύω ότι διαφέρει ριζικά από τη γωνία που τα βλέπουν τα άλλα μέλη της Επιτροπής και η απόφασή μου αυτή είναι σύμφωνη με τις αρχές μου και πιστεύω και με το συμφέρον των συναδέλφων μου, αν και ομολογώ ότι ίσως και να καθυστέρησε.

Κατόπιν τούτου, δε θεωρώ ότι η παρουσία μου στην Επιτροπή εξυπηρετεί κάποιον θετικό σκοπό, όπως εγώ τον αντιλαμβάνομαι, αντίθετα είναι δυνατόν να αποβεί αρνητική για το άτομό μου και να θεωρηθεί, και έχει θεωρηθεί, ότι και μόνον η παρουσία μου σημαίνει ότι έχω κάποιο βαθμό συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, με τις οποίες όπως προανέφερα είμαι και ιδιαίτερα αντίθετος.

* Επιστολή που απεστάλη στο ΥΥΚΑ στις 18.3.2009 προς τον Πρόεδρο Ειδικής Επιτροπής Ελέγχου και Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές κ. Β. ΤΟΜΑΡΑ.

** Ο Γιώργος Γιαννουλόπουλος είναι μέλος του Σωματείου «ΑΛΚΥΟΝΙΔΕΣ» και Ιδρυτικό μέλος της Πανελληνίας Επιτροπής (πρώην)Χρηστών και Επιζώντων της Ψυχιατρικής.